

TC.
GAZİANTEP ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ ve EDEBİYATI ANA BİLİM DALI

GAZİANTEP ŞAHİNBEY AĞZI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

HAFİZA ŞEYMA KOCAKERİM

**GAZİANTEP
HAZİRAN 2014**

TC.
GAZIANTEP ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ ve EDEBİYATI ANA BİLİM DALI

GAZIANTEP ŞAHİNBEY AĞZI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

HAFIZA ŞEYMA KOCAKERİM

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Murat CERİTOĞLU

GAZIANTEP
HAZİRAN 2014

T.C.
GAZİANTEP ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ ve EDEBİYATI ANA BİLİM DALI

Gaziantep Şahinbey Ağzı

HAFIZA ŞEYMA KOCAKERİM

Tez Savunma Tarihi: 24.06.2014

Sosyal Bilimler Enstitüsü Onayı

Doç. Dr. Hilmi AYRAKTAR

SBE Müdürü

Bu tezin Yüksek Lisans tezi olarak gerekli şartları sağladığımı onaylarım.

Doç. Dr. Halil İbrahim YAKAR

Enstitü ABD Başkanı

Bu tez tarafımca (tarafımızca) okunmuş, kapsamı ve niteliği açısından bir Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Doç. Dr. Murat CERİTOĞLU

Tez Danışmanı

Bu tez tarafımızca okunmuş, kapsam ve niteliği açısından bir Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

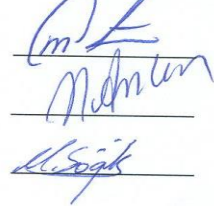
Jüri Üyeleri:

Doç. Dr. Murat CERİTOĞLU

Doç. Dr. Hülya ARSLAN EROL

Yrd. Doç. Dr. Mehmet SOĞUKÖMEROĞULLARI

İmzası

ÖZET

ŞAHİNBEY AĞZI

KOCAKERİM, Hafıza Şeyma
Yüksek Lisans Tezi, Türk Dili ve Edebiyatı ABD
Tez Danışmanı: Doç. Dr. Murat CERİTOĞLU
HAZİRAN 2014, 141 sayfa

Aynı dilin içerisinde özellikle ses bilgisi açısından farklılık gösteren ve belli bir yöreye özgü söyleyiş farklılığına ağız denir. Ağız üzerine yapılan çalışmalar dil araştırmaları açısından büyük bir öneme sahiptir. Türkiye Türkçesi ağızları üzerine yapılan çalışmaların başlangıcı 19. yüzyılın sonlarına dayanır. Yapılan bu çalışmaların çoğunluğu yabancı araştırmacılara aittir. Bu ilk araştırmalar birçok açıdan sınırlıdır. Türkiye'deki ağız araştırmalarının hız kazanması ise 20. yüzyılın ilk kısımlarından sonraya rastlar. Bu dönemden sonra daha kapsamlı eserler ortaya konulur. Bu tez çalışmasında Gaziantep ilinin Şahinbey ilçesi ve köylerinin ağız özellikleri üzerinde durulmuştur. Bu çalışma için öncelikle yöreden derlemeler yapıldı. Yapılan derlemeler deşifre edilerek yazıya geçirildi. Metinler Türkiye Türkçesi ile karşılaştırıldı. Metinlerin Türkiye Türkçesiyle ses bilgisi, şekil bilgisi açısından benzer ve farklı yönleri tespit edildi.

Anahtar kelimeler: Dil, ağız, ses bilgisi, Şahinbey, Türkiye Türkçesi.

ABSTRACT**ŞAHİNBEY DİALEKT**

KOCAKERİM, Hafıza Şeyma

M. A. Thesis, Department of Turkish Literature and Language

Supervisor: Assist. Doc. Dr. Murat CERİTOĞLU

June 2014, 141 pages

Differences in pronunciation belonging to a certain specific region, which differ in terms of especially phonetic within the same language, is called the dialect. The studies which are made on the dialect had a great importance in terms of language researches. The beginning of the studies on Turkey Turkish dialects is based on the end of 19th century. The majority of these studies belong to the foreign researchers. This first researches restricted from many aspects. In Turkey, the acceleration of dialect research encounters later from the first part of the 20th century. After this period, more comprehensive works are produced. In this thesis, it is standed on the dialect features of Gaziantep country, Şahinbey province and villages. For this study, primarily, collections were made from the region. The collections were written by transcribed. The texts were compared with Turkey Turkish. It is determined that the similar and different sides of the texts.

Key words: Language, dialect, phonetic, Şahinbey, Turkey Turkish.

ÖN SÖZ

Ağız araştırmaları Türk dili çalışmalarında belirli bir yere sahiptir. Türk dilinin zenginliklerinin korunması açısından yörelere özgü bu söyleyiş farklılıklarının korunması büyük önem taşımaktadır. Türkiyedeki ağız araştırmalarının başlangıcı 19. yüzyıla kadar gitmekle beraber bu çalışmaların yoğunluk kazanması 20. yüzyılı bulmuştur. Günümüzde hızlı bir şekilde devam eden bu çalışmaların tamamen yeterli olduğu söylenemez. Özellikle ağız özelliklerinin gittikçe yok olduğu bu dönemde bu unsurları korumak daha da zorlaşmaktadır. Bu sebeple bu çalışmaların, Türk dilinin ağızlarına ait özelliklerin görüldüğü her yere yayılması ve bu verilerin toplanması Türk dili açısından büyük bir önem arz etmektedir.

Hazırladığımız tez alışması, Gaziantep ilinin şahinbey ağzını kapsamaktadır. şahinbey Ağzı, Anadolu ağızları sınıflandırılmasında Batı Grubu içinde yer almaktadır. Tez, dört ana bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm olan “Giriş” bölümünde şahinbey ilçesi ile ilgili bilgilere yer verilmiştir. İlçenin coğrafi özelliklerinden, tarihinden ve kültüründen bahsedilmiştir. İkinci bölümde, tez çalışması sırasında yardım aldığımız kaynak eserler kısaca tanıtılmış, içeriklerine değinilmiştir. Üçüncü bölümde ise materyal ve yöntem hakkında bilgi verilerek, alan derlemesinde karşılaşılan problemlerden bahsedilmiştir. Son bölümde “Ses Bilgisi” ve “şekil Bilgisi” adı altında iki kısma ayrılmıştır. “Ses Bilgisi” kısmında genel olarak ünlülere, ünsüzlere ve bunların şahinbey ağzında geçirdiği merhalelere yer verilmiştir. “Ses Bilgisi” kısmında bu seslerin Eski Türkçedeki şekillerine de değinilmiştir. Sesleri Türkiye Türkçesi ile karşılaştırma yoluna da gidilmiştir. “şekil Bilgisi” kısmında ise kelime ve kelime grupları konusuna yer verilmiştir. Bu kısımda isim, sıfat, zarf, zamir, edat, bağlaç, ünlem ve fiil kısımlarına ayrılarak şahinbey ağzındaki hallerinden söz edilmiştir. Türkiye Türkçesi ile karşılaştırmalar yapılmış, Eski Türkçe ve Eski Anadolu Türkçesindeki şekillerine de değinilmeye çalışılmıştır.

Hayatım boyunca her anlamda yanımda olan aileme tez çalışması konusundaki katkılarından dolayı sonsuz teşekkür ederim.

Çalışma süresince yardımlarını benden esirgemeyen kıymetli hocam ve tez danışmanım Doç. Dr. Murat CERİTOğLU’na teşekkürü bir borç bilirim.

Tez alışması sırasında yapmış olduğu katkılardan dolayı Emine SOYYIğIT’e teşekkür ederim.

HAFIZA şEYMA KOCAKERİM
Haziran 2014

İÇİNDEKİLER

ÖZET	i
ABSTRACT	ii
ÖNSÖZ	iii
İÇİNDEKİLER	iv
SEMBOLLER	x
KISALTMALAR	xi
TABLolar LİSTESİ	xii
BİRİNCİ BÖLÜM	1
GİRİŞ	1
1.1. GİRİŞ	1
1.1.1. İlçenin Coğrafi Yapısı	1
1.1.2. İlçenin Tarihi	2
1.1.3. İlçenin Kültürü	4
1.1.3.1. Şahinbey adı	5
1.1.3.2. Baraklar	6
İKİNCİ BÖLÜM	8
KAYNAK ÖZETLERİ	8
2.1. KAYNAK ÖZETLERİ	8
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	13
MATERYAL VE YÖNTEM	13
3.1. MATERYAL	13
3.2. YÖNTEM	14
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM	15
SES VE ŞEKİL BİLGİSİ	15
4.1. SES BİLGİSİ	15
4.1.1. Ünlüler	15
4.1.1.1. Ünlü Türleri	17
4.1.1.1.1. Normal süreli ünlüler	17
4.1.1.1.2. Uzun ünlüler	17
4.1.1.1.2.1. Türkçede asli uzunluklar	18

4.1.1.1.2.2. Hece kaynaşmasından kaynaklanan ünlü uzunlukları	18
4.1.1.1.2.3. Vurgu ve tonlamadan kaynaklanan ünlü uzunlukları	18
4.1.1.1.2.4. Ses düşmesinden kaynaklanan ünlü uzunlukları	19
4.1.1.1.2.5. Yabancı kökenli kelimelerde ünlü uzunlukları	19
4.1.1.1.3. İkiz ünlüler	19
4.1.1.2. Ünlü Uyumu	20
4.1.1.2.1. Kalınlık incelik uyumu	20
4.1.1.2.1.1. Türkçe kelimelerde kalınlık incelik uyumu	20
4.1.1.2.1.2. Alıntı kelimelerde kalınlık incelik uyumu	21
4.1.1.2.1.3. Kalınlık incelik uyumunun bozulması	21
4.1.1.2.2. Düzlük yuvarlaklık uyumu	21
4.1.1.3. Ünlü değişmeleri	22
4.1.1.3.1. Kalın ünlülerin incelmesi	22
4.1.1.3.2. İnce ünlülerin kalınlaşması	23
4.1.1.3.3. Geniş ünlülerin darlaşması	24
4.1.1.3.4. Dar ünlülerin genişlemesi	25
4.1.1.3.5. Düz ünlülerin yuvarlaşması	26
4.1.1.3.6. Yuvarlak ünlülerin düzleşmesi	26
4.1.1.4. Ünlü düşmesi	27
4.1.1.5. Ünlü türemesi	28
4.1.1.5.1. Ön seste ünlü türemesi	28
4.1.1.5.2. İç seste ünlü türemesi	28
4.1.1.5.3. Son seste ünlü türemesi	29
4.1.1.6. Ünlü göçüşmesi	29
4.1.2. Ünsüzler	29
4.1.2.1. Ünsüz uyumu ve ünlü ünsüz uyumu	32
4.1.2.2. Ünsüz değişmeleri	32
4.1.2.2.1. Tonlulaşma	32
4.1.2.2.1.1. Ön seste tonlulaşma	33
4.1.2.2.1.2. İç seste tonlulaşma	34
4.1.2.2.1.3. Son seste tonlulaşma	35
4.1.2.2.1.4. Çift tonsuz ünsüzlerin çift tonlu ünsüz olması	36
4.1.2.2.2. Tonsuzlaşma	36
4.1.2.2.3. Süreklileşme	36
4.1.2.2.3.1. Sızıcılaşma	37
4.1.2.2.3.1.1. Ön seste sızıcılaşma	37
4.1.2.2.3.1.2. İç seste sızıcılaşma	37
4.1.2.2.3.1.3. Son seste sızıcılaşma	38
4.1.2.2.3.1.4. Sızıcı ünsüzler arasında değişme	39
4.1.2.2.3.1.5. Kelime başında patlayıcılaşma	39
4.1.2.2.3.2. Akıcılaşma	39
4.1.2.2.3.2.1. Akıcı ünsüzler arasında	40
4.1.2.2.4. Süreksizleşme	41
4.1.2.2.5. Benzeşme	41
4.1.2.2.5.1. İlerleyici benzeşme	42
4.1.2.2.5.1.1. İlerleyici yarım benzeşme	42
4.1.2.2.5.1.2. İlerleyici tam benzeşme	42
4.1.2.2.5.2. Gerileyici benzeşme	42
4.1.2.2.5.2.1. Gerileyici yarım benzeşme	43
4.1.2.2.5.2.2. Gerileyici tam benzeşme	43

4.1.2.2.6. Benzeşmezlik	44
4.1.2.2.7. Ünsüz Düşmesi	44
4.1.2.2.8. Hece kaynaşması	46
4.1.2.2.9. Hece düşmesi	46
4.1.2.2.10. Tekleşme	47
4.1.2.2.11. Ünsüz türemesi	47
4.1.2.2.12. Hece türemesi	48
4.1.2.2.13. Ünsüz İkizleşmesi	48
4.1.2.2.14. Metatez	48
4.1.2.2.14.1. Yakın metatez	49
4.1.2.2.14.2. Uzak metatez	49
4.2. ŞEKİL BİLGİSİ	49
4.2.1. Adlar	49
4.2.1.1. Yapım ve çekim ekleri	49
4.2.1.1.1. Addan ad yapım ekleri	49
4.2.1.1.1.1. +ca/+ce	50
4.2.1.1.1.2. +cı/+ci, +çı/+çi	50
4.2.1.1.1.3. +cık/+cik	50
4.2.1.1.1.4. +dar/+der	50
4.2.1.1.1.5. +daş/+deş	50
4.2.1.1.1.6. +kek	50
4.2.1.1.1.7. +kan/+ken	51
4.2.1.1.1.8. +ki	51
4.2.1.1.1.9. +lı/+li, +lu/+lü	51
4.2.1.1.1.10. +lık/+lik, +luk/+lük, +lıx, +lığ, +lig	51
4.2.1.1.1.11. +sız/+siz	52
4.2.1.1.1.12. +sul	52
4.2.1.1.2. Fiilden ad yapım ekleri	52
4.2.1.1.2.1. -a/-e	52
4.2.1.1.2.2. -g	52
4.2.1.1.2.3. -gı/-gi, -gu/-gü	52
4.2.1.1.2.4. -(i)k/-(i)k, -(u)k/-(ü)k	53
4.2.1.1.2.5. -kın/-kin	53
4.2.1.1.2.6. -l	53
4.2.1.1.2.7. -m	53
4.2.1.1.2.8. -ma/-me	53
4.2.1.1.2.9. -maç	53
4.2.1.1.2.10. -mak/-mek	54
4.2.1.1.2.11. -mur	54
4.2.1.1.2.12. -n	54
4.2.1.1.2.13. -ş	54
4.2.1.1.2.14. -u/-ü/-ı/-i	54
4.2.1.2.15. -ucu/-ücü	54
4.2.1.2.16. -tı/ti	54
4.2.1.1.3. Ad çekim ekleri	55
4.2.1.1.3.1. Çokluk eki	55
4.2.1.1.3.2. İyelik ekleri	55
4.2.1.1.3.3. Hâl ekleri	57
4.2.1.1.3.3.1. Yalın hâl	57
4.2.1.1.3.3.2. İlgi hâli eki	57

4.2.1.1.3.3.3. Yükleme hâli eki	58
4.2.1.1.3.3.4. Yönelme hâli eki	58
4.2.1.1.3.3.5. Bulunma hâli eki	59
4.2.1.1.3.3.6. Ayrılma hâli eki	59
4.2.1.1.3.3.7. Vasıta hâli eki	60
4.2.1.1.3.3.8. Eşitlik hâli eki	60
4.2.1.1.3.3.9. Yön gösterme hâli eki	61
4.2.1.1.3.4. Aitlik eki	61
4.2.1.2. Sıfat	61
4.2.1.2.1. Niteleme sıfatı	62
4.2.1.2.2. Belirtme sıfatı	62
4.2.1.2.2.1. İşaret sıfatı	62
4.2.1.2.2.2. Soru sıfatı	62
4.2.1.2.2.3. Belirsizlik sıfatı	62
4.2.1.2.2.4. Sayı sıfatı	63
4.2.1.2.2.4.1. Asıl sayı sıfatı	63
4.2.1.2.2.4.2. Sıra sayı sıfatı	63
4.2.1.2.2.4.3. Kesir sayı sıfatı	63
4.2.1.3. Zarf	64
4.2.1.3.1. Yer yön zarfı	64
4.2.1.3.2. Zaman zarfı	64
4.2.1.3.3. Niteleme zarfı	64
4.2.1.3.4. Azlık çokluk zarfı	65
4.2.1.3.5. Soru zarfı	65
4.2.1.4. Zamir	65
4.2.1.4.1. Kişi zamiri	65
4.2.1.4.2. Dönüşlülük zamiri	66
4.2.1.4.3. İşaret zamiri	67
4.2.1.4.4. Belirsizlik zamiri	68
4.2.1.4.5. Soru zamiri	68
4.2.1.5. Edat	68
4.2.1.5.1. Çekim edatları	68
4.2.1.5.2. Kuvvetlendirme edatları	70
4.2.1.6. Ünlem	71
4.2.1.6.1. Asıl ünlem	72
4.2.1.6.2. Seslenme ünlemi	72
4.2.1.6.3. Cevap ünlemi	72
4.2.1.6.4. Sorma ünlemi	72
4.2.1.6.5. Gösterme ünlemi	72
4.2.1.7. Bağlaç	72
4.2.1.7.1. Sıralama bağlaçları	73
4.2.1.7.2. Denkleştirme bağlaçları	73
4.2.1.7.3. Karşılaştırma bağlaçları	74
4.2.1.7.4. Cümle başı bağlaçları	74
4.2.1.7.4.1. Karşı durum bağlaçları	74
4.2.1.7.4.2. Açıklama bağlaçları	74
4.2.2. Fiiller	75
4.2.2.1. Fiil yapım ekleri	75
4.2.2.1.1. Addan fiil yapım ekleri	75
4.2.2.1.1.1. +la-/+le-	75

4.2.2.1.1.2. +a-/ +e-	75
4.2.2.1.1.3. +l-	75
4.2.2.1.1.4. +lan-/ +len-	75
4.2.2.1.1.5. +r-	76
4.2.2.1.2. Fiilden fiil yapım eki	76
4.2.2.1.2.1. -dır/-dir-, -tır/-tir-	76
4.2.2.1.2.2. -l-	76
4.2.2.1.2.3. -ma/-me-	76
4.2.2.1.2.4. -n-	77
4.2.2.1.2.5. -r-, -(a)r/-(e)r	77
4.2.2.1.2.6. -ş-	77
4.2.2.1.2.7. -t-	77
4.2.2.2. Fiil çekim ekleri	77
4.2.2.2.1. Kişi ekleri	77
4.2.2.2.1.1. Zamir kökenli kişi ekleri	77
4.2.2.2.1.2. İyelik kökenli kişi ekleri	79
4.2.2.2.1.3. Emir ekleri	80
4.2.2.2.2.1. Şekil zaman ve ekleri	81
4.2.2.2.2.1.1. Basit çekim	81
4.2.2.2.2.2. Ek fiil	91
4.2.2.2.2.2.1. Ek fiilin isimlerle çekimi	91
4.2.2.2.2.2.1.1. Geniş zaman	91
4.2.2.2.2.2.1.2. Duyulan geçmiş zaman	92
4.2.2.2.2.2.1.3. Görülen geçmiş zaman	93
4.2.2.2.2.2.1.4. Şart kipi	93
4.2.2.2.2.2.2. Ek fiilin çekimlenmiş fiillerle kullanımı	93
4.2.2.2.2.2.2.1. Hikaye	93
4.2.2.2.2.2.2.2. Rivayet	94
4.2.2.2.2.2.2.3. Şart	94
4.2.2.2.3. Sıfat fiil	95
4.2.2.2.3.1. -acak/-ecek	95
4.2.2.2.3.2. -an/-en	96
4.2.2.2.3.3. -dık/-dik, -tık/-tik, -duk/-dük	96
4.2.2.2.3.4. -miş/-miş	97
4.2.2.2.4. Zarf fiil	97
4.2.2.2.4.1. -a/-e	98
4.2.2.2.4.2. -alı/-eli	98
4.2.2.2.4.3. -arak/-erek	98
4.2.2.2.4.4. -ınca/-ince, -unca/-ünce	98
4.2.2.2.4.5. -kan/-ken	99
4.2.2.2.4.6. -mAdAn	99
4.2.2.2.4.7. -tıktan	99
4.2.2.2.4.8. -P/-b	99
4.2.2.2.4.9. -r...-maz	100
4.2.2.2.5. İsim fiil	100
4.2.2.2.5.1. -ma/-me	100
4.2.2.2.5.2. -mAk	100
4.2.2.2.5.3. -Iş	101

KAYNAKLAR	106
EK METİN	109
ÖZGEÇMİŞ	xiii

SEMBOLLER

Ünlüler

(°)	:	Düz ünlüler üzerinde yarı yuvarlaklaşma işareti a° : a-o arası ünlü e° : e-o arası ünlü ı° : u-ı arası ünlü i° : u-i arası ünlü
()	:	Diftong
(‘)	:	Arapcada ayn işareti
(˘)	:	Ünlüler üzerinde yarı kalın ya da incelme işareti a : a-e arası ünlü e : e-i arası ünlü ı : ı-i arası ünlü u : u-ü arası ünlü o : o-ö arası ünlü
(ˉ)	:	Ünlüler üzerinde uzunluk işareti
(˘)	:	Ünlüler üzerinde kısalık işareti

Ünsüzler

ğ	:	Arka damak g’si
h	:	Hırıltılı h sesi
h	:	Nefesli h sesi
k	:	Arka damak k sesi
n	:	Geniz n’si
P	:	p-b arası ünsüz
T	:	t-d arası ünsüz
(˘)	:	Ulama İşareti

KISALTMALAR

A.Ş.	: Anonim Şirketi
ET	: Eski Türkçe
EAT	: Eski Anadolu Türkçesi
MEB	: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları
TDK	: Türk Dil Kurumu
TT	: Türkiye Türkçesi
vb.	: ve benzeri
vs.	: vesaire
Yay.	: yayınları

TABLolar LİSTESİ

	<u>Sayfa no:</u>
Tablo 4.1. Şahinbey ağzında ünlüler	17
Tablo 4.2. Şahinbey ağzında ünsüzler	29
Tablo 4.3. Kişi zamiri	66
Tablo 4.4. Dönüşlülük zamiri	67
Tablo 4.5. Zamir kökenli şahıs ekleri	78
Tablo 4.6. İyelik kökenli şahıs ekleri	79
Tablo 4.7. Emir ekleri	80
Tablo 4.8. Görülen geçmiş zaman	81
Tablo 4.9. Duyulan geçmiş zaman	82
Tablo 4.10. Geniş zaman	83
Tablo 4.11. Şimdiki zaman	85
Tablo 4.12. Gelecek zaman	86
Tablo 4.13. İstek kipi	87
Tablo 4.14. Emir kipi	88
Tablo 4.15. Şart kipi	89
Tablo 4.16. Gereklilik kipi	90
Tablo 4.17. Ek fiilinin geniş zaman çekimi	91
Tablo 4.18. Ek fiilin duyulan geçmiş zaman çekimi	92

BİRİNCİ BÖLÜM GİRİŞ

1.1. GİRİŞ

1.1.1. İlçenin Coğrafi Yapısı ¹

Şahinbey; Türkiye'nin 6. büyük, Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin en büyük şehri olan ve tarihi, kültürü, yemekleri, el sanatları, hanları, türbeleri, sanayisiyle dikkat çeken Gaziantep'in üç merkez ilçesinden biridir. Şahinbey, Türkiye'nin en büyük 11. ilçesi olan gelişmiş bir ilçedir.

Şahinbey İlçesi; merkez ilçe olup, il merkezini teşkil etmektedir. Yüzölçümü 960 km² dir. Denizden yüksekliği ise 850 m.dir. İlçedeki yıllık ortalama sıcaklık 14,5 C° ' dir. 38° 38' batı ve 37° 32' doğu enlemleri, 36° 28' batı ve 38° 01' doğu boylamları arasında yer almaktadır.

Şahinbey İlçesi, 4 Temmuz 1987 tarih ve 19597 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan 3398 sayılı kanunla kurulmuş, 19.09.1988 tarihinde fiilen çalışmaya başlamıştır.

Şahinbey merkez belediyesinin yanında Büyükşahinbey, Burç ve Cevizli Belediyeleri de bulunmaktadır. Şahinbey'in 138 mahallesi, 50 köyü bulunmaktadır. Köyler genel olarak yerleşim yeri itibarı ile büyük bir kısmı ovalık, diğer küçük kısmı ise dağlıktır.

İlçe adını, Antep savunması esnasında Antep Heyeti Merkeziyesi'nin önerisi üzerine Kilis Yolu Kuva-i Milliye Komutanlığı'na getirilen ve "Düşman cesedimi çiğnemedem Antep'e giremez." diyerek Kilis Yolu Elmalı Köprüsü üzerinde tek başına Fransız Ordusuna meydan okuyan, kendisini vatan ve milletin kurtuluşu için feda eden Cesur Komutan Şahinbey'den (Esas adı: Mehmet Sait) almıştır.

İlçede yazlar genellikle sıcak ve kurak, geceleri oldukça serindir. Kış ayları soğuk ve yağışlı geçer. Akdeniz iklimi tesiri altındadır. Amanos (Gavur) Dağlarının

¹ Birinci bölümdeki "İlçenin Coğrafi Yapısı" başlığı Şahinbey Belediyesinin sitesindeki bilgilerden yararlanılarak hazırlanmıştır. <http://www.sahinbey.bel.tr/tr/icerikdetay/97/105/ilcemizi-taniyalim.aspx> (12.06.2012).

durumu, yağış ve sıcaklık durumuna etki eder. Bu nedenle deniz ve kara iklimi geçit bölgesindedir.

Gazi Mustafa Kemal Atatürk, 27 Ocak 1933 tarihinde Gaziantep Bey Mahallesi (Şahinbey) nüfusuna tescil edilmiştir.

1.1.2. İlçenin Tarihi²

Osmanlı Devleti, Balkan Savaşları sonrasında 1914 yılında Almanya, Avusturya-Macaristan ve Bulgaristan ile birlikte Birinci Dünya Savaşı'na girer. Dört yıl süren bu savaşın Osmanlı Devleti açısından ağır sonuçları olmuştur. Osmanlı Devleti kaybettiği toprakları almak için girdiği bu savaşta çok daha ağır kayıplar verir.

Halep İline bağlı sancak merkezi olan Antep, devletin her kesiminde olduğu gibi üzerine düşen vazifeyi yerine getirir. Antep devletin iç kesimlerinde yer aldığı için savaşın başlarında işgal tehlikesi yaşamaz. Savaşın sonlarına doğru İngiltere'nin Filistin Cephesi'nde ilerlemesiyle Antep için sıkıntılı günler başlar. Şam'ı 1 Ekim'de işgal eden İngilizler kuzeye doğru ilerleyerek Antep ve çevresinde varlıklarını hissettirmeye başladılar. Yıldırım Orduları komutanı Mustafa Kemal Paşa'nın Halep'in kuzeyindeki ilerleyişi durdurduğu sırada Mondros Ateşkes Antlaşması imzalanır.

Modros Ateşkes Antlaşması'nın maddeleri, Osmanlı Devleti ve müttefikleri aleyhine maddeler içermektedir. İtilaf Devletleri bu maddeleri gerekçe olarak göstererek işgal alanlarını genişletirler.

Fransız ve İngiliz birlikleri 1918 yılının aralık ayından itibaren Mondros Ateşkes Antlaşması'nın bazı maddelerini öne sürerek Antakya, İskenderun, Adana, Tarsus, Kilis ve Antep'i işgal ederler. Bu işgaller sonrasında Heyet-i Merkeziye, işgallere karşı bir an önce önlem alınması gerektiği görüşündedir. Barış görüşmelerinin sonuçları beklenirken devletin varlığı ve birliği için hiçbir fedakârlıktan kaçınılmayacak ve gerekirse müdahale edilecektir.

Antep'i işgal eden İngilizler, şehirdeki Ermenilerin de etkisiyle şehir halkına baskı yapmaya başlarlar. Bu baskı 31 Mart 1919'da son bulur. İngilizler, Ekim

² Birinci bölümdeki "İlçenin Tarihi" başlığı; Bilgehan Pamuk'un "Bir Şehri Direnişi: Antep Savunması", Oğuz Gögüş'ün "İlk İnsanlardan Bugüne Çeşitli Yönleriyle Gaziantep", Sadettin Gömeç'in "Milli Mücadelede Gaziantep" adlı kitapları ve Şahinbey İlçesi Milli Eğitim Müdürlüğü'nün sitesindeki bilgilerden yararlanılarak hazırlanmıştır. <http://www.sahinbey.meb.gov.tr/www/sahinbey-hakkında/içerik/5> (14.06.2012).

1919'da Antep'i Fransız işgaline bırakırlar. Bu andan itibaren İngilizlerin işgalinden çok daha kötü; zulüm ve işkenceden oluşan bir Fransız işgali başlar.

Fransızlar, Antep'te kuvvetli bulunmak için, Kilis yoluyla Antep'e devamlı takviye kuvvetleri getirirler. Katma, Kilis'e en yakın demiryolu istasyonudur. Antep'deki Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Kilis-Antep yolunu kapatmak için bir arayış içerisindeyken bir yiğit ortaya çıkar. Bu yiğit Mehmet Sait (Şahin Bey) isminde bir muvazzaf subaydır.

Şahin Bey, ona halk tarafından verilen bir isimdir. Asıl adı Mehmet Sait'tir. 1877'de Gaziantep'in Bostancı Mahallesinde doğar, 1899'da Yemen'e er olarak gider. Yemen'de çalışkanlığı, vazifesinde gösterdiği başarı neticesinde başçavuş olur. 1911 yılında Trablusgarp Savaşı'na gönüllü olarak katılır. Balkan Savaşları'nda Çatalca Cephesi'nde savaşır. Galiçya'da 15. Türk Kolordusu'nda savaşan Şahin Bey, 1917 Ekim'inde Sina Cephesi'nde görev alır ve rütbesi teğmenliğe yükselir. İngilizlere esir düşer. Mütarekeden sonra İngilizler Türk esirlerini serbest bırakırlar.

Şahin Bey, 19 Aralık 1919'da İstanbul'a gelir. Ali Rıza Paşa kabinesinde Harbiye Nazırı olan Cemal Paşa'ya müracaat ederek bir vazife ister, Antep'e yakın Birecik İlçesi Askerlik Şube Başkanlığı'na tayin edilir.

Devletin kötü durumunu fark eder. Antep'e gelince Birecik'e gitmekten vazgeçerek Antep Heyet-i Merkeziyesi'ne müracaat edip görev ister. Kilis yolunun Ulumahsere Köyü civarının reisliği görevi Şahin Bey'e teklif edilir, o da hiç düşünmeden kabul eder.

Çapalı Köyü'nü karargâh olarak kullanır ve orada bir konağa yerleşir. Daha sonra bölgede bulunan kuvvetlerle görüşür. Orada bulunanlardan daha önce savaşa katılmış ve askerliği rütbeli olarak yapmış Türklerin kumandasında birlikler oluşturur.

Antep Heyeti Merkeziyesi'nden gelen erzak ve takviye birlikleriyle yakından ilgilenir. Şahin Bey, Antep-Kilis yolu üzerinde üç tane savunma hattı tesbit eder.

Şahin Bey, kuvvetlerini tamamladıktan sonra Antep-Kilis yolunu kapatır. Bu sırada Fransız Komutanlığı'nın Kilis'te 150 arabalık bir erzak kolu hazırladığı ve Antep'e kuvvetli muhafızlarla sevkedileceği haberi gelir. Ancak askeri birlikler yeni kurulmaktadır. Bu yüzden Mustafa Kemal'in Antep bölgesine yardım yollamasına imkân yoktur.

Şubat ve Mart 1920 aylarında Antep-Kilis yolu Şahin Bey'in kuvvetleri tarafından tamamen kapatılır. Fransızlar'ın hazırlıkları, Kilis Kuva-yi Milliyesi tarafından Antep Heyeti Merkeziye'sine günü gününe bildirilir. Büyük bir Antep müfrezesi Kilis yoluna gönderilir. Şahin Bey'in kuvvetleri Kuvayi Milliye kuvvetleri ile işbirliği yaparlar. 28 Mart 1920 sabahı Fransız kuvvetleri savaşmak için geldiklerinde Türk birlikleri savunma mevkillerine yerleşirler. Tüfeğinden başka silahı bulunmayan Yılan oğlu Molla kuvvetleri çekilmek zorunda kalır. Fransızlar son olarak Şahin Bey kuvvetleri üzerine saldırırlar. Sadece tüfekle karşı koymanın ölmekle sonuçlanacağını anlayan Şahinbey kuvvetleri çekilmeye başlar. Şahin Bey'in arkadaşları, birliğin çekilmesi için Şahin Bey'e yalvarırlar. Bu duruma rağmen Şahin Bey geri çekilmez.

Elmalı Köprüsü'nün taşlarını siper alarak tek başına Fransızlar'a ateş etmeye devam eder. Şahin Bey, mermisi bitince süngüsü ile savaşmaya devam eder. Fransız askerlerinin süngüleri altında şehit olur.

1.1.3. İlçe Kültürü ³

Şahinbey'in bağlı olduğu Gaziantep'in köklü bir tarihi olmasında bulunduğu bölgenin önemi büyüktür. Bölgenin, ilk uygarlıklarının doğduğu, Mezopotomya ve Akdeniz arasında bulunması ve İpek Yolu üzerinde olması bu bölgenin uygarlık tarihine ve bugününe yön vermektedir. Gaziantep'in bulunduğu bölge, tarih öncesi çağlardan beri her dönemde insan topluluklarının uğrak bir yerleşim yeri olmuştur. Bölgenin tarihi devirleri; Kalkolitik, Paleolitik, Neolitik dönemler, Tunç Çağı, Hitit, Med, Asur, Pers, İskender, Selekoslar, Roma ve Bizans, İslam-Arap ve İslam-Türk devirleri olarak sıralanabilir. Gaziantep'in bulunduğu bölge, geçirdiği bu dönemlerinin izlerini günümüzde de açık bir şekilde taşımaktadır. Bölgede yapılan arkeolojik çalışmalarda taş, kalkolitik ve bakır dönemlerine ait kalıntılara rastlanması Anadolu'nun ilk yerleşim yerlerinden birisi olduğunu göstermektedir.

Bölge, Osmanlı Devleti döneminde de etkin bir şekilde varlığını sürdürür. Osmanlılar döneminde çok sayıda cami, medrese, han ve hamam yapılır, bölge aynı zamanda üretim, ticaret ve el sanatları yönünden de ilerler. I. Dünya Savaşı'nın sonlarına doğru, Gaziantep ve çevresi önce İngilizler tarafından işgal edilir. Daha

³ Birinci bölümdeki "İlçe" Kültürü başlığı Şahinbey Belediyesinin sitesindeki bilgilerden yararlanılarak hazırlanmıştır. <http://www.sahinbey.bel.tr/tr/içerikdetay/97/105/ilçemizi-tanıyalım.aspx> (13.06.2012).

sonra İngilizler bu bölgeyi Fransızlar'ın işgaline bırakırlar. Gaziantep ve çevresi, bölge halkı tarafından kahramanca savunulur. Gaziantep Savunması, Ulusal Kurtuluş Savaşı tarihinin yiğitlik, kahramanlık ve fedakârlığının en büyük kanıtlarından biri olur.

Şahinbey; Türkiye'nin 6. büyük, Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin en büyük şehri olan ve tarihi, kültürü, yemekleri, el sanatları, hanları, türbeleri, sanayisiyle dikkat çeken Gaziantep'in üç merkez ilçesinden biridir. Şahinbey, Türkiye'nin en büyük 11. ilçesi olan gelişmiş bir ilçedir.

1.1.3.1. Şahinbey adı⁴

Şahin Bey, ona halk tarafından verilen bir isimdir. Asıl adı Mehmet Sait'tir.

Mehmet Sait (Şahin Bey) hicri 1877'de Antep'te doğar. İlkokul ve ortaokulu Antep'te okur. Mehmet Sait (Şahin Bey) büyüyünce askere gitmesini istemeyen annesi onu Zeynep isimli yetim bir kız ile evlendirir. Bir olay nedeniyle komşusu olan Fahrettin Hoca'nın sözünü hazmedemeyen Mehmet Sait (Şahin Bey), gönüllü asker olarak Yemen'e gider.

Çalışkanlığı ve yurtseverliği ile kendini arkadaşları ve komutanlarına sevdiren. Yemen'de gösterdiği üstün başarılar sayesinde önce başçavuşluğa, daha sonra da Yemen ordu komutanlığı tarafından mülazımlığa terfi eder. Daha sonra Yemen'den İstanbul'a gelen Mehmet Sait (Şahin Bey), 1911'de Trablusgarb Savaşı'na gönüllü olarak katılır. Sonrasında Balkan Savaşları'na katılır. Birinci Dünya Savaşı'nda Çanakkale Cephesi'nde savaşır. Ekim 1917'de Sina Cephesi'ne gelir. Bu dönemde teymenlik rütbesine yükselir. Şiddetli bir savaş sırasında, 1918'de İngilizler'e esir düşer. Mısır'da 1919 yılının aralık ayına kadar Seydi Beşir esir kampında kalır. Barış yapıldıktan sonra İngilizler, esirleri serbest bırakır.

Mehmet Sait (Şahin Bey), Ali Rıza Kabinesi'nde Harbiye Nazırı olan Cemal Paşaya müracaat ederek bir görev ister. Antep'e yakın Birecik İlçesi Askerlik Şube Başkanlığı'na tayin edilir.

Yeni görevi için yola çıkan Mehmet Sait (Şahin Bey) devletin kötü durumunu fark eder. Devletin kurtuluşunun Mustafa Kemal ile olacağını anlayınca Sivas'a gider. Sivas'tan gerekli olan talimatları alınca Antep'e gelir. Antep'e gelir

⁴ Birinci bölümdeki "Şahinbey Adı" başlığı; Oğuz Göğüş'ün "İlk İnsanlardan Bugüne Çeşitli Yönleriyle Gaziantep", Sadettin Gömeç'in "Milli Mücadelede Gaziantep" adlı kitapları ve Şahinbey Belediyesinin sitesindeki bilgilerden yararlanılarak hazırlanmıştır. <http://www.sahinbey.bel.tr/tr/içerikdetay/97/105/ilçemizi-tanıyalım.aspx> (16.06.2012).

gelmez Antep Heyet-i Merkeziyesi'ne müracaat edip görev ister. Eşi Zeynep ve oğlu Hayri ile sadece bir gün bir arada kalabilir. Gönüllü olarak Heyeti Merkezi'yenin verdiği göreve gider. Kilis yolunun Ulumahsere Köyü civarının reisliği görevi Mehmet Sait (Şahin Bey)'e teklif edilir, o da hiç düşünmeden kabul eder.

Mehmet Sait (Şahin Bey), Antep ve çevresini kahramanca savunur. Top ve tüfeklerle saldıran Fransızlara karşı sadece tüfekte karşı koymanın ölümle sonuçlanacağını anlayan Şahin Bey'in birlikleri çekilmeye başlar. Şahin Bey'in arkadaşları, birliğin çekilmesi için Şahin Bey'e yalvarırlar. Bu duruma rağmen Şahin Bey geri çekilmez.

Elmalı Köprüsü'nün taşlarını siper alarak tek başına Fransızlar'a hücum etmeye devam eder. Şahin Bey, mermisi bitince süngüsü ile savaşmaya devam eder. Fransız askerlerinin süngüleri altında şehit olur.

İlçe adını, Antep Savunması sırasında Antep Heyeti Merkeziyesi'nin önerisi üzerine Kilis Yolu Kuva-i Milliye Komutanlığı'na getirilen ve "Düşman cesedimi çiğnemedem Antep'e giremez." diyerek Kilis Yolu Elmalı Köprüsü üzerinde tek başına Fransız Ordusuna meydan okuyan, bütün Türk Milletine örnek alınacak bir cesaret timsali sergileyerek kendisini vatan ve milletin kurtuluşu için feda eden Şahinbey'den (Esas adı: Mehmet Sait) almıştır.

1.1.3.2. Baraklar⁵

Baraklar, daha çok Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde Kilis, Gaziantep ve Suriye'ye yakın sınır köylerinde yaşayan eski Türkmen aşiretlerinden biridir.

Barakların yaygın olarak yaşadığı bölgeleri "Barak İli" adı verilir. Barak İli'nin sınırları doğuda Fırat nehrinin kıyılarına, kuzeyde ise Fırat nehrinin kenarındaki Belkis köyüne kadar uzanır.

Barak aşiretlerinin kökeni, Halep Türkmenlerine dayanır. Birçok kaynakta, Moğol Devleti'nin yıkılmasından sonra görülen Türkmen Beylikleri'nin, Halep Türkmeni aşiretler tarafından kurulduğunu belirtilmektedir.

Bazı kaynaklarda Barakların, Bayat boyuna bağlı Dulkadırların Cerit oymağı içinde bir oba olarak yer aldığı görülür.

Sözlü tarih ve destanlara göre Akkoyunluların yıkılmasından sonra Barakların bir kısmı Anadolu'ya bir kısmı ise İran'a dağılır. Sözlü kültüre göre ise

⁵ Birinci bölümdeki "Baraklar" başlığı; Fuat Yöndemli'nin "Barak İli" adlı kitabındaki bilgilerden yararlanılarak hazırlanmıştır.

Baraklar, Uzun Hasan'ın ölümünden sonra Yozgat taraflarına yerleşirler. Bu bölgede hükümetle arası açılan Baraklar, Urfa'nın güneyindeki Culab bölgesine yerleştirilirler.

Osmanlı Devleti döneminde Arap ve Acemlere karşı sınır bekçiliği yapmak istemeyen Barakların bir kısmı bu bölgede kalmaya devam ederken diğer bir kısım ise İran'a göç etmiştir. Culap bölgesinde yaşantılarını sürdürürken Rişvan isimli bir aşiret ile aralarında problem çıkar. Baraklar, onları sürerek Rişvan aşiretinin yaşadığı yere gelir ve bugünkü Barak İli'ne yerleşirler.

Barakların büyük bir çoğunluğu Türktür. Zengin bir Türkçe kelime dağarcığına, atasözü ve deyim hazinesine sahiplerdir. Dilleri ve edebiyatları oldukça zengindir.

İKİNCİ BÖLÜM KAYNAK ÖZETLERİ

2.1. KAYNAK ÖZETLERİ

Cemil Gülseren. (2000). Malatya İli Ağzları: Cemil Gülseren tek cilt halinde hazırladığı eserini inceleme, metinler, sözlük ve dizinler olmak üzere üç bölüme ayırmıştır. İlk bölümde Gülseren Malatya ilinden derlenen metinlerin ses ve şekil bilgisi açısından incelemesini yapmıştır. İkinci bölümde Malatya yöresine ait metin örneklerine yer verilmiştir. Son bölümde ise Malatya ağzına ait kelimelerin açıklandığı bir sözlük ve bir dizin yer almıştır.

Erdoğan Boz. (2002). Afyon Merkez Ağzı: Eser dil özellikleri, metinler, sözlük olmak üzere üç bölümden oluşmaktadır. Dil özellikleri kısmında yazar Afyon ilinden derlenen metinleri ses ve şekil bilgisi açısından incelemiştir. Sonrasında Afyon iline ait metin örneklerine yer verilmiştir. Kitabın son kısmına ise Afyon ağzına ait kelimelerin anlamlarını içeren bir sözlük verilmiştir. Eser tez çalışmasına ses ve şekil bilgisi açısından katkı sağlamıştır.

İkinci ciltte Gaziantep ağzındaki deyimler, atasözleri, dua ve beddualardan bahsedilmiş ve bunlar açıklanmıştır.

Eserin üçüncü cildi ise Gaziantep ağzındaki kelimelerin sözlüğüdür. Eser tez çalışmasına ses ve şekil bilgisi açısından katkılar sağlamıştır.

Mukim Sağır. (1995). Erzincan ve Yöresi Ağzı: Sağır tarafından hazırlanan bu eser tek cilttir. Yazar bu eserini inceleme, metinler ve sözlük olmak üzere üç ana bölüme ayırmıştır. Eserin inceleme bölümünde Erzincan ve yöresine ait metinler ses bilgisi ve yapı bilgisi açısından irdelenmiştir. İnceleme kısmından sonra yöreye ait metin örneklerine yer verilmiştir. Çalışmanın son kısmına da yöreye ait sözcüklerin açıklamalarının yer aldığı sözlük kısmı eklenmiştir. Sağır'ın bu kitabı tez çalışmasına ses ve şekil bilgisi açısından katkılar sağlamıştır.

Ömer Asım Aksoy. (1933). Gaziantep Dilinin Tetkiki: Eser tek ciltten oluşmaktadır. Aksoy, eseri kendi içinde dokuz bölüme ayırmıştır. Birinci bölümde Gaziantep ağzına ait seslere yer verilmiştir. İkinci bölümde ağza ait gramer özelliklerine, üçüncü bölümde mahalli eklere, dördüncü bölümde ise mahalli eklerle yapılmış kelimelere yer verilmiştir. Eserin beşinci bölümünde şivelere değinilmiştir. Altıncı bölümde kelimelerin kullanılışındaki hususiyetlerden bahsedilmiştir. Yedinci bölümde temsil edilmiş yabancı kelimelere, sekizinci bölümde mahalli kelimelere, dokuzuncu bölümde ise mahalli atasözlerine yer verilmiştir. Eser tez çalışmasına dil özellikleri açısından katkı sağlamıştır.

Ömer Asım Aksoy. (1945). Gaziantep Ağzı (I-II-III): Yazar bu eseri üç cilt halinde hazırlamıştır. Birinci cilt üç bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde Gaziantep ağzının gramerine değinilmiştir. İlk bölümde öncelikle Gaziantep ağzındaki ses özelliklerine yer verilmiştir. Ses özelliklerinden sonra şekil bilgisine değinilmiştir. Birinci bölümde son olarak söz dizimine yer verilmiştir. İkinci bölümde Gaziantep ağzının diğer diller ve ağızlarla olan ilgisine ayrılmıştır. Bu kapsamda Gaziantep ağzının Arapça, Farsça, Batı dilleri ve Azeri Türkçesi ile olan bağlantısına değinilmiştir. Üçüncü bölümde ise Gaziantep ağzını yansıtan örneklere yer verilmiştir.

Sadettin Özçelik. (1997). Urfa Merkez Ağzı: Özçelik, eseri inceleme, metinler ve sözlük olmak üzere üç kısma ayırmıştır. Yazar, eserde Urfa ağzının ses bilgisi, şekil bilgisi ve cümle bilgisi ile ilgili bilgiler vermiştir. Eserde Urfa ağzıyla ilgili örneklere yer verilmiştir. Eserin sonunda Urfa ağzına ait bir sözlük de yer almaktadır. Tez çalışmasında eser katkıları sağlamıştır.

Sadi H. Nakiboğlu. (2001). Adıyaman ve Yöresi Ağızları: Tek ciltten oluşan bu eserde yazar Adıyaman Ağzının ses ve şekil bilgisi özelliklerine değinmiştir. Eserin son kısmında Adıyaman ağzından örneklere yer verilmiştir. Eserin sonunda Adıyaman ağzına ait kelimelerle ilgili bir sözlük de bulunmaktadır. Eser tez çalışmasına önemli katkıları sağlamıştır.

Leyla Karahan. (1996). Anadolu Ağızlarının Sınıflandırılması: Yazar, eserini giriş, inceleme ve sonuç bölümü olmak üzere üç ana bölüme ayırmıştır. Giriş bölümünde Anadolu ağızlarını sınıflandırma çalışmaları üzerinde durulmuştur. İnceleme bölümünde yazar ağızları; Doğu Grubu Ağızları, Kuzeydoğu Grubu Ağızları ve Batı Grubu Ağızları olmak üzere üç gruba ayırmıştır. Bu grupların hangi bölgeleri kapsadığına, genel özelliklerine ve diğer gruplardan ayrılan özelliklerine yer verilmiştir. Son bölümde ise yazar inceleme kısmında ulaştığı sonuçları belirtmiştir. Eser, Şahinbey Ağzı'nın Anadolu Ağızları Sınıflandırmasında hangi grupta olduğunun belirlenmesinde katkı sağlamıştır.

Turgut Günay. (2003). Rize İli Ağızları: Turgut Günay tek ciltten oluşan eserini inceleme, metinler ve sözlük olmak üzere üç bölüme ayırmıştır. Eserin inceleme bölümünde Rize ağzından derlenen metinler ses bilgisi ve biçim bilgisi özellikleri açısından irdelenmiştir. Eser tez çalışmasına ses bilgisi açısından katkılar sağlamıştır.

Ahmet Buran. (1996). Anadolu Ağızlarında İsim Çekim (Hâl) Ekleri: Yazar bir cilt hazırladığı eserinde isim çekim ekleri hususuna değinmiştir. Eserde öncelikle hâl kavramı üzerinde durulmuştur. Sonrasında yalın hâl, tamlama hâli, belirtme hâli, yönelme hâli, bulunma hâli, çıkma hâli, vasıta hâli, eşitlik hâli, yön gösterme hâli konularında açıklamalarda bulunulmuştur. Bu isim çekim eklerinin işlevlerine yer verilmiştir. Eserde eklerin Anadolu ağızlarındaki şekillerine de yer yer değinilmiştir. Eser, Şahinbey ağzında kullanılan isim çekim ekleri açısından katkı sağlamıştır.

Banguoğlu, Tahsin. (2007). Türkçenin Grameri: Genel olarak üç bölümden oluşan eser tek cilt halinde hazırlanmıştır. Yazar ilk bölümü Türkçenin sesleri, seslerin birleşmesi, seslerin benzeşmesi ve sözün ezgisi olmak üzere dört kısma ayırmıştır. İkinci bölüm yapıbilgisi kısmına ayrılmıştır. Bu bölümde yazar öncelikle kelime yapımından söz etmiştir. Daha sonra kelime çekimi kısmına geçmiş ve bu kısımda ad, sıfat, zamir, zarf, takı, bağlam, fiile yer vermiştir. Üçüncü bölüm de ise sözdizimi kısmına değinmiştir. Söz dizimi bölümünü de kendi içinde belirtme öbekleri ve yargı öbekleri olarak ikiye ayırmıştır. Yazarın bu eseri, kelime türleri konusunda tez çalışmasına katkı sağlamıştır.

Üstüner, Ahad. (2000). Anadolu Ağzlarında Sıfat-Fiil Ekleri: Yazar, bu eserde sıfat-fiiller hakkında bilgiler vermiştir. Yazar öncelikle sıfat-fiillerin yanı sıra diğer fiilimsilerle de ilgili genel bilgilere yer verilmiştir. Sonrasında bazı sıfat-fiiller hakkında bilgiler verilmiştir. Yazar belirlediği sıfat-fiilleri her açıdan incelemiştir. Sıfat-fiillerin farklı kullanım şekillerine ve farklı kullanım yerlerine değinilmiştir. Yazar yer yer sıfat-fiillerin Eski Türkçedeki şekillerine de yer vermiştir. Yazar Anadolu ağzlarından aldığı örneklerle eseri zenginleştirmiştir. Eser, tez çalışmasına metin örneklerindeki sıfat-fiiller açısından katkı sağlamıştır.

Karaağaç, Günay. (2009). Türkçenin Söz Dizimi: Tek ciltten oluşan bu eser, sözlük ve söz dizimi ve söz dizimi olmak üzere iki kısma ayrılmıştır. İlk kısımda öncelikle sözlük öğeleri olarak kök sözler, türemiş sözler, söz diziminden kaynaklı sözler ve ad, sıfat, zarf, zamir, eylem gibi kelime türlerinden bahsedilmiştir. Sonrasında isim ve fiil çekim eklerinden söz edilmiştir. İkinci kısım da ise söz öbeklerine yer verilmiştir. Daha sonrasında ise cümle öğelerine ve cümle türlerine değinilmiştir. Eser, söz dizimi öğeleri konusunda teze katkı sağlamıştır.

Hacıeminoğlu, Necmettin. (1984). Türk Dilinde Edatlar: Yazar bir cilt olarak hazırladığı eserde edatlar konusuna yer vermiştir. Eserini on bölüme ayırmıştır. Her bölümde gruplara ayırdığı edatlardan bir kısmına değinmiştir. İlk bölümde çekim edatlarına, sonraki bölümlerde bağlama edatlarına, kuvvetlendirme edatlarına, karşılaştırma-denkleştirme edatlarına, soru edatlarına, çağırma-hitap edatlarına, cevap edatlarına, ünlemlere, gösterme edatlarına ve tekerrür edatlarına yer vermiştir. Kitabında incelediği edatların Eski Türkçeden günümüze kadarki gelişimine de yer veren yazar bunu örneklerle desteklemiştir. Eser tez çalışmasına Şahinbey ağzındaki edatları irdelerken katkı sağlamıştır.

Üstünova, Kerime. (2008). Türkiye Türkçesi Ad İşletimi (Biçim Bilgisi): Eser dört bölüme ayrılmıştır. Birinci bölümde biçim bilgisine yer verilmiştir. İkinci bölümde işletim başlığı adı altında ad işletim eklerine yer verilmiştir. Üçüncü bölüm ise ad işletim eklerinin sınıflandırılmasına ayrılmıştır. Bu bölümde adı ad soylu birimlere bağlayan ve adı eyleme bağlayan ad işletim eklerinden bahsedilmiştir. Son bölüm olan dördüncü bölüm ise dizin kısmına ayrılmıştır. Eser, tez çalışmasına ses bilgisi açısından katkı sağlamıştır.

Ergin, Muharrem. (2004). Türk Dil Bilgisi: Eser sesler, kelimeler, kelime grupları ve cümleler olmak üzere üç bölüme ayırmıştır. Ergin bu üç bölümün öncesinde giriş kısmına yer vermiştir. Yazar bu kısımda dillerden ve Türk yazı dilinin tarihi gelişiminden bahsetmiştir. Birinci bölümde ses kavramına, Türkçedeki seslere ve ses hadiselerine değinilmiştir. İkinci bölümde kelime kavramı, kök ve ekler açıklanmıştır. İsim, sıfat, zarf, zamir, fiil, edat gibi konulara yer verilmiştir. Üçüncü bölüm de ise kelime gruplarından ve cümlelerden bahsedilmiştir. Eser tez çalışmasına kelimeler ve ekler açısından katkı sağlamıştır.

Karağaç, Günay. (2010). Türkçenin Ses Bilgisi: Yazar, eserini tek cilt halinde hazırlamıştır. Eser, üç bölümden oluşmaktadır. “Ses Bilgisi ” isimli birinci bölümde ünlü ve ünsüzlere yer verilmiştir. Daha sonrasında ses değişmelerine ve ses olaylarına yer verilmiştir. İkinci bölüm olan “Türkçenin Ses Özellikleri” bölümünde ünlü, ünsüz uyumlarına, ön seste, son seste ve Türkçede bulunmayan seslere değinilmiştir. “Türkçenin Tarihsel Ses Bilgisi” bölümünde ise yazar ünlü ve ünsüzlerden bahsetmiştir. Seslerin tarihsel gelişimlerine yer verilirken seslerin hangi şekillere dönüştüğü de açıklanmıştır. Konu örneklerle desteklenmiştir. Eser, tez çalışmasına ses bilgisi konusunda katkı sağlamıştır.

Korkmaz, Zeynep. (2005). Türk Dili Üzerine Araştırmalar (Birinci Cilt): Korkmaz eseri dört bölüme ayırmıştır. Birinci bölümde Türkçede bazı ek ve edatların yapıları ile ilgili yazılara yer verilmiştir. İkinci bölümde Eski ve Orta Türkçe ile ilgili yazılara değinilmiştir. Üçüncü bölümde Eski Anadolu ve Azeri Türkçeleri ile yazılar yer almaktadır. Dördüncü ve son bölümde ise Türkiye Türkçesi, Dil İnkılâbı, Dil-Kültür konularına dair yazılar bulunmaktadır. Eser, özellikle birinci bölümü ile tezin şekil bilgisi kısmına katkı sağlamıştır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM MATERYAL VE YÖNTEM

3.1. MATERYAL

Şahinbey Ağızı tez çalışması için öncelikle bölgenin coğrafi özelliklerine, tarihi ve etnik kökenlerine yönelik bilgiler toplanmıştır. Coğrafi özellikleriyle ilgili bilgiler doğrultusunda köylerin yerleri araştırılıp belirlenmiştir. Belirlenen köylerin hangilerinden derleme yapılacağı noktasında son dönemlerde sık kullanılmaya başlanan üçgen tekniği kullanılmıştır. Bu teknik kullanılarak yeterli kaynağın sağlanacağı köyler seçilmiştir.

Köyler seçildikten sonra kaynak kişilerin seçimi yapılmıştır. Kaynak kişilerin öncelikle eğitim durumlarına bakılmıştır. Kaynak kişilerin seçiminde kişilerin okuma yazmasının hiç olmamasına ya da az olmasına dikkat edilmiştir. Kişilerin yöre dışından olmamasına, yöre insanından seçilmesine önem verilmiştir.

Derleme sırasında bazı sorunlarla da karşılaşmıştır. Derleme sırasındaki en sık karşılaşılan sorun bazı metin türlerinden örneklerin toplanamamasıdır. Kaynak kişiler türkü, şarkı vb. türlerde örnekler vermekten kaçınmışlardır. Bu sebeple bazı metin örnekleri az sayıda toplanabilmiştir. Bunun yanı sıra kaynak kişilerin özellikle kaydın ilk kısımlarında doğal ağız özelliklerinden uzaklaştıkları, konuşma dillerinin standart yazı diline yaklaştığı görülmüştür. Bu durumun giderilmesi için sorulan sorular yöre ağızına yaklaştırılmaya çalışılmıştır.

Çalışmada materyal olarak Şahinbey köylerinden toplanan ses kayıtları esas alınmıştır. Öncelikle derleme için köyler tespit edilmiş, daha sonra bu köylerden seçilen kaynak kişilerden veriler toplanmıştır. Toplanan ses kayıtları fonetik alfabe temel alınarak deşifre edilmiştir. Deşifre edilen metinler Türkiye Türkçesi ile karşılaştırılmıştır. Ses bilgisi, şekil bilgisi açısından benzer ve farklı yönleri tespit edilmiştir. Bunun yanı sıra Şahinbey ağzının diğer ağızlarla benzerlikleri ve farklılıkları da değerlendirilmiştir. Bu değerlendirme ve tespitler yapılırken Türkiye Türkçesi ve diğer ağızlarla ilgili kitap, dergi, makale vb.nden yararlanılmıştır.

3.2. YÖNTEM

Şahinbey Ağzı isimli çalışmamızda öncelikle ses kayıtlarından deşifre edilen metinler değerlendirilmek için fişlenmiştir. Fişleme sırasında ses bilgisi ve şekil bilgisi açısından benzerlik ve farklılıklar belirlenmiştir. Metinler incelenirken her başlık ile ilgili yeterli örnek verilmeye çalışılmıştır. Metinler irdelenirken bölge ağzının Anadolu ağzları sınıflandırılmasında Batı Grubu Ağzları içerisinde yer aldığı tespit edilmiştir. Yöre ağzının dâhil olduğu ağız grubu tespit edildikten sonra Şahinbey ağzının Batı grubu ağzlarıyla ortak özelliklerine ve Batı grubundan ayrılan yönlerine değinilmiştir.

Tezin ses bilgisi bölümünde fişlenen metinlerdeki ünlü ve ünsüzlerin Türkiye Türkçesiyle benzerlikleri ve farklılıklarına değinilmiştir. Türkiye Türkçesindeki sesler dışında tespit edilen seslerle ilgili bilgiler verilmiş, sonrasında bu seslerin yer aldığı örnekler belirtilmiştir.

Şekil Bilgisi bölümünde deşifre edilen metinler öncelikle kelime türlerine göre sınıflandırılmıştır. Kelime türlerinin sınıflandırılmasından sonra kelimelerdeki eklerin incelenmesine geçilmiştir. Ekler yapım ve çekim ekleri olarak ikiye ayrılmıştır. Şahinbey ağzındaki ekler Türkiye Türkçesindeki ekler ile karşılaştırılmıştır. Tez çalışması hazırlanırken Türkiye Türkçesi ile karşılaştırmanın yanı sıra diğer bölge ağzlarıyla olan ilişkisine de değinilmiştir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM SES VE SEKİL BİLGİSİ

4.1. SES BİLGİSİ

4.1.1. Ünlüler

Ortaya çıkarken herhangi bir takıntıya uğramayan, hiçbir engelle karşılaşmayan seslere ünlü denir.

“Türkçe bol ünlülü bir dildir. Bu ünlü bolluğu yalnız Türkçenin değil bütün Ural-Altay dillerinin de ortak ses özelliğidir” (Sağır, 2008: 564).

Şahinbey Ağzında Türkiye Türkçesi yazı dilindeki ünlülerden farklı olarak dokuz tane ünlü tespit edilmiştir: á, a°, é, e°, í, i°, î°, ó, ú

á ünlüsü: a >e ses değişimi veya tam tersi e>a ses değişimi için ara devresi olan bir orta damak ünlüsüdür.

“Herhangi bir sebepten dolayı geride boğumlanan a sesinin incilmesi veya daha önde boğumlanan e sesinin kalınlaşması neticesinde karşımıza çıkar” (Demir, 2001: 55).

Şahinbey ağzında sık görülen bu ünlü diğer dillerden alınan kelimelerde kendine yer bulmaktadır.

cáiz (1/9), ğadár (2/1), fálan (2/5), yáni (2/15), máddiyád (2/26), háfite (4/2), háfta (4/4), bátil (4/87), inánc (4/87), xáyrine (5/7), sanaadzárlár (7/9), àsabi (13/44), áyni (16/3), ántebe (19/15).

a° ünlüsü: a ile o arasında olan, geniş, kalın ve yarı yuvarlak bir sestir.

Bölge ağzında bir kelimedede örneğine rastlanmıştır. ba°ğma (13/41).

é ünlüsü: e >i ses değişimi veya i>e ses değişimi için ara aşama olan kapalı bir sestir.

“Söz konusu ünlü, kurallı olarak, yalnız ön ve iç seste, kök hecede bulunur. Bazı yerleşim birimlerinde ise kök hece dışındaki yerlerde, hatta son seste, başka seslerin etkisiyle ortaya çıkar” (Yıldırım, 2006: 42).

“Türkçe kelimelerde kök hecede bulunan é’lerin ortaya çıkışıyla, bir başka söyleyişle bu sesin aslı olup olmadığıyla ilgili tartışmalar, Köktürk Yazıtları’nın okunmasından bu yana Türkoloji dünyasının gündeminden düşmemiştir. Söz konusu ortaya çıkışıyla ilgili tartışmalarda ileri sürülen iki temel fikir vardır: a) é sesi Eski Türkçe’de mevcuttur; dolayısıyla bugün Türkçenin bazı kollarında yaşayan bu ses aslıdır. b) Bu sesin Eski Türkçede olup olmadığını tespit etmek mümkün değildir. Bu fikirler, bugün de bazı bilim adamları tarafından ısrarla vurgulanmaktadır, dolayısıyla é sesi, Türkoloji’nin önemli sorunlarından biri durumundadır” (Yıldırım, 2006: 42).

Eski Türkçede var olan ancak Türkiye Türkçesinde görülmeyen bir sestir. Bölge ağzında özellikle kelime köklerinde sıkça görülür.

gédiyosun (1/1), béyle (2/4), géderig (3/11), şey (4/4), éderig (4/5), érkeglerini (4/17), vérdi (4/30), gédiy (7/18), işdé (8/5), séyirciler (16/10).

e° ünlüsü: e >ö ses değişimi ya da ö>e ses değişimi için ara aşama olan geniş, ince ve yarı yuvarlak bir sestir.

Bölge ağzında sadece bir kelimedede örneği tespit edilmiştir. be°yi°n (13/44).

ı ünlüsü: ı ile i arasında olan düz, yarı ince bir sestir.

“Daha çok ince sıradan kelimelerde veya h, g ünsüzlerinin yanında görülür. Özellikle ilgi ve belirtme hali eklerinde, iyelik ve bildirme eklerinde, 1. Ve 2. kişi zamirlerinde, zarf fiillerinde, soru ekinde görülür” (Özçelik, 1997: 14).

Bölge ağzında bazı kelimelerde görülmektedir. Bu ünlünün görüldüğü kelimelerden tek heceli olan sadece bir örnek mevcuttur. Bunun dışında ise birkaç kelimedede tespit edilmiştir. Bu kelimelerde büyük ünlü uyumunun bozulmasına neden olmuştur.

yanı (1/8), bír (1/12), bí (2/2), yanı (2/8), bír (2/18), íqrar (7/50), bír (8/20).

i° ünlüsü: u >ı ses değişimi ya da ı>u ses değişimi için ara devre olan dar, kalın, yarı düz, yarı yuvarlak bir sestir.

“ı sesinin hafifçe yuvarlaklaşması ve u sesinin hafifçe daralması ile görülür” (Demir, 2001: 57).

Şahinbey ağzında az rastlanan bir ünlüdür. Bazı kelimelerde ünlü uyumunun bozulmasına neden olmaktadır.

davı°lla (2/1), fı°lan (2/2), bı°rdan (2/12), bi° (2/20) .

i° ünlüsü: Bölge ağzında sadece üç kelimeye rastlanan bu ünlü i ile ü arasında yuvarlaklaşmış bir ünlüdür.

içi°ne (1/24), bi° (2/20), be°yi°n (13/44) .

ó ünlüsü: o ile ö arasında geniş, yuvarlak, yarı kalın, yarı ince bir sestir.

“Daha çok ünlüleri kalınlaştırma özelliği olan ünsüzlerin yanında ö’den o’ya yönelme olarak görülür” (Demir, 2001: 57).

Bölge ağzında sadece bir kelimeye rastlanmıştır. cómart (1/41) .

ú ünlüsü: u ile ü arasında yarı kalın - yarı ince olan bu ünlünün bölge ağzında tek örneğine rastlanmıştır. Bulduğu kelimeye büyük ünlü uyumunu bozmaktadır. usúl (7/43) .

Tablo 4.1. Şahinbey Ağzında Ünlüler

	DÜZ			YARI YUVARLAK		YUVARLAK		
	Geniş	Yarı Geniş	Dar	Geniş	Dar	Geniş	Yarı Geniş	Dar
Kalın	a		ı	a°	i°	o		u
Yarı Kalın	á		í			ó		ú
İnce	e	é	i	e°	i°	ö		ü

4.1.1.1. Ünlü Türleri

4.1.1.1.1. Normal süreli ünlüler

Konuşma sırasında standart bir sürede çıkan ünlülere normal süreli ünlüler denir. Bölge ağzında ünlüler genellikle normal sürelidir. Ancak bazen ses düşmesi, hece kaynaşması ve vurgu gibi sebeplerle Türkçe kelimelerde veya alıntı kelimelerde uzun ünlülere rastlanmaktadır.

almıya (2/9), kemerler (4/11), içinden (7/17), satdım (8/12), çocuğ (10/6), yeşilköy (12/8), olurdu (15/8), üsdüne (19/33) .

4.1.1.1.2. Uzun ünlüler

“Bir ünlünün oluşmaya başladığı an ile bittiği an arasındaki süre onun kısalık ve uzunluğunu belirlemektedir. Buna göre boğumlanma süresi temel ünlülerin boğumlama sürelerinden daha uzun olan ya da normal uzunluktaki iki ünlünün boğumlanma süresini içine alan ünlülere “uzun ünlü” adı verilir” (Günşen, 2000: 23).

“Türk lehçelerinde uzun vokallerin varlığını kabullenme bakımından Türkologlar iki gruba ayrılıyorlar: Radloff, Grönbech gibi bazıları esas itibarıyla asli uzunlukları kabul etmiyor, tek heceli uzun kelimelerin bile, menşede herhangi bir hece kaynaşması olayına bağlanabileceğini ileri sürüyorlar. Ligeti, Räsänen, Jarring gibi diğer bazı Türkologlar da (bilhassa Ligeti), birbirinden pek uzakta ve herhangi uzak veya yakın ilgisi bulunmayan Türk lehçelerindeki uzunlukların tetabuk etmesini tesadüfi veya sapa istikamette teşekkül etmiş bir hadise saymayıp bunların ortak bir köke bağlanabileceği kanaatindedirler” (Korkmaz, t.y.:198).

“Türkçenin eski devirlerinde bazı kelimelerin kök veya sonraki hecelerinde var olan asli uzunluklar, Türkiye Türkçesine uzanan tarihi gelişme sürecinde zamanla kısalmış ve bugün Türkiye Türkçesi, uzun ünlülerin bulunmayan bir lehçe niteliği kazanmıştır” (Korkmaz, t.y.:160).

“Türkçenin temel yapısında uzun ünlülerin yer almadığı yönünde yaygın bir kanaat vardır. Bugün için, gerek yazı dilinde, gerekse ağızlarda uzun ünlülere rastlamak olağan ise de, bunların yabancı dillerden alınan kelimelerle belli fonetik hadiseler sonucu değişmelere uğramış biçimler çerçevesinde kaldıkları görülür” (Günay, 2003: 43).

Türkiye Türkçesinde özellikle yazı dilinde uzun ünlüler yok olmaya yüz tutmuştur. Şahinbey ağzında ise yer yer uzun ünlülere rastlanmaktadır. Bölge ağzındaki bu ünlüler daha çok hece kaynaşması, ses düşmesi, vurgu gibi sebeplerle oluşmaktadır.

4.1.1.1.2.1. Türkçede asli uzunluklar

“Bu konuda çeşitli görüşler vardır: Esas ünlülerimiz hep kısa ünlü (voyelle courte) sayılır. Standart Türkiye Türkçesi konuşma dilinde kökten uzun ünlü (voyelle langue) yoktur veya kalmamıştır. Yabancı kelimelerle dilimize gelen uzun ünlüler de çoklukla ve hele konuşma ve halk dili de (langue populaire) çoğu zaman kısalır. Türkçe'nin ünlü sistemine (vocalisme) uyarlar” (Nakiboğlu, 2001: 40).

Türkiye Türkçesinde asli uzunluklar bulunmamaktadır. Türkiye Türkçesindeki ünlüler normal süreli ünlülerdir. Anadolu ağızların da ise alıntı kelimeler haricinde ses olayları sonucunda uzun ünlülere rastlanmaktadır.

4.1.1.1.2.2. Hece kaynaşmasından kaynaklanan ünlü uzunlukları

“İç seste, hece başında iki ünlü arasında bulunan k (>ğ), ç (>ğ), g (>ğ), ğ (>ğ), ğ, ñ, v, h, y ünsüzleri eriyip kaybolurken, bu ünsüzlerin yanında bulunan ünlüler birleşip kaynaşarak uzun bir ünlü oluştururlar. Bu uzun ünlü, ya birleşen ünlülerden birinin uzun süreli olur veya bambaşka bir sesin uzun süreli hâline gelir. Hece kaynaşmalarında önce ünsüz eriyip kaybolur, yan yana gelen ünlüler ikiz ünlü oluşturur, sonra da ikiz ünlü tümüyle kaynaşıp uzun ünlüye dönüşür” (Yıldırım, 2006: 55).

Şahinbey ağzında hece kaynaşmasından kaynaklanan ünlü uzunluklarına sıklıkla rastlanmaktadır. Bölge ağzındaki bu uzun ünlüler daha çok eklerin erimesi sonucunda oluşmaktadır.

sürecēm (2/18), istedîn (2/31), unutāmadīm (3/7), evlendīm (3/9), yapacām (7/1), çocū (11/4), yeşillî (12/3), dedīm (16/7), egdīmizi (19/5).

4.1.1.1.2.3. Vurgu ve tonlamadan kaynaklanan ünlü uzunlukları

“Konuşma dilinin bir özelliği olarak bazı kelimeler veya ekler özellikle vurgulanmaktadır. Bu vurgulama sırasında aslen uzun olmayan ünlüler normal ünlülere göre daha uzun telaffuz edilmektedir. Bu durumda uzun ünlü oluşmaktadır” (Demir, 2001: 60).

“Bu tür uzunluklar da hem Türkçe asıllı kelimelerde hem de dilimize girmiş yabancı asıllı kelimelerde bulunabilmektedir. Bu uzunlukların süresi daha çok konuşan kişinin psikolojisine bağlıdır” (Boz, 2002: 34).

Vurgu ve tonlamadan kaynaklanan ünlü uzunlukları daha çok konuşmacının durumuna göre oluşan seslerdir. Konuşmacı anlatımı daha etkili kılmak, duygularını daha iyi ifade edebilmek, önemli yerlere dikkat çekmek gibi sebeplerle uzun ünlüleri kullanır. Bölge ağzında da bu duruma sıklıkla rastlanmaktadır.

hāfta (1/5), yā (1/20), hediye (2/2), yāni (2/4), geçendē (2/7), nāmus (2/16), ğıyaslıyōrum (2/24), ēlli (3/13), vallā (4/1), gētirir (4/29), ē (5/21), ēfendim (8/2), şū (11/8), ā (13/19), şō (16/3), durū (19/20).

4.1.1.1.2.4. Ses düşmesinden kaynaklanan ünlü uzunlukları

“İç seste bulunan ğ, ğ, h, x, k, q, r, n, v, y ünsüzleri düştükleri veya eridiklerinde bir önceki ünlü kurallı denilebilecek derecede uzamaktadır. Bu uzamayla hem düşen ünsüzün boşluğu telafi edilmekte hem de mananın bozulması engellenmektedir” (Demir, 2001: 58).

Bölge ağzında ses düşmesinden kaynaklanan ünlü uzunlukları oldukça yaygındır. Şahinbey ağzında ğ, h, r, k, n, v ünsüzlerinin düşmesiyle uzun ünlüler oluşmaktadır.

tāsildar (1/1), yatāını (1/4), sonādan (1/25), daā (2/1), yemēi (2/21), ōretmen (3/6), yōsullukdan (3/7), saā (3/11), taūğların (4/4), sabādan (4/65), gōdesine (4/69), yastīa (7/64), āzı (10/3), yōdu (13/38), dēlisi (17/2).

4.1.1.1.2.5. Yabancı kökenli kelimelerde ünlü uzunlukları

Şahinbey ağzında da Türkiye Türkçesinde olduğu gibi alıntı kelimeler yer almaktadır. Bu yabancı kökenli kelimelerdeki uzun ünlülerin yöre ağzında korunduğu görülür. cüzî (2/25), yāni (2/4), nāmus (2/16), bāzen (4/71), müsāde (7/19), hāfta (8/34).

4.1.1.1.3. İkiz ünlüler

“Bir dil birliği içerisinde, iki ünlü arasında kalan ğ, h, y, v gibi hafif boğumlanmalı ünsüzlerin eriyip yitmesi veya ünlüyle biten bir biçimin ünlüyle başlayan bir biçime bitişmesi sonucunda yan yana gelen iki ünlünün, ortak bir hece içerisinde ve ortak bir soluk baskısı altında birleşmeye yüz tuttıkları görülür” (Günay, 2003: 46).

“Aynı nefes baskısı altında telâfuz edilen iki ayrı ünlünün birbiriyle sıkı sıkıya birleşmesine “ikiz ünlü” (diphthong) adı verilir. İkiz ünlünün ortaya çıkabilmesi için her iki ünlünün de aynı hece içinde bulunması gerekir” (Nakiboğlu, 2001: 44).

“İkiz ünlü ses uzuvlarının bir tek hareketiyle ve tek bir nefes askısı altında telaffuz edilir. Bu bakımdan tek ünlü hükmündedir” (Ercilasun, 2002: 61).

Türkiye Türkçesinde olduğu gibi bölge ağzında da genellikle ikiz ünlüye rastlanmaz. Ancak yer yer bazı seslerin erimesi ve düşmesi sonucu ikiz ünlülere rastlanır. Bölge ağzındaki ünlüler eşit ikiz ünlülerdir.

aarmazmış (12/2), çıırın (13/14), tanıdıı (17/43), cıvııyna (18/43), basdıı (19/17), ocaa (19/18).

4.1.1.2. Ünlü uyumu

“Ünlü uyumu bir kelimedeki ünlülerin birbirine uyması olayıdır. Bu uymada sonra gelen ünlü önce gelen ünlüye uyar. İki ünlü uyumu vardır: Kalınlık - İncelik uyumu, düzlük yuvarlaklık uyumu” (Nakiboğlu, 2001: 44).

4.1.1.2.1. Kalınlık incelik uyumu

Türkçe kelimelerde kalın ünlülerden sonra kalın ünlülerin, ince ünlülerden sonra ince ünlülerin gelmesi kuralına kalınlık-incelik uyumu denir.

Bölge ağzında kalınlık - incelik uyumu genellikle sağlanmıştır.

4.1.1.2.1.1. Türkçe kelimelerde kalınlık incelik uyumu

Türkçe kelimelerin genellikle kalınlık - incelik uyumuna uyduğu görülür. vergisi (1/1), boşanmaların (2/13), ortalama (3/12), gemigli (5/12), indiriller (7/51), köpürürdü (11/7), goltuğlarının (14/7), süzündürüllerdi (18/9).

“Gramerlerimizde ses uyumuna aykırı olarak gösterilen kelimelerin çoğunda Gaziantep telaffuzu böyle bir aykırılık göstermez” (Aksoy, 1945: 90).

Kalınlık - incelik uyumuna uymayan Türkçe kelimelerin ağızlarda bu uyuma uydurulduğu görülür. ğardaşının (2/24), hanı (16/2).

Bölge ağızında bazı eklerin Türkiye Türkçesinde olduğu gibi uyumu bozduğu görülür. Bu eklerden biri şimdiki zaman eki olan -yor ekidir. ediyor (2/13), ğatılmıy (2/25), gidiyoruz (3/5), oturiyeler (5/1), olunıy (8/26), bilmiyoñuz (13/16), yapıliy (18/12). Ancak bazen şimdiki zaman ekinin bu uyuma uydurulduğu görülür. bitmiy (1/33), biniy (5/10), istemiydi (8/13), ediliy (8/27), geliy (17/19), daxılıyo (18/22).

Türkiye Türkçesi yazı dilinde kalınlık - incelik uyumunu bozan -daş eki bölge ağızında da bu özelliğini korumaktadır. ğardaşının (2/24), ğardaşı (2/25).

Aitlik eki olan -ki eki de Türkiye Türkçesinde olduğu gibi bölge ağızında da uyumu bozmaktadır. şimdiki (1/6), öncēki (4/1), köyünki (4/19), dilmeki (19/28), halbuki (2/29), ğarşındaki (4/46),

Türkiye Türkçesindeki ile edatının bölge ağızında -nan/-nen haline dönüştüğü ve kalınlık - incelik uyumuna uydurulduğu görülür. cütüynen (1/8), hayvañnan (1/8), onnan (4/8), türkünen (4/53), babasinnan (7/54), yourdnan (13/16), şegernen (14/4), havlaynan (17/3).

4.1.1.2.1.2. Alıntı kelimelerde kalınlık incelik uyumu

Kalınlık incelik uyumu Türkçeye özgü bir uyum olduğu için dilimize girmiş olan alıntı kelimelerde bu uyuma rastlanmaz. tāsildar (1/1), tane (1/42), şayet (1/45), galiba (2/13), icabında (7/31), filanını (13/5).

Kimi zaman alıntı kelimelerin ağızlarda kalınlık incelik uyumuna uydurulduğu görülür. Bu durum bölgemiz ağzında da sıkça görülen bir durumdur.

“Özellikle dilimize Arapça ve Farsçadan girmiş bulunan alıntı sözcükler çoğunlukla Türkçenin kalınlık-incelik uyumuna sokulmuştur. Alıntı sözcükler, ilerleyici ve gerileyici ünlü benzeşmeleriyle uyuma girerler” (İpek, 2009: 1561).

zaxramızı (1/7), siyeh (1/23), halına (1/33),
vallahı (1/39), tene (1/44), fılan (2/7), ğıymatı (2/15),
rawmadlığı (5/19), mısafırını (7/2), hağğad (9/4), zatı
(11/5), yanı (15/15), vaxdı (19/14).

4.1.1.2.1.3. Kalınlık incelik uyumunun bozulması

Bazı Türkçe kelimelerde kalınlık incelik uyumunun bozulduğu görülür. Bunda kimi zaman kelimeye gelen eklerin etkisi de vardır. gėdiyosun (1/1), sıcağken (1/48), ğarşıdaki (4/46), akşamliyin (4/52), çalallarqıne (14/7).

Bazen de bu uyuma sahip kelimelerin ağızlarda uyumunun bozulduğu görülür. fıxareymiş (5/2), ğader (9/7), ğadeg (16/13), heyırlı (17/6).

4.1.1.2.2. Düzlük yuvarlaklık uyumu

Bir kelimedeki düz ünlülerden sonra düz ünlülerin, yuvarlak ünlülerden sonra dar-yuvarlak veya düz-geniş ünlülerin gelebilmesi kuralına düzlük-yuvarlaklık uyumu denir.

“Bir kelimedeki ünlülerin dudakların durumu bakımından birbirine uymasındır. Türkçede bu uyum kök hece ünlüsünün durumuna göre ayarlanır. Buna göre Türkiye Türkçesinde düz ünlüleri düz ünlüler, yuvarlak ünlüleri ise dar yuvarlak veya geniş düz ünlüler izler. Bu kuralın belirgin bir sonucu olarak geniş yuvarlak o, ö ünlüleri ilk heceden sonraki hecelerde bulunamaz” (Yıldırım, 2006: 79).

“Kalınlık incelik uyumu Türkçenin tarihi boyunca hep var olageldiği halde, düzlük yuvarlaklık uyumu belli tarihî dönemlerde, özellikle ekleme sırasında geçerli olmamıştır. Çağdaş lehçelerin bir kısmında, özellikle Kazak ve Kırgız lehçelerinde, yuvarlak ünlüleri istisnasız olarak yuvarlak ünlülerin takip etmesi, yukarıda verilen kuralın işlemlerini engellemiş ancak Türkiye Türkçesinden daha ileri bir dudak benzeşmesinin oluşmasını sağlamıştır” (Yıldırım, 2006: 79).

“Batı Türkçesinin son dönemlerinde, Eski Anadolu Türkçesindeki yuvarlaklaşmanın ortadan kalkmasıyla, düzlük yuvarlaklık uyumu kurala bağlanacak duruma gelmiş ve Türkiye Türkçesinde, istisnaları olmakla birlikte sağlamlaşmıştır. Düzlük yuvarlaklık uyumunun Standart Türkiye Türkçesindeki istisnaları, bazı eklerin uyum dışı kalması ve düz ünlülerden sonra, yanında dudak ünsüzleri bulunan düz dar ünlülerin yuvarlaklaşmasıyla ortaya çıkar. Buna alıntı kelimelerdeki uyum bozukluğunu da eklediğimizde, istisnaların az olmadığı görülür” (Yıldırım, 2006: 79).

muhtarın (1/5), ortasınnan (4/5), yapacağı (7/2), babanın (8/8), ğarışdırırdı (10/2), kemerler (13/43), olmayan (15/15), elimin (19/26).

Düzlük-yuvarlaklık uyumu Türkçe kelimelerde görülmesine rağmen Türkçedeki bazı ekler bu uyumu bozmaktadır. oturuyoruz (1/37), ediyor (2/13), gidiyoruz (3/5), köyünki (4/19).

Bazen ağızlardaki kullanım şekillerinde bu uyumun bozulduğu da görülür. buriya (4/38), doğunçı (4/60), oturmuş (5/2), oluniyse (8/27).

4.1.1.3. Ünlü değişmeleri

Şahinbey ağızında Türkiye Türkçesi yazı dilindeki ünlülerin yanı sıra dokuz tane ünlü daha tespit edilmiştir. Bölge ağızındaki bu ünlüler ses değişimleri sonucunda oluşmuştur.

“Anadolu ağızlarında ünlü incelmeleri olayları kalınlaşması olaylarından; daralması olayları genişlemesi olaylarından; yuvarlaklaşması olayları da yine düzleşme olaylarından fazla görülmektedir. Yani ünlü değişmeleri olarak; ünlü incelmeleri, ünlü daralmaları ve de ünlü yuvarlaklaşmaları Anadolu ağızlarının genel eğilimidir” (Sağır, 2002: 2).

Bölge ağızındaki bu ünlü değişimleri altı başlık altında toplanarak açıklanmıştır.

4.1.1.3.1. Kalın ünlülerin incelmeleri

a>á değişmesi: a>e veya e>a ses değişiminin ara merhalesidir. Bölge ağızında sık görülen bir ses olayıdır. cáiz (1/9), fálan (2/5), áyile (2/14), háfta (4/64), esás (6/5), nikáh (8/4), àsabi (13/44), sáád (18/24), sebáhdén (19/30).

a>e değişmesi: “Kendinden sonra gelen ve demi-vokal (yarı sesli) bir ses değeri taşıyan -y-, -y etkisiyle, geniş bir çevrede türemiştir” (Caferoğlu, 1964: 6).

“Bununla birlikte -a->-e- değişmesi, kendinden sonra gelen -ř-, -ř etkisi ile de gelişir. Bazan da ağızın yerli ve özel bir hususiyeti olarak belirir” (Caferoğlu, 1964: 6).

Şahinbey ağızında daha çok d, r, s, t, n, y seslerinin inceltici etkisiyle bu ses değişmesi meydana gelmektedir. Bölge ağızında sık görülen bir ses değişimidir.

ğader (1/21), acabe (1/39), sebahleyin (1/45), esgerdeyken (3/2), háfte (4/2), tene (4/63), fıxareymiş (5/2), xáyrine (5/7), siyeh (13/39), tenesi (16/10), tamam (18/25), sebáhden (19/30).

ı>i değişmesi: ““ı > i” şeklindeki i’leşme olayı ile Anadolu'nun birçok bölgesinde karşılaşılmaktadır” (Sağır, 2002: 2).

Bölge ağızında iki örnekte karşımıza çıkmaktadır. xáyrine (5/7), axil (17/40).

u>ü değişmesi: ““u> ü” değişmeleri de yine Anadolu ağızlarında ön ve iç seslerde çokça görülen bir ünlü incilmesi olayıdır” (Sağır, 2002: 3).

Şahinbey ağızında sık görülmeyen bir ses olayıdır. Bölge ağızında sadece iki örnekte rastlanmaktadır. usülüyle (2/9), cümürtesi (17/27).

4.1.1.3.2. İnce ünlülerin kalınlaşması

“Daha çok alınma kelimelerde görülen ünlü kalınlaşmalarının başlıca sebepleri şunlardır:

a-Ünlü benzeşmelerine bağlı olarak ilerleyici ya da gerileyici yönde kalınlaşmalar meydana gelmektedir.

b-Damak ve glrtlak, daha çok da "h, ğ, v" ünsüzlerinin kalınlaştırıcı etkisi ile ünlü kalınlaşmaları görülmektedir.

c-Birçok yörede "-lar, -mak, -acak vb." ekleri kalın ünlülü ses yapısıyla kullanılmakta, buna bağlı olarak da gerileyici yönde ünlü kalınlaşması ile karşılaşılmaktadır.

d-Belli bir etkene bağlanamayan yine de ünlü-ünlü, ünlü-ünsüz benzeşmeleri ile açıklanabilecek kalınlaşma örnekleri bulunmaktadır” (Sağır, 2002: 4).

e>a değişmesi: “Daha çok alıntı kelimelerde görülen, benzeştirme eğilimine bağlı olarak ortaya çıkan kalınlaşma olayında en çok rastlanan e>a değişmesidir” (Gülseren, 2000: 59).

Daha çok ünlü uyumu etkisiyle oluşan bu ses değişimi bölge ağızında da sıkça görülmektedir. zaxramızı (1/7), heralda (1/30), zahralarimde (1/31), cómart (1/41), ğıymatı (2/15), barabar (2/29), na (16/13).

e>á değişmesi: Bölge ağızında bir yerde örneğine rastlanmaktadır. ğadár (2/1).

i>ı, í değişmesi: “Ön, orta ve son seslerde görülen bu değişme daha çok ünlü benzeştirmeleri yoluyla meydana gelmektedir” (Ercilasun, 2002: 87).

“Alıntı kelimelerdeki kalın ünlülerin benzeştirmesiyle ortaya çıktığı görülür” (Gülseren, 2000: 59).

Daha çok ünlü uyumu nedeniyle görülen bu ses değişimi bölge ağzında iki kelimedede görölmektedir. yaní (1/8), bír (1/12), yanı (1/36), bí (2/2), bír (2/18), bír (8/20).

ö>o,ó değişmesi: Bölge ağzında nadiren görülen bir ses değişimidir. dıraktor (1/8), cómart (1/41).

ü>u değişmesi: Bölge ağzında sık görölmeyen bir ses değişimidir. Bölge ağzında iki örneğini rastlanmıştır. gun (1/37), boyun (19/30).

4.1.1.3.3. Geniş ünlülerin darlaşması

“Ünlüler üzerinde inceltici etkisi olan "y, ř, ç, c, z, s, l, m, n, t" ünsüzlerinin aynı zamanda daraltıcı etkisi de bulunmaktadır” (Sağır, 2002: 4).

Bölge ağzında daha çok y ünsüzünün daraltıcı etkisi dikkat çekmektedir. Bunun yanı sıra m, s, l, n gibi ünsüzlerin de sık olmasa da geniş ünlüleri daralttığı görölmektedir. Ünlü daralması bölge ağzında kelime köklerinde, gövdelerde ve eklerde görölebilmektedir.

a>ı, í, i değişmesi:

“Çok yaygın bir değişmedir. Bilhassa y yardımcı ünsüzünün daraltıcı etkisiyle a>ı şeklinde ortaya çıkar. Daha az görülen a>ı, i değişmelerinde y ünsüzünün inceltici etkisi de söz konusudur” (Ercilasun, 2002: 93).

Şahinbey ağzında sıklıkla karşılaşılan bir ses değişimidir. Bölge ağzında da bu ses değişiminin daha çok y ünsüzünün etkisiyle olduğu görölmektedir.

almıya (2/9), çığırır (4/34), parıyı (4/34), burıya (6/12), havıyı (7/10), çıırırın (13/14), ortıya (16/9), yağmıya (17/11), dutmıya (17/36), arpıyı (19/13).

e>i değişmesi:

“a>ı değişmesini meydana getiren y yardımcı ünsüzü burada da aynı tesirde bulunmaktadır. İnce ve düz ünlülü kelimeler işletilirken y yardımcı ünsüzü aldıkları takdirde bu değişme meydana gelir” (Ercilasun, 2002: 92).

Genellikle y ünsüzünün etkisiyle oluşan ses değişimidir. Bölge ağzında yaygın olarak görölmektedir.

diil (1/14), sabahliin (1/21), söyliyim (1/35), diye (1/39), vermiye (2/17), yir (2/23), yimes (2/23), yıllar (4/27), akşamliyin (4/52), aniye (4/60), dillerdi (11/5), yinilir (13/17), didi (16/2), kinerdaxı (16/11), edmiye (17/14), iden (18/32).

e>é değişmesi: Bölge ağzında sık rastlanmayan bir ses değişimidir. Şahinbey ağzında birkaç örnekte rastlanmaktadır. şey (4/1), érkeglerini (4/17), işde (8/5), séyirciler (16/10).

u>ı° değişmesi: Bölge ağzında sık rastlanmayan bir ses değişimidir. Bölgede iki örnekte karşımıza çıkmaktadır. davı°lla (2/1), bı°rdan (2/12), bı° (2/13).

ö>ü değişmesi: Bölge ağzında tek örnekte görölmektedir. hüyüü (12/4), hüyüe (12/4).

4.1.1.3.4. Dar ünlülerin genişlemesi

“Daha çok “b, p, m, v” ünsüzlerinin genişleme etkisine bağlı olarak meydana gelmektedir. Dudak ve damak ünsüzleri yanındaki ünlüleri etki ederek onları genişletir” (İpek, 2009: 1564).

ı>a değişmesi: Bölge ağzında tek örnekte karşımıza çıkmaktadır. ğııscaaz (14/8).

i>e değişmesi: Şahinbey ağzında sıkça görülen bir ünlü genişlemesidir. lera (1/2), heç (1/38), gettiler (1/42), geden (1/43), heç (2/12), gedemez (7/34), şehirde (8/36), gedinci (17/1), vaxede (18/26).

i>é değişmesi: i>e veya e>i ses değişiminin ara merhalesi olan bir ünlü genişlemesidir. Bölge ağzında birkaç örnekte görülen bir ses olayıdır. gédiyosun (1/1), éşte (2/1), géderiğ (3/11), nenné (4/91), gédiy (7/18), işdé (8/5).

u>o değişmesi: Bölge ağzında nadir görülen bir ses değişmesidir. İki kelimedede örneğine rastlanmaktadır. gondıra (13/44), boyun (19/30).

ü>ö değişmesi: Bölge ağzında birkaç örneğine rastlanmaktadır. hükümet (1/31), möhürler (1/33), büyük (2/8), büyüü (2/29), güzel (4/13), güzel (7/24), hükümetin (12/6).

4.1.1.3.5. Düz ünlülerin yuvarlaklaşması

“Anadolu ağzlarında, yuvarlaklaşma yönündeki benzeşme yanında, başta diş-dudak ünsüzleri “v, f” olmak üzere “b, p” ve “n” ünsüzleri de yuvarlaklaşmada önemli rol oynarlar” (Sağır, 2002:4).

Şahinbey ağzında az görülen bir ses değişimidir.

a>a° değişmesi: Bölge ağzında tek örnekte görülmektedir. ba°ğma (13/41).

a>u değişmesi: Şahinbey ağzında bir örnekte karşımıza çıkmaktadır. ortuya (17/22).

a>ü değişmesi: Bölge ağzında tek örnekte görülmektedir. cümürtesi (17/27).

e>e° değişmesi: Şahinbey ağzında nadir görülen bir ses değişimidir. be°yi°n (13/44).

i>ü değişmesi: “Hepsi de ince sıradan dudak ünsüzlerinin etkisiyle meydana gelen i>ü değişmesi daha çok ilk hecelerde görülür” (Gülseren, 2000: 59).

Bölge ağzında birkaç örnekte karşımıza çıkmaktadır. düzum (1/15), bür (4/24), ikü (8/10), bür (13/24), ikü (19/21).

i>i° değişmesi: Şahinbey ağzında az görülen bir ses değişimidir. İki örnekte görülmektedir. içi°ne (1/24), be°yi°n (13/44).

4.1.1.3.6. Yuvarlak ünlülerin düzleşmesi

o>a değişmesi: “Az görülen bir değişmedir. Bazan benzeştirme bazan eski şekilleri muhafaza yoluyla meydana gelir” (Ercilasun, 2002: 91).

Bölge ağzında bir örnekte tespit edilmiştir. mator (5/9).

ö>e değişmesi: Şahinbey ağzında az rastlanan bir ünlü düzleşmesidir. Üç kelimedede örneği görülmektedir. beyle (1/9), şeyle (5/1), ěle (13/45), eyle (19/3).

ö>é değişmesi: Şahinbey ağzında nadir görülen bir ses değişimidir. béyle (2/4).

u>á değişmesi: Bölge ağzında tek örnekte görülmektedir. tááfime (17/19).

u>i° değişmesi: Şahinbey ağzında iki örnekte karşımıza çıkmaktadır. bı°rdan (2/12), bı° (2/13).

u>ı değişmesi: Sadece bir kelimedede görülmüştür. fıxareymiş (5/2).

ü>e değişmesi: Bölge ağzında tek örneğine rastlanmaktadır. yerimeydi (13/28).

ü>i değişmesi: Nadir görülen bir ses değişimidir. İki örnekte görülmektedir. dilbet (9/6), yerimeydi (13/28).

4.1.1.4. Ünlü düşmesi

“Anadolu ağızlarında ünlüler daha çok iç seste düşmektedir. Ön, iç ve son seste en çok düşen ünlü de "i" ünlüsüdür. "i" ünlüsünün kelime başındaki düşme örnekleri az ve

dağınıktır. Ön ve son seslerdeki düşmeler daha çok çabuk konuşma dolayısıyla meydana gelmektedir. İç ses durumundaki "i" ünlüsü düşmesi; daha fazla vurgunun yer değiştirmesi ile, tonsuz duruma getirilen ilk ve orta hecelerde görülmektedir” (Sağır, 2002: 5).

“Ünlü düşmesi olaylarıyla daha çok kelime içerisinde karşılaşmaktayız. Kelime başında ünlü düşmesi hemen hemen hiç görülmemekte; kelime sonlarında ise kurallı veya kuralsız seyrek örnekler vermektedir” (Gemalmaz, 1995: 140).

“Ünsüz düşmesinin nedeni kısmen, düşen ünsüzlerin buldukları kelimelerdeki türlü seslerin arka arkaya gelmelerinden doğan özel boğumlanma şartlarına bağlıdır” (Korkmaz, 1994: 106).

Şahinbey ağzında ünlü düşmesi yaygın görülmektedir. Bölge ağzında en çok karşılaşılan ünlü düşmesi, orta ünlü düşmesidir. Metinlerde ön ses ve son ses ünlü düşmesine rastlanmamıştır. *ordan* (1/4), *zaxramızı* (1/7), *boynuna* (4/12), *burda* (7/1), *gelni* (7/30), *birbirni* (7/54), *birkir* (13/19), *elni* (17/16), *gelni* (17/28), *yanna* (17/38), *ğadfe* (18/5) *evmizden* (19/27).

Dilimizde bazı kelimelere hece eklenirken orta hece ünlüsünün düştüğü görülür. Ancak bölge ağzında bazen bu duruma aykırılık görülmektedir. *omuzumuzda* (1/10), *omuzumuzda* (1/10), *kayıbeder* (1/46), *vaxede* (18/28).

4.1.1.5. Ünlü türemesi

“Dilimizin ses örgüsüne dayalı olarak, bilinen ve bilinmeyen sebeplerle bazı kelimelerin ön, iç ve son seslerinde ünlü türemesi adı verilen birtakım ses olayları görülür” (Günşen, 2000: 48).

Ünlü türemesi daha çok dilimize yabancı dillerden girmiş olan kelimelerde görülür. Bu ünlüler kelimenin söylenişini kolaylaştırmak için kullanılır. Bölge ağzında ön seste, iç seste ve son seste olmak üzere üç türlü ünlü türemesi görülür. *oturuyoruz* (1/37), *eveli* (5/3), *arakı* (7/23), *irâhâd* (11/11), *parıyıldı* (17/4).

4.1.1.5.1. Önseste ünlü türemesi

“Türkçede bir kural halinde, belirli bazı ünsüzler kelimelerin ön sesi olamazlar. Fakat bu kurala aykırı olan birçok yabancı asıllı kelime dilimize girmiş ve Türkçeleşmiştir. Bunların özellikle l-, r-, ş- ile başlayanlarında, Anadolu ağızlarının gösterdiği tepki ve onları kurallı bir ses yapısına uydurma gayreti sonucu, ön türeme dediğimiz ses olayı ortaya çıkar” (Demir, 2001: 77).

“Bilindiği gibi Türkçe kelimeler r-, l- ünsüzleriyle başlamaz. Bu seslerle başlayan yabancı dillerden alınma kelimelerde ön seste bazen ünlü türediği görülür. Türeyen ünlüler incelik-kalınlik uyumuna çoğunlukla uyarlar ve kurallı olarak dardırlar” (Demir, 2001: 77).

Bölge ağzında nadir görülen bir ünlü türemesidir. İki kelimedede örneğine rastlanmaktadır. *arakı* (7/23), *irâhâd* (11/11).

4.1.1.5.2. İç seste ünlü türemesi

“Çok heceli kelimelerde, ayrı hecelere bağlı iki ünsüzün yan yana bulunması durumunda, söyleyiş güçlüğü gidermek üzere bazan araya dar bir ünlünün getirildiği görülür” (Günay, 2003: 43).

“İç sesteki ünlü türemesi genellikle alınma kelimelerde görülmektedir. Telaffuz zorluğunu gidermek için türetilen bu ünlüler kurallı olarak dardır denilebilir” (Demir, 2001: 77).

Bölge ağzında en sık rastlanan ünlü türemesidir. Ünlü türemesi genellikle alıntı kelimelerde söyleyiş kolaylığını sağlamak için kullanılır. Bazen kelimeye gelen eklerin etkisiyle oluştuğu da görülmektedir. *metire* (8/30), *sıçırar* (17/44).

4.1.1.5.3. Son seste ünlü türemesi

Son seste ünlü türemesi bölgede sık rastlanmayan bir ses olayıdır. Şahinbey ağzında birkaç örnekte görülmektedir. *eveli* (5/3).

4.1.1.6. Ünlü göçüşmesi

Bir kelimedeki bazı ünlülerin yer değiştirmesi olayına ünlü göçüşmesi denir. Şahinbey ağzında sadece bir örnekte görülmektedir. *dafe* (14/3).

4.1.2. Ünsüzler

“Sesdeşler (Consonants) genellikle ses yolunun bir noktada kapanması veya daralması sonucunda çıkan seslerdir” (Nakiboğlu, 2001: 64).

“Gırtlaktan gelen hava birlikte bir ün getirsin veya getirmesin sesdeşler aslında boğumlanma noktalarından gelen hışırtı veya patlamanın mahsulü sayılırlar. Çünkü onlara renklerini veren bu gürültüdür” (Nakiboğlu, 2001: 64).

Şahinbey ağzında Türkiye Türkçesi yazı dilinde bulunan ünsüzlerin yanı sıra “ğ, h, ħ, k, ñ, P, T” ünsüzlerine de rastlanmaktadır.

Tablo 4.2. Şahinbey Ağzında Ünsüzler

SÜREKSİZ	SÜREKLİ	
	SIZICI	AKICI

							BURUN	AĞIZ		
								YANAK	TITREK	YARI ÜNLÜ
	Ötümlü	Yarı Ötümlü	Ötümsüz	Ötümlü	Yarı Ötümlü	Ötümsüz	Ötümlü	Ötümlü	Ötümlü	Ötümlü
DUDAK	b	P	p				m			
DİŞ-DUDAK				v		f				
DİŞ-DİŞ ETİ	d	T	t	z		s	n			
DİŞ ETİ-ÖN DAMAK	c		ç	j		ş		l	r	y
ÖN DAMAK	g		k							
ARKA DAMAK	ğ		q	ğ		w	ñ			
GIRTLAK						h, x				

ğ: Tonlu ve süreksiz bir arka damak ünsüzüdür.

“Kalın ünlülerle, bilhassa da “a” ünlüsü ile daha çok kullanılan damak ünsüzüdür” (Sağır, 1995: 77).

“Art damakta (ğ)’nin yerinde hafif bir patlama ile teşekkül eder. Bu ünsüz önseslerde umumiyetle (q)’dan değişmez” (Olçay, 1995: 29).

Şahinbey ağzında yaygın görülen bir ses değişimidir. Genellikle q sesin ğ sesine dönüşmesiyle ortaya çıkmaktadır. ğuruş (1/14), ğadâr (2/1), çocuğlarım (3/16), ğoyun (4/31), ğalmış (6/11), yapacağı (7/4), ağılıma (9/3), çoğ (10/5), ğuruttu (12/5), ğolaylığ (15/12), çığı (16/17), ğarşıllıyoğ (18/29), ğorduğ (19/8).

h: Sızıcı ve tonsuz bir arka damak ünsüzüdür.

“Türk dili derslerinde, dilimizde kelime başında asli h- sesi bulunmadığı, bu yüzden, kullanmakta olduğumuz h- ile başlayan kelimelerin yabancı asıllı oldukları söylenir. İlgili gramerlerde de kurallar aşağı yukarı böyle verilir” (Gülsevin, t.y.:130).

Bölge ağzında nadir görülen bir ünsüzdür. Birkaç kelimedede örneğine rastlanmıştır. yawını (7/55), ğırw (8/10), owuntu (8/29).

h: “Sızıcı boğaz seslerindedir. Yani boğazdan hırıltı ile teleffuz edilen h harfidir” (Aksoy, 1945: 12).

“Hırıltılı, sızıcı ve sedasız bir arka damak ünsüzüdür. Arapça’dan alınma kelimeler ile bazı Türkçe $h > x$ değişmesi sonucu görülmektedir” (Nakiboğlu, 2001: 65).

“İnce ünlülerle de hece kurar. Kelime başında; hece başında ve sonunda bulunur. Türkiye Türkçesi aydın konuşmasına bakarak, kelime başlarındaki (h) ünsüzlerinin büyük bir çoğunluğu; kelime içinde özellikle hece ve ek sonundaki q ve h ünsüzleri bu ünsüzle karşılır” (Gemalmaz, 1995: 149).

Şahinbey ağzında sıklıkla rastlanan bir ünsüzdür. Çoğunlukla kelime ortasında görülmektedir. $ç$ ıxar (1/22), oxumuş (2/10), yaxarlar (4/40), barxardı (5/20), axıllıyığ (5/26), xırdlāna (11/6), ğarasaxal (12/2), daxılır (13/42), çıxarıllar (14/2), yaxar (16/9).

ḳ: Patlamalı, süreksiz ve ötümsüz bir arka damak ünsüzüdür. Daha çok kalın ünlülerle kullanılır.

“Katı, patlamalı, normal art damak ünsüzüdür. Kalın ünlülerle hece oluşturur” (Demir, 2001: 79).

“Kalın ünlü kuruluşlu sözcüklerin bazılarının önseslerinde görülen ve art damakta teşekkül eden bir ünsüzdür” (Olcay, 1995: 29).

Bölge ağzında sıkça görülen bir ünsüzdür. Kelime başında, ortasında ve sonunda görülmektedir. topraq (1/28), varıq (1/45), çığacaq (2/6), souqtan (4/71), qoğmasın (10/3), qadın (17/42), qaberini (18/20).

ñ: Genzel olan bir arka damak ünsüzüdür. Daha çok ince ünlülerle hece oluşturmaktadır.

“Dil sırtının yumuşak damakta kapanması ile boğumlanan birleşik damak ünsüzüdür” (Demir, 2001: 79).

“Dil sırtının yumuşak damakta kapanması ile boğumlanan ve birleşik bir damak sesi olan $ñ$ Türkçeye mahsus olmakla ayrı bir özelliğe sahiptir. Yanında bulunan ünlülerin ince veya kalın olmasına bağlı olarak orta veya art damakta telaffuz edilmektedir” (Demir, t.y.:51).

“Türkçede tespit edilebilmiş ilk edebi metinler olma özelliğini hala koruyan Orhun abidelerinden itibaren yazı dilimizde yer alan nazal n ($ñ$) sesi yazı dilinde ve konuşma dilinde çeşitli gelişmelerle karşımıza çıkmaktadır” (Demir, t.y.:51).

Bölgede yaygın olarak kullanılan bir ünsüzdür. Kelime kökünde de eklerde de görülmektedir. verirseñ (1/4), yeriñi (1/33), bozduñ (1/33), biñ (1/49), yeñinin (2/23), köyüñ (4/18), deñiñdi (6/2), göñülsüz (8/8), añaası (9/4), duzuñ (11/10), geçemezdiñ (12/4), soña (14/4), öñde (17/44).

P: p ile b arasında patlamalı bir dudak ünsüzüdür.

“Süreksiz, yarı ötümlü, dudak ünsüzüdür. Yarı ötümlüleşerek b ünsüzüne yaklaşmış bulunan p ünsüzü olarak da tanımlanabilir. Kelime ve hece sonlarında p ve b seslerinden değışmiş olarak bulunur” (Yıldırım, 2006: 108).

“Katı - patlamalı - tonlu bir çift dudak ünsüzü olan “b” ile yine katı - patlamalı fakat tonsuz çift dudak ünsüzü olan “p” aynı anda art arda boğumlanabilmektedir. “p” ünsüzüne yönelik “b”ye yakın bir sesle duyulan ünsüzdür” (Sağır, 1995: 76).

Bölge ağzında sık rastlanmayan bir ünsüzdür. Birkaç kelimedede görülmektedir. xárP (1/30), oluP (2/21), iPden (2/28), iPle (2/29), iP (4/10).

T: Yarı ötümlü, patlayıcı, d ile t arasında bir ünsüzdür.

“/t/ ile /d/ arasında boğumlanan katı, patlayıcı, yarı ötümlü bir diş ünsüzüdür” (Erdem, 2012: 1055).

Bölgede nadir görülen bir ünsüzdür. Üç kelimedede örneğine rastlanmaktadır. bişTe (4/92), eTdi (5/19), satTıg (8/12).

4.1.2.1. Ünsüz uyumu ve ünlü ünsüz uyumu

“Türkçe kelimelerde yan yana gelen ünsüzlerin ötümlü bakımından uyumlu olması durumuna ünsüz uyumu diyoruz. Bu uyuma göre Türkiye Türkçesinde, kelime içinde ötümlü ünsüzler ötümlü ünsüzlerle, ötümsüz ünsüzlerde ötümsüz ünsüzlerle yan yana bulunur. Bilindiğı gibi, ötümlü ünsüzler ötümsüz karşılığı olanlar ve ötümsüz karşılığı olmayanlar olmak üzere ikiye ayrılır. Ötümsüz karşılığı bulunan b, c ,d, g, ğ, ğ, j, v, z ünsüzleri ötümsüz ünsüzlerle; bu ünsüzlerin ötümsüz karşılıkları olan p, ç, t, k, ç, x, ş, f, s ünsüzleri de ötümlü ünsüzlerle bir arada bulunmaz” (Yıldırım, 2006: 110).

“Türkçedeki ünsüzlerin tamamına yakınının bir kalın bir de ince şekli vardır. Türklerin tarih boyunca kullandıkları alfabelerin bazılarında bu ayrım gözetilmiş, arkada ve önde boğumlanan ünsüzlerin karşılıkları ayrı ayrı işaretlerle gösterilmiştir. Göktürk alfabesi en güzel örneklerinden biridir” (Demir, 2001: 80).

“Bugünkü alfabemizde arka ve önde boğumlanan ünsüzlerin tamamının karşılıkları olmamasına rağmen, gerek aydın konuşmasında gerekse Türkiye Türkçesi ağızlarında bu ahenk kolayca hissedilir” (Demir, 2001: 81).

Türkiye Türkçesinde kuvvetli bir ünsüz uyumu vardır. Şahinbey ağzında da bu uyumun korunduğı görülür. Ancak bölge ağzında yer yer bu uyumun bozulduğı görülür. Bölge ağzındaki bu bozulmanın öncelikli sebebi ünsüzlerin konuşma dilinde tamamen tonlu-tonsuz hale dönüşmesidir. kepegte (1/39), bedesden (5/12), bñdçesine

(8/8), çüngü (8/21), araşdırıllar (13/1), isden (16/17), edmiye (17/14), isdememis (18/17), admış (19/1), üsdüne (19/31).

Ünsüzlerin yarı tonlu veya yarı tonsuz haline dönüşmesi de bölge ağzında uyumu bozan nedenlerdendir. işTe (4/92), eTdi (5/19), satTıg (8/12).

Şahinbey ağzında ünsüz uyumunu bozan durumlardan biri de bazı eklerin ünsüzlerinin eklendiği kelimeye göre değişkenlik göstermemesidir. çarşaflaraça (5/25), içineçe (10/3), azınaça. (10/3), haftalarça (13/25).

Ünlü ünsüz uyumu bazı ünsüzlerle ünlüler arasındaki uyumdur. Türkiye Türkçesinde ünlü ünsüz uyumu genellikle kuvvetlidir. Türkiye Türkçesindeki ünlü ünsüz uyumuna sahip olmayan alıntı kelimelerin Türkçenin ses yapısına uydurulduğu görülür. Bölge ağzında da aynı durumun varlığı söz konusudur. zaxramızı (1/7), siyeh (1/23), halına (1/33), vallahı (1/39), filan (2/7), gıymatı (2/15), rawmadlıg (5/19), hağğad (9/4), vaxdı (19/14).

4.1.2.2. Ünsüz değişimleri

Bir ünsüzün başka bir ünsüzün yerine geçmesine ünsüz değişimi denir. Şahinbey ağzında ünsüz değişimleri tonlulaşma, tonsuzlaşma, süreklileşme, süreksizleşme, benzeşme şeklinde karşımıza çıkmaktadır.

4.1.2.2.1. Tonlulaşma

Tonsuz ünsüzlerin yerini tonlu karşılıklarının alması olayına denir.

“Tonlulaşma olaylarıyla daha çok kelime ve hece başlarında karşılaşılır. Yine bu yerlerde bulunan asli tonlu ünsüzlerin de korunmuş oldukları da görülür. Kelime ve hece sonlarında görülen tonlulaşma olayları ise nisbeten zayıf kalmış ve yarım tonluluktan öteye gidememişlerdir” (Gemalmaz, 1995: 163).

Şahinbey ağzında tonlulaşma olayı ön seste, iç seste ve son seste tonlulaşma olmak üzere üç şekilde karşımıza çıkmaktadır.

4.1.2.2.1.1. Ön seste tonlulaşma

“Tonsuz ünlülerin ön-seste tonlulaşması, Güneybatı Türkçesinin umumî karakterini belirleyen yaygın hadiselerden biridir. gatıg ~ çatıg “katı”; gılınç ~ cılınç “iş, amel”; gıl ~ cıl; gız ~ cız; gıvrağ ~ cıvrağ “kalabalık” gibi örnekler hadisenin daha üyurca döneminde başlamış olduğunu göstermektedir. Daha sonraki dönemlerde giderek hızını arttıran bu eğilim, günümüzde Anadolu ağızlarının bir çoğunda, bilhassa k- > g- ve t- >

d- yönlerinde hat bir safhaya varmış, hatta p- > b-; ç- > c-; f- > v-; s- > z- yönlerinde de hareket yeteneği kazanmıştır” (Günay, 2003: 84).

ç->c- değişmesi: Metinlerde az sayıda örneğine rastlanmaktadır. acım (1/38), acım (1/38), kac (7/3).

k->g- değişmesi:

“Bilindiği gibi k- ünsüzü, Eski Türkçe döneminden bu yana tarihi bir gelişme içinde Doğu ve Kuzey Türkçelerinden varlığını korurken Batı Türkçesi’nin tarihi gelişimine uygun olarak, ince sıradan kelimelerde tonlulararak yerini g-’ye bırakmıştır. Dolayısıyla bu durum, bugün Batı Türkçesi’nin içinde yaşadığımız Türkiye Türkçesi devri için de bir kural halindedir” (Günşen, 2000: 61).

Metinlerde az örneği olan bir ünsüz değişimidir. götüydü (1/30), götü (1/30), gendi (2/12), garileri (5/27), gişiden (19/11).

q->ğ- değişmesi:

“Değişimi bazı bölge ağızlarında sevilmiş ve geliştirilmiştir. Fizyolojik boğaz yapısına bağlı bu ğ sesi, yerine göre, başka başka fonetik olaylarla açıklanabilecek durumdadır. Bütün ağızlarda az da olsa bulunur, fakat Konya, Adana, Gaziantep gibi yörelerin, bir nevi ağız özelliklerini de teşkil eder” (Caferoğlu, 1963: 10).

Bölge ağızında yaygın olarak görülen bir ses değişimidir. ğarağola (1/3), ğuruş (1/14), ğış1 (1/19), ğader (1/28), ğırk (1/30), ğıtlık (1/30), ğırırğ (1/38), ğadár (2/1), ğafasının (2/13), dağtı (4/27), ğaldı (6/2), ğadife (13/35), ğoruğlu (17/1), ğuru (18/42), ğızım (19/1), ğoduğ (19/30).

p->b- değişmesi: “Genellikle baştaki b- sesleri kendisini muhafaza etmiştir” (Demir, 2001: 83).

“Daha önceki b~p değişmesi zıddına olmak üzere, dağınık halde, bazı ağızlarda kendini göstermektedir. Türkçe kelimelerde bir p- önsesi bulunmayışına göre, kural yabancı kelimelere mahsustur” (Caferoğlu, 1963: 7).

Bölgede yaygın görülen bir ses olayıdır. barmını (2/28), bamuğa (3/9), bişer (4/63), bahalıya (8/25), bazar (8/35), bişsin (10/5), bazarlına (13/7), begmezi (15/9), bişidig (19/30).

t->d- değişmesi: “ET’deki t’lerin Oğuz lehçesinde d’ye değişmesi yaygın bir fonetik eğilimdir” (Boz, 2002: 58).

“Eski Türkçede ön seste bulunan t-’ler Eski Anadolu Türkçesinde d-olmuş, bu d-’lerden bir kısmı Osmanlı Türkçesinde ve Çağdaş Türkiye Türkçesinde tekrar t-’ye dönmüş, bir kısmı ise d- olarak devam etmiştir” (Yıldırım, 2006: 116).

Eski Türkçe döneminden beri sıklıkla görülen bu tonlulaşma bölgede de yaygın bir kullanıma sahiptir. dutamayız (1/7), dıraktor (1/8), dadı (1/49), hayad (2/18), daqacağ (2/27), datlı (2/31), daxarsın (4/11), dutuşuruğ (9/3), dırnāı (13/36), duzlallar (14/1), daş (16/2), dutan (17/10), dakardı (18/47).

4.1.2.2.1.2. İç seste tonlulaşma

-ç->-c- değişmesi: Bölge ağzında bir kelimedede örneğine rastlanmıştır. uclarında (13/33).

-f->-v- değişmesi: Bölgede nadir görülen bir tonlulaşmadır. uvağ (4/41).

-k->-ğ-/g- değişmesi: ““k” art damak ünsüzünün iki ünlü arasında kalarak sızıcı-tonlu “ğ” ünsüzüne dönüştüğü değişmedir” (Sağır, 1995: 87).

Bu tonlulaşma bölge ağzında geniş bir kullanıma sahiptir. kepekte (1/39), çüngü (8/21), geregen (8/22), seggis (9/6), şegernen (14/4), begmezi (15/9), deynegden (16/4), çegiyog (18/30), ötegi (19/10).

-q->-ğ- değişmesi: “Yazı dilinde olduğu gibi iki vokal arasında hep -ğ- dir. Fakat iki vokal arasında olmadan da çatıştığı konsonun ön ve arkasında bulunduğu halde dahi -ğ- olur” (Caferoğlu, 1963: 10).

Şahinbey ağzında sıklıkla karşılaşılan bir tonlulaşma olayıdır. ğarağola (1/3), ğarağola (1/3), doğrultusunda (2/13), çocuğlarıma (3/16), faręlı (4/6), ağdarır (10/1), yoğsa (16/18), ağlı (19/24).

-p->-b- değişmesi: Bölge ağzında yaygın bir ses olayıdır. Alıntı kelimelerde de karşımıza çıkmaktadır. *iblikli* (1/15), *hebsi* (8/27), *hoblanbac* (9/3), *iblere* (13/31), *yabma* (15/12), *hoblar* (17/45), *öbmeye* (18/46), *ęablara* (19/19).

-t->-d- değişmesi: “Hem iki vokal arasında hem de f, s, k, l, z, ř, r, g, h gibi konsonlardan sonra tonlaşmaktadır” (Caferoğlu, 1963: 8).

“Kelime içinde ve hece başında çok görülen ses olayıdır. Yazı dili ve aydın konuşmasında kurallaşan, patlamalı-tonsuz ünsüzlerin etkisinde kalmamış bir değişme örneğidir” (Sağır, 1995: 85).

Bölgede sık görülen bir tonlulaşma şeklidir. İç sesteki -t->-d- değişimi yaygın bir kullanıma sahiptir. *unudamam* (3/10), *damadlar* (4/14), *bedesden* (5/12), *büdüesine* (8/8), *admışsa* (8/31), *üsdünden* (9/4), *rahmadlığ* (10/1), *araşdırıllar* (13/1), *hafdalarça* (13/25), *biddi* (14/3), *isden* (16/17), *edmiye* (17/14), *isdememis* (18/17), *admış* (19/1), *üsdüne* (19/31).

4.1.2.2.1.3. Son seste tonlulaşma

-ç->-c değişmesi: Bölgede daha çok kelime kökünde görülen bir tonlulaşmadır. *inánc* (4/87), *ihtiyac* (5/22), *üc* (8/30), *hec* (9/5), *genc* (12/2), *üc* (17/7), *üc* (19/21).

-ç->-ę değişmesi: Bölge ağzında sık görülen bir ses olayıdır. Daha çok kelime kökünde görülmektedir. *ęırırıę* (1/38), *mırırığ* (1/38), *ęırırıę* (1/39), *bağ* (1/39), *bağ* (1/39), *tozzağ* (4/3), *tavuğ* (13/37), *ayağ* (16/4), *yoğ* (18/32), *çoğ* (19/2).

-k->-g değişmesi:

“Kelime sonunda da tonlulaşma yönünde çok örnekleri olan bir ses değişmesidir. Bilhassa ünlüyle başlayan kelimedden önce bulunan tonsuz “k” ünsüzleri fazlaca tonlulaşma eğilimi gösterirler. Ulama tonlulaşmayı geręekleřtirir.” (Sağır, 1995: 87).

“Genellikle ünlüyle başlayan bir kelime ile karşılaşan art damak ünsüzü “k” önce tonsuz “x” ünsüzüne, sonra da ulamayla birlikte iki ünlü arasında kalmanın etkisiyle tonlu ön damak “ę” sına dönüşmektedir” (Sağır, 1995: 88).

Kelime kökünde daha çok karşımıza çıkan bir ses değişimidir. ekmeg (1/49), reng (4/6), gerek (8/26), gömleg (8/29), kög (13/2), yemeg (15/1), yeg (17/43), teg (19/11).

-p>-P değişmesi: Yarı tonlu olan bu ses birkaç örnekte karşımıza çıkmaktadır. xârP (1/30), oluP (2/21), iPden (2/28), iPe (2/29), iP (4/10).

-p>-b değişmesi: Bölgede sık görülmeyen bir ses tonlulaşma şeklidir. urub (8/31), çöb (9/3), urub (13/33), cib (19/12).

-t>-d değişmesi: Kelime kökünde rastlanan bu tonlulaşma bölgede sıkça görülmektedir. máddiyád (2/26), daved (2/2), çeked (4/9), gısméd (8/15), çeşid (8/26), çid (8/30), çad (16/2), eved (18/48), dörd (19/1), çabıd (19/22).

4.1.2.2.1.4. Çift tonsuz ünsüzlerin çift tonlu ünsüz olması

“Kelime içerisinde karşılaşılan tonsuz ünsüzler iki aşamalı olarak çift tonlu ünsüz haline gelebilmektedir. İkinci hecenin tonsuz ilk ünsüzü daha önce tonlularak birinci; başındaki hecenin son tonsuz ünsüzünü tonlulaştırarak da ikinci aşaması gerçekleşir” (Sağır, 1995: 88).

Bölge ağızında nadir görülen bu ses olayı metinlerde iki örnekte karşımıza çıkmaktadır. bididi (14/3), şerbedden (19/28).

4.1.2.2.2. Tonsuzlaşma

Tonlu ünsüzlerin yerini tonsuz karşılıklarının alması olayına tonsuzlaşma denir. Şahinbey ağızında yaygın görülen bir ses olayı değildir.

b>p değişmesi: “Tonsuzlaşma yolu ile türeyen p- ünsüzü, Türkçemiz için asli bir ses olmamakla beraber, birçok ağızlarda, dağınık da olsa görülmektedir” (Caferoğlu, 1963: 5).

Bölge ağızında bir kelimedede örneğine rastlanmıştır. pempe (4/6).

c>ç değişmesi: Bölgede nadir görülen bir ses değişimidir. gelinçiye (7/56), haftalarça (13/25).

g>k değişmesi: Metinlerde tek örneği görölmektedir. kimi (19/20) .

4.1.2.2.3. Süreklileşme

Süreksiz bir ünsüzün sürekli bir ünsüze dönüşmesi olayına denir.

“Süreksiz ünsüzler, oluşumları sırasında, hava içinde bırakılan geçidin genişliğine göre akıcı ve sızıcı olmak üzere ikiye ayrılırlar. Sızıcı ünsüzlerin oluşumunda hava geçidinin dar oluşu onları süreksiz ünsüzlere yaklaştırır. Bu nedenle sızıcılaşma olayları akıcılaşma olaylarına göre daha geniş bir yer tutmaktadır” (Yıldırım, 2006: 124).

4.1.2.2.3.1. Sızıcılaşma

Ünsüzlerin bazı sebeplerle sızıcı ünsüzlere dönüşmesi olayıdır. Şahinbey ağzında sızıcılaşma ön seste, iç seste ve son seste sızıcılaşma olarak üç şekildedir.

4.1.2.2.3.1.1. Ön seste sızıcılaşma

“Damak ünsüzleri “k, ğ” ile dış ünsüzü “n” genellikle de geniş ünlülerden önce sızıcı “x, ğ, l” ünsüzlerine dönüşmektedir” (Sağır, 1995: 92).

h->x- değişmesi: Nadir görölen bir ses olayıdır. Bölge ağzında bir kelimedede örneğine rastlanmıştır. xárP (1/30) .

g->x- değişmesi: Metinlerde tek örnekte karşımıza çıkmaktadır. xırdlāna (11/6) .

4.1.2.2.3.1.2. İç seste sızıcılaşma

Bölge ağzında iç seste sızıcılaşma nadir görölen bir ses olayıdır. Az sayıda ünsüzde rastlanmaktadır.

-ç->-ş- değişmesi: “Aslında l, t, d ve bazan da b, m, g seslerinden önce gelenlerde görölmektedir” (Caferoğlu, 1963: 24).

“Hece sonlarında ve ünsüzden önce sızıcılaşma hususu kurallı bir gelişmedir. Çünkü ünlüyle başlayan bir heceyle birleştğinde, “ç” ünsüzü ünlüyle patlayıcı ünsüz olarak hece oluşturmakta ve sızıcılaşmaktan korunmaktadır” (Sağır, 1995: 93).

Bölge ağzında birkaç kelimedede örneğine rastlanmaktadır. aşdığ (3/10), geşdinden (4/59), genşler (16/13) .

-k->-x- değişmesi: “İçseste, patlayıcı ünsüzlerin sızıcılaşma olayı birkaç ünsüzde görülürse de en yaygın ve kurallı olanı -k->-x- değişimidir” (Gülseren, 2000: 83).

“Oğuz grubu şivelerinden Azerbaycan Türkçesinde, kelime içi ve sonunda, k>h değişimi karakteristiktir” (Gülsevin, t.y.:130).

“Boldur ve hatta bazı bölge ağızlarının bir nevi özelliğini teşkil etmektedir. Dağınık olarak her ağızda bulunabilir. Fakat Doğu ve kısmen Orta-Anadoluda umumidir. İçseslerde barizdir ve iki vokal arasında dahi, değişme hali sağlamdır” (Caferoğlu, 1963: 11).

Bölge ağızında en çok rastlanan iç ses sızıcılaşmasıdır. Genellikle kelime kökünde karşımıza çıkmaktadır. baxiy (2/8), oxumuş (2/10), daxarsın (4/11), taxım (4/15), gırxında (4/77), saxali (12/1), yaxar (16/9), soxallar (17/34).

4.1.2.2.3.1.3. Son seste sızıcılaşma:

“Ön ve iç seslerde görülenden az, fakat onlar kadar çeşitlilik arz eden sızıcılaşma olayıdır. Diş eti ve damak ünsüzleri arasında görülmektedir” (Sağır, 1995: 95).

“Standart Türkiye Türkçesi konuşma dilinde daima patlayıcı ve tonsuz (ötümsüz) olarak bulunan -ç ünsüzü pek çok örnekte --ş'ye dönüşmüştür. Patlayıcı tonsuz art damak sesi k ise içseste olduğu gibi gırtlak sızıcısı x'ya dönüşür. Bunun yanında art damak tonlu ünsüzü ğ'li şekilleri de vardır” (Nakiboğlu, 2001: 82).

Bölge ağızında sık görülmeyen bir ses olayıdır.

-ç->-c->-j değişmesi:

“Kelime sonlarında görülen tonsuz-patlamalı ünsüzün sızıcılaşmadan önce tonlu-patlamalı ünsüz aşamasından geçtiği, tüm ağız grupları için kurallaşabilen bir durumdur” (Sağır, 1995: 88).

Bölgede tek örnekte karşımıza çıkmaktadır. ajı (1/41).

-ç / -ç- > -ş / -ş- değişmesi:

“Ancak kelime sonundaki bu şekilde oluşmuş (ş) ünsüzleri ünlüyle başlayan bir eke veya bir kelimeye ulandıklarında hece başına geçer ve patlayıcılıklarını yeniden kazanırlar. Bu durumda, çoklukla, tek heceli kelimelerin sonunda tonsuz kalır, birden çok heceli kelimelerin sonunda ise tonlulaşırlar” (Gemalmaz, 1995: 182).

Bölge ağızında nadir görülen bir sızıcılaşma olayıdır. geşdi (1/40), geşdi (1/41), amaşlı (2/8), genşlerin (7/15), üş (14/3), üş (19/3).

-k>-ğ değişmesi: Metinlerde tek örneğine rastlanmaktadır. ağ (13/41) .

-q>-x değişmesi: “Yine kendinden sonra gelen kelimedede, ön ses ünlüsüyle karşılaştığında, ön damağa doğru kayarak q>x>ğ değişmesi ortaya çıkmaktadır” (Sağır, 1995: 96).

“Kelime ve hece sonlarında herhangi bir şekilde ikiz olmadığı takdirde (q) ünsüzü mutlaka sızıcılaşır ve bu sızıcılaşmış şeklini, özellikle kelime sonlarında tonlularak, ünlüyle başlayan bir kelimeye veya eke ulandığında da hece başına geçmesine rağmen sürdürür” (Gemalmaz, 1995: 180).

Derlenen metinlerde bir kelimedede örneğine rastlanmaktadır. çalarix (19/21) .

-k>-h değişmesi: Bölge ağzında sık görülmeyen bir ses olayıdır. yoh (1/43) , ahşama (1/46) .

-s>-ş değişmesi: Tek kelimedede örneği görülmektedir. herkeş (4/20) , herkeş (18/34) .

-y>-v değişmesi: Bir kelimedede örneğine rastlanmaktadır. köv (8/1) , kövden (15/8) .

4.1.2.2.3.1.4. Sızıcı ünsüzler arasında değişme

Şahinbey ağzında az rastlanan bir ses değişimidir.

-f>-v- değişmesi: Tek örnekte görülmektedir. uvağ (4/41) , uvağda (16/7) .

-z>-s- değişmesi: Bölge ağzında en sık rastlanan sızıcı değişimidir. öküs (8/12) , dus (14/3) , ğııscaaz (14/8) , günümüs (16/1) , oyunumus (16/6) , çıxamas (16/15) , açmas (17/16) , isdememis (18/17) , sate (18/19) , işlerimıs (19/1) .

-z>-ş- değişmesi: Metinlerde bir kelimedede örneği görülmektedir. herkiş (8/34) .

4.1.2.2.3.1.5. Kelime başında patlayıcılaşma:

“Sızıcılaşma olaylarına göre daha az görülmektedir. Yabancı kökenli kelimelerin “j, s, ş” ön sesleri hep tonlu-patlamalı “c” ünsüzüne dönüşmektedir” (Sağır, 1995: 96).

Tek kelime örneğine rastlanmaktadır. candarma (1/34), candarma (1/34).

4.1.2.2.3.2. Akıcılaşma

Kelimelerde ünsüzlerin patlayıcı ünsüzlere dönüşmesi olayıdır. Bölge ağızında sık görülmemektedir.

b>m değişmesi: Dağınık halde bazı ağızlarda göze çarpmaktadır. (Caferoğlu, 1963: 6). Metinlerde tek kelime örneğine rastlanmaktadır. gimî (2/9), kimi (4/27), gimî (16/2), kimi (19/20).

d>n değişmesi: Tek kelime görülmektedir. gennini (6/4).

ğ>y değişmesi: Bölge ağızında en yaygın kullanıma sahip akıcılaşma olayıdır. deyişdi (2/3), deymesin (4/87), düyüm (17/40), beyenmişler (18/19).

ğ>n/ñ değişmesi: Bölge ağızında nadir görülen bir ses olayıdır. İki örnekte karşılaşılmaktadır. yanlığda (5/17), deñişdi (6/2).

4.1.2.2.3.2.1. Akıcı ünsüzler arasında

h>x değişmesi: Tek örnekte rastlanmaktadır. zaxramızı (1/7).

m>n değişmesi: Bölge ağızında nadir görülen bir ses değişimidir. şindi (2/8), gönşu (7/46), gönşuyu (13/14).

n>ñ değişmesi: Bölgede yaygın bir kullanıma sahiptir. veremediñ mi (1/2), verirsenñ (1/4), hayvañnan (1/8), yeriñnen (1/11), getiriñ (1/11), döveñ (1/11), savuruñ (1/12), kafañda

(1/12), eşşekneñ (1/13), yağıñnan (1/19), biñ (1/49), yeñmiş (16/6).

ñ>y değişmesi: Bir örnekte görülmektedir. eliyin (4/42).

r>l değişmesi: “Türkçede nadir olarak r - l değişikliği de görülür: güreş>güleş gibi. Bu, yeni ve daha çok ağızlar arasında görülen bir değişikliktir” (Ergin, 2004: 92).

Kelime kökünde görülen bir ses değişimidir. götürül (4/88), verxasıl (8/14), tegral (19/20).

Bölge ağızında yer yer gerileyici benzeşmenin etkisiyle de bu ses değişimine rastlanmaktadır. deller (4/71), billoğma (15/1).

r>n değişmesi: Nadir görülen bir ses olayıdır. ğaden (14/5), isden (16/17), ğaden (17/35).

4.1.2.2.4. Süreksizleşme

Bir ünsüzün süreksiz hale gelmesine süreksizleşme denir. Bölge ağızında birçok yerde karşılaşılmaktadır.

ğ>g değişmesi: Bölge ağızında en yaygın kullanıma sahip süreksizleşme olayıdır. bamuğa (3/9), uğurlu (4/59), mırrığa (6/7), sağlarığ (9/6), yağmıya (17/11), ayağını (18/1), bağları (19/15).

ğ>g değişmesi: Nadir görülen bir ses değişimidir. dedigi (1/1), degildi (1/18), yemegi (2/4), ağımdan (4/28), ağır (11/10).

j>c değişmesi: “j-c değişikliği Türkçede aslında j sesi bulunmaması dolayısıyla Türkçeye girmiş yabancı kelimelerde görülen bir ses değişikliğidir” (Ergin, 2004: 90).

Bölgede tek kelimedeki örneğine rastlanmaktadır. candarma (1/34).

1>d değişmesi: Tek örnekte görölmektedir. şendî (5/1) .

v>ğ değişmesi: Tek örnekte görölmektedir. ğoğay1 (19/10) .

4.1.2.2.5. Benzeşme

Bir kelimedede yan yana olan ya da kelime içinde uzakta bulunan iki ünsüzden birinin diğerine etki ederek onu kendisine benzetmesi olayına benzeşme denir.

“Fizyolojik örgüden veya başka başka sebeplerden doğma bir ağız gelişmesi olan içsesteki ünsüzler benzeşmesi, fonetik bir olay olduğu kadar, değim bakımından da, oldukça sıkı bir kural özelliği taşımaktadır. Telaffuz cihazlarına uygun kolayca istediği ve eşittiği kelimeyi kullanma yetkisinde bulunan halk, gerekince, onu evirip çevirip kendisine elverişli bir biçime koymakta gecikmez ve anlaşılmasına yarayan yeni yeni, ses toplumu vücuda getirir” (Caferoğlu, 1958: 1).

Bölge ağzında ilerleyici ve gerileyici ünsüz benzeşmeleri görölmektedir. Yarım ve tam benzeşmeye değinilecektir.

4.1.2.2.5.1. İlerleyici benzeşme

Bir kelimedede bulunan iki ünsüzden birinci ünsüzün ikinci ünsüzü kendisine benzetmesi olayına ilerleyici benzetme denir.

“Bazı kelimelerde ğ ve y’ye dönüşen ñ asli şekliyle benzeştirme fonksiyonunu devam ettirmektedir. Bazı yerlerde de ğ ve y’ye dönüşmüş şekliyle karşımıza çıkmaktadır” (Nakiboğlu, 2001: 78).

4.1.2.2.5.1.1. İlerleyici yarım benzeşme

Bir kelimedede birinci ünsüzün ikinci ünsüzü bir ya da birden fazla özelliği bakımından kendisine benzetmesi olayıdır.

Bölge ağzında örneği görölmemektedir.

4.1.2.2.5.1.2. İlerleyici tam benzeşme

Bir kelime içinde birinci ünsüzün farklı özellikler taşıyan ikinci ünsüzü her açıdan kendisine benzetmesi olayıdır.

Bölge ağzındaki örnekleri şunlardır:

-nd->-nn- değişmesi: “n ile sona eren isimlerle zamir n’si almış bulunan isimlerin çıkma hallerinde, hal ekinin başındaki d ünsüzü çok defa n’ye dönüşür”

(Ercilasun, 2002: 126). oğlannan (2/17), ortasınnan (4/5), üstünnen (4/11), içinnen (11/6), onnan (13/43), genni (18/9).

-nl- > -nn- değişmesi: “Akıcı ünsüzlerden (-n-) bazan (-m-) ünsüzünü izleyen hece başındaki yine akıcı (-l-) ünsüzü ilerleyici benzeşmeye uğrayarak daima (-n-) olur” (Gemalmaz, 1995: 209). hayvañnan (1/8), yeriñnen (1/11), yağıñnan (1/19), yanlarıñnan (1/24), gelinnen (7/11), günnüg (11/1), soannan (13/16), añnadın (14/3), gelinnere (19/3).

4.1.2.2.5.2. Gerileyici benzeşme

Bir kelime içindeki iki ünsüzden ikinci ünsüzün birinci ünsüzü kendisine benzetmesi olayına gerileyici benzeşme denir.

4.1.2.2.5.2.1. Gerileyici yarım benzeşme

Bir kelimedede ikinci ünsüzün birinci ünsüzü bir ya da birden fazla özelliği bakımından kendisine benzetmesi olayıdır.

Bölgede örneği görülmemektedir.

4.1.2.2.5.2.2. Gerileyici tam benzeşme

Bir kelimedede ikinci ünsüzün birinci ünsüzü her açıdan kendisine benzetmesine gerileyici tam benzeşme denir.

Bölge ağızında örnekleri şunlardır:

-fk->-kk değişmesi: Bölge ağızında tek kelimedede örneğine rastlanmaktadır. yuğga (18/44).

-ls->-ss- değişmesi: “l ile biten fiillerin emir çekimlerinin üçüncü şahıslarıyla şart çekimlerinde meydana gelen -ls->-ss- benzeştirmesi her zaman olan bir değişme değildir” (Ercilasun, 2002: 128).

Bölge ağızında az sayıda örneğine rastlanmaktadır. gessin (9/3), ossun (16/14), össün (16/17), ossun (17/6), ossa (19/3).

-rl- > -ll- değişmesi:

“Gerileyici türden olan bu benzeştirme kurallı olarak, son sesinde (r) bulunduran şimdiki zaman ve geniş zaman 3. şahıs kip eklerinden ve bildirme kuvvetlendirme ekinin sonra getirilen çokluk ekinin önses ünsüzünün etkisi olarak ortaya çıkar” (Gemalmaz, 1995: 209).

Bölge ağzında yaygın bir kullanıma sahiptir. dellerdi (1/1), dolanıllardı (2/2), atallardı. (2/6), gollardı (3/11), geyellerdi (4/2), sokallar (4/3), süslellerdi (4/15), yatallar (4/21), yiller (4/27), duzlallar (4/85), dellermiş (6/12), verillerdi (13/5), diller (14/1), gelillerdi (16/14), götürüllerdi (18/2), çekellerdi (19/6).

-zs- > -ss- değişmesi:

“Yaygın ve oldukça kararlı gerileyici benzeşme türlerindedir. Sonsesinde (z) bulunduran kelimelere (s) ünsüzüyle başlayan ekler getirildiğinde görülür. Özellikle olumsuz geniş zaman kip eki üzerine getirilen teklik ve çokluk 2. şahıs eklerinin ve ek-fiil şart ekinin önseslerindeki (s) ünsüzleri benzeşmeyi tamamladıktan sonra meydana gelen ikiz ünsüzlerden birinin bazan düştüğü de görülür” (Gemalmaz, 1995: 210).

Bölge ağzında tek kelimedede örneği görölmektedir. vuramassa (9/2).

4.1.2.2.6. Benzeşmezlik

Bir kelime içinde boğumlanma özellikleri birbirine yakın olan iki ünsüzden birisinin boğumlanma noktasının farklılaşarak başka bir ünsüz haline gelmesine benzeşmezlik denir.

Metinlerde sıkça görölen bir ses olayıdır. asvaltdan (1/1), kepegte (1/40), yoğdu (2/10), yapıdım (3/16), çıktı (4/10), dağdı (4/27), üsünde (4/57), akdalıllar (4/62), etrafdan (6/5), etdi (6/13), dağdı (16/7).

4.1.2.2.7. Ünsüz düşmesi

“Bazı ünsüzlerin belli durumlarda eriyip yitmesi veya söyleniş zorluğundan ileri gelmek üzere, doğrudan doğruya düşmesi, Türkçenin tarihi gelişimi içerisinde mühim bir yer tutan ve bugün Anadolu ağzlarında olduğu kadar, standart konuşma dilimizde de küçümsenemeyecek ölçüde geniş bir yaşama alanı bulan temel fonetik hadiselerden biridir” (Günay, 2003: 92).

“Başta “y” ünsüzü olmak üzere diğer akıcı ve sızıcı ünsüzlerden “r, h, ğ, l” ünsüzlerinin düştüğü birçok örnekle karşılaşılır. Düşüş sebeplerinde ortak yan ise boğumlanma güçlüğüyle birlikte, sızıcı ünsüzlerin etkisi, benzeşme ve en az çaba safi eğilimidir” (Sağır, 1995: 103).

“Kelime içinde daima bir ünsüzden önce ve kelime sonunda olma üzere başlıca iki düşme yeri vardır. Hece kaynaşması hallerinde ünlüler arasında da düştüğü görülür. Her

bölgede ve bütün ünsüzlerde düşme nispeti aynı değildir. r, l, n, ñ akıcıları ile g, y ve k ünsüzleri en çok düşen seslerdir” (Korkmaz(a), 1994: 77).

Bölge ağızında f, ğ, h, k, l, m, n, r, v, y ünsüzlerinin düştüğü görülmektedir. Ünsüz düşmelerinin çoğunlukla iç seste olduğu görülmektedir. Ünsüz düşmesinden sonra yanındaki ünlünün uzadığı dikkat çekmektedir.

f düşmesi: Bölgede tek örneği görülmektedir. çüd (18/26) .

ğ düşmesi:

“Genellikle iki ünlü arasında düşüşü de ünlü karşılaşmalarına neden olmaktadır. Hece sonlarında akıcı “n, r, l, m” ünsüzleriyle karşılaşması boğumlanmayı zorlaştırmış ve kendinden önceki ünlü içinde erimesine yol açmıştır. Nitekim içinde eridiği ünlü de genellikle uzatılmıştır” (Sağır, 1995: 105).

“Boğumlanma özelliği dolayısıyla içseste kolayca ünlüleşip kaybolan bir ünsüzdür. Bundan dolayı sık sık düşer ve geride kalan ünlünün uzamasına yol açar. ğ sesi ince kelimelerde y’ye dönmüş olduğundan ğ düşmesi hep kalın kelimelerde görülür” (Korkmaz, 1994: 107).

döşēini (1/2), yatāını (1/4), kepein (1/39), deil (2/19), barmını (2/28), dōraması (4/33), dırnāı (13/36), rezillii (19/11) .

h düşmesi:

“Türkçe kelimelerde “h” sesi -değişmeyle oluşanlar hariç- bulunmadığından örnekler genellikle yabancı kökenli kelimeler olup, yazı dili ve aydın konuşmasında olduğu gibi de ön seslerde düşme olayına rastlanmamaktadır. İç seslerde çokça görülen “h” düşmesi son seslerde de pek görülmez” (Sağır, 1995: 105).

“Hece başında ya da sonunda görülen düşme olayında “h” ünsüzü tümüyle düz-geniş bir ünlüyle hece oluşturmakta ya da tonsuz ve akıcı bir ünsüzle karşılaşmaktadır. Tonsuz “s, ş, p, t”, akıcı “m, r, l” ünsüzlerinden biriyle, düz-geniş ünlü arasında kalan “h” ya çok zayıf kalmakta ya da düşmektedir” (Sağır, 1995: 105).

“Arapçadan alınma ve sonunda “Allah” adı bulunan birleşik kelimelerde sondaki h ünsüzü kendisinden önceki “a” ünlüsünün genişliğinde kaybolur” (Özçelik, 1997: 60).

tāsildar (1/4), heralda (1/31), daā (2/1), sabaleyin (4/23), āfta (4/33), sabādan (4/65), heralda (8/9), māsul (8/12), tāáfime (17/19), daa (18/11) .

k düşmesi: Nadir görülen bir ses olayıdır. büyümuşüz (3/4), āşam (13/19), iblîle (16/1), káár (17/6), artı (19/10) .

l düşmesi: Metinler birkaç örnekte görülmektedir. kağar (1/45), káár (17/6), beki (19/11) .

m düşmesi: Tek yerde örneğine rastlanmaktadır. duan (4/46) .

n düşmesi: Sık görülmeyen bir ses olayıdır. saa (3/11), õlerinden (4/58), baa (7/37), sora (7/59), dilbet (9/6), saa (16/17), zate (18/18) .

r düşmesi: “İç seste, hece sonu veya başında, akıcı ve sızıcı bir ünsüzle karşılaşınca “r” ünsüzü zayıflayıp ve düşmektedir” (Sağır, 1995: 104).

“Diğer akıcı ünsüzler gibi “r” ünsüzleri de kelime ya da hece sonunda kendinden önceki ünlü içerisinde erimektedir” (Sağır, 1995: 104).

“Önemli bir husus da “r” ünsüzünün kip eklerinin yapısı içinde daha çok erimesi ve düşmesidir” (Sağır, 1995: 104).

gédiyosun (1/1), sonādan (1/25), bi (1/38), sona (1/49), bi (2/12), bî (2/25), tūkü (4/39), sonadan (6/4), görüse (8/6), everiken (8/20), olusa (13/4), çıkarī (17/8), bi (18/25), çegeedig (19/9) .

v düşmesi: Birkaç yerde örneği görülmektedir. taūğların (4/4), dāşan (4/59), gōdesine (4/69), gōe (7/25), döer (7/29), kōler (8/2), dēlisi (17/2) .

y düşmesi: “Kelime başında, içte ve sonda görülebilen bir ses olayıdır. En yaygın şekli ise içteki ses düşmesidir” (Özçelik, 1997: 61).

“İç seslerde daha çok düşmektedir. Düşüş nedeni ünsüzün kendi nitelikleriyle ilgilidir. Yarı ünlü, sızıcı bir ünsüz olması ünlüler arasında zayıflamasına ve de düşmesine neden olmaktadır. Özellikle ince-dar ünlülerin başında veya sonunda hece oluşturduğunda eş değerde bir ses özelliği göstermektedir. Nitekim kendinden önce veya sonraki ünlünün içinde eriyerek düşmektedir” (Sağır, 1995: 104).

“Kelime başında Azeri Türkçesinde de yaygın olan bu ses olayı kelime başında dar ünlüler önünde meydana gelir” (Özçelik, 1997: 61).

“Yarı ünlü durumunda bir ünsüz olması dolayısıyla ünlüleşip kaybolması en kolay gelişen ve içseste sık sık düşen bir ünsüz türüdür. Ara sıra son seste de düşer” (Korkmaz, 1994: 107).

şe (1/15), sabahliin (1/21), sölerim (3/16), böle (5/26), köün (6/3), kōlüyü (7/1), gōe (7/25), ğomağ (8/19), böüglerimizden (13/3), bele (16/1), öle (18/3).

4.1.2.2.8. Hece kaynaşması

“Türkçenin en sağlam kaidelerinden biri de, bir kuruluş içerisinde yan yana iki ünlünün bulunmasıdır. Ancak iki ünlü arasında kalan ğ, y, h, v gibi hafif boğumlanmalı ünsüzlerin eriyip yitmesiyle ortaya çıkan diftonglaşmış biçimler, iki ünlünün yan yan gelmesini doğuran birleşik iki kelime kuruluşları ve yabancı kaynaklı kelimeler, bir ölçüye kadar bu kaidenin dışında kalırlar. Hece kaynaşması adı verilen dil hadiseleri, birincisi bakımından arızî, ikincisi ve üçüncüsü bakımından da tabii bir oluşa dayanan bu üç aykırı durumu bozarak Türkçenin umumi yapısına uydurmaya yönelmiş bir eğilime bağlı görünmektedir” (Günay, 2003: 99).

“İç seslerde ünlüler arasında bulunan k, g, ğ, y, ñ, v, h ünsüzleri zamanla eriyip kaybolduklarında, bu ünsüzlerden her birinin kendi hecesi içinde bulunan ünlü, kendinden önceki hece ünlüsü ile kaynaşarak uzun bir ünlü oluşturur. Ünlü uzamasına sebep olan hece kaynaşması olayında iki ya da daha fazla hecenin kaynaşıp birleşmesi bahis konusu olduğundan bu olay sonunda ilgili kelimelerin hece sayısında da bir eksilme olur” (Korkmaz, 1994: 37).

Bölge ağzında sık görülmeyen bir ses olayıdır. Genellikle iyelik eklerinde görülmektedir.

Kelime ve İyelik Ekinin Kaynaşması: çocuğlüm (2/11), genşlîm (2/11), istedîn (2/31), unutâmadîm (3/7), evlendîm (3/9), şî (4/5), dedîm (16/7).

Kelime ve İlgi Hali Eki Kaynaşması: ayağların (10/2).

4.1.2.2.9. Hece düşmesi

Bir kelimedede yan yana bulunan benzer özellikteki iki heceden birinin eriyerek düşmesi olayına hece düşmesi denir.

“Bünyesinde akıcı veya sızıcı (y, l, n, r, h, ğ) ünsüzlerini bulunduran heceler; benzer heceler, söyleyiş özellikleri ve en az çaba yasasına bağlı olarak düşerler” (Sağır, 1995: 82).

getirik (<getiririk), veyad (2/11), başlayım (2/12), evlenîm (2/17), dîm (3/11), yemēni (4/30), ötēni (4/39), sâbide (5/3), batîr (11/6), sade (14/5), egmēnen (17/10), sâbi (17/45), getirecēmis (19/11).

4.1.2.2.10. Tekleşme

İkiz ünsüz bulunan sözcüklerde bu ikiz ünsüzlerden birinin düşmesi olayına tekleşme denir.

“Türkçe kelime köklerinde aynı türden iki ünsüz yan yana bulunamaz. Tabii olarak Türkçe kelimelerde ikiz ünsüzlerin tekleşmesi söz konusu değildir. Yabancı dillerden geçen bazı ikiz ünsüzlü kelimelerdeki ünsüzün biri erir veya düşer” (Demir, 2001: 93).

Bölge ağızında sık rastlanmayan bir ses olayıdır. Birkaç yerde örneği görülmektedir. *evel* (1/1), *abdaları* (4/1), *aniye* (4/60), *eveli* (5/3), *olmasa* (18/26).

4.1.2.2.11. Ünsüz türemesi

“Türkçede kurallı olarak türeyen iki ünlü vardır. Ünlü ile biten bir kelimeye ünlü ile başlayan bir ek getirildiğinde, ünlülerin yan yana gelmemesi için duruma göre *n* veya *y* sesinin türemesi, en eski yazılı metinlerden beri görülen ünsüz türemesidir” (Demir, 2001: 92).

“Ünsüz türemesi; Anadolu ağızlarının birçoğunda iç seste çok, ön seste az, son seste ön sestekinden de daha az görülen ses olayıdır” (Sağır, 2002: 6).

“Anadolu ağızlarında ön seste türeyen ve çok az örnekleri olan sesler "h(e), gırtlak h(ı)sı, k(e), k(a), m, v, y" ünsüzleridir” (Sağır, 2002: 7).

“İç seste "h(e), n, y" ünsüzleri çok; "b, g(ı), g, m, r, t, v, y" ünsüzleri az; "d, g(e), gırtlak h(ı)sı, k(e), p, ş, z" ünsüzleri de çok az türemektedir” (Sağır, 2002: 7).

“Son seste sadece "m" sesi çok; "k(e), n, y" sesleri az "g, g(ı), gırtlak h(ı)sı, k(a), l, nazal n, t, z" sesleri daha az türemektedir” (Sağır, 2002: 7).

Bölge ağızında daha çok söyleyişi kolaylaştırmak için kullanılmaktadır. Yaygın bir kullanıma sahip değildir.

b türemesi: Tek örneği görülmektedir. *pambuğ* (3/8).

g türemesi: Nadir görülen bir ses olayıdır. *eliñde* (1/48), *kaxkeg* (15/8).

y türemesi: Sık görülmeyen bir ses olayıdır. Metinlerde birkaç yerde karşılaşılmaktadır. *suylar* (1/29), *áyile* (2/14), *tarhanay* (19/32).

4.1.2.2.12. Hece türemesi

“Yazı dilimizde, ekleme ve kaynaşma sırasında iki ünlünün yan yana gelmesi durumunda iki ünlü arasına bir koruyucu ünsüz getiririz. Koruyucu ünsüz olarak yazı dilimizde zamir n’si ile y ünsüzü kullanılır” (Günşen, 2000: 80).

“Akıcı-sızıcı “y” ünsüzüyle hece oluşturan düz ünlülü ses birlikleri dışında bir genelleme yapmak mümkün değildir. Türeyici hecelerın ses benzerliği göstermesi yanında, kuralsız, istisnai kullanışlara da rastlanmaktadır” (Sağır, 1995: 76).

Bölge ağzında nadir görülen bir ses olayıdır. Metinlerde iki örneğine rastlanmaktadır. şindikine (16/6), sábásine (18/39).

4.1.2.2.13. Ünsüz ikizleşmesi

“İç seste iki ünlü arasında bulunan bazı ünsüzlerin iki ayrı heceye ait olmak şartıyla yinelenmeleri olayıdır” (Karaağaç, 2010: 80).

“Çok heceli kelimeler bünyesinde, iki ünlü arasında kalan b, l, d, t, s, ş gibi ünsüzlerin bazen kuvvetli vurgulamalara bazan da sebebi anlaşılamayan eğilimlere bağlı olarak ikizleştikleri görülür” (Günay, 2003: 90).

“Belirli kelimeler tüm ağız gruplarına özgü bir ikizleşmeyle söylenmektedir. İlk hecesi ünlüyle biten, iki veya üç heceli kelimelerde ikinci hece başında bulunan ünsüz, birinci hecenin sonunda da türeyerek ikizleşir. Böylece de bir duyuş, söyleyiş farkına bağlı olarak vurgu olayı ortaya çıkmaktadır” (Sağır, 1995: 120).

“Eski Türkçe’nin Brahmi metinlerinde ve bugünkü lehçelerde sıkça görülen bir ses olayıdır. Karahanlı ve Harezmi metinlerinde daha çok sayı adlarında t ve k ünsüzlerinin ikizleştiği, Eski Anadolu Türkçesi’nde ıssı “hararet, sıcaklık”, assı “fayda”, ussu “akıl” gibi kelimelerde ise “s” ünsüzünün ikizleştiği görülür” (Gökçe, 2000: 203).

“İki heceli kelimelerde ve iki ünlü arasında kalan ünsüzlerde görülen bu olayın sebebi, açık ve vurgusuz ilk hecelerdeki ses zayıflığının, bu heceden sonra gelen ünsüzün arka arkaya iki defa boğumlanmasıyla ortadan kaldırılması eğilimine bağlanmaktadır. Bu açıklamanın yanı sıra; ünsüz ikizleşmesi, açık ve dayanıksız birinci hecedeki uzun ünlünün kısılmasıyla kaybolan ünlü uzunluğunun, ünsüz ikizleşmesiyle telafi edilmesine de bağlanmaktadır” (Gökçe, 2000: 203.)

Bölge ağzında anlatımı kuvvetlendirmek veya kolaylaştırmak için ünsüz ikizleşmesi kullanılmaktadır. eşşekñen (1/13), ğassaba (2/22), tozzağ (4/3), kıssa (5/8), yazzığ (5/9), döşşeg (5/25), amma (8/11), uttuzan (9/2), yüssüg (9/5), seggis (9/6), yeddi (9/6), küççüg (9/9), aşşaa (15/8), tobbu (16/1), yüssüg (17/2).

4.1.2.2.14. Metatez

Bir kelime içerisinde ünsüzlerin yer değiştirmesi olayına metatez veya göçüşme adı verilir.

“Yer değiştirme bitişik iki ünsüz veya uzak iki ünsüz arasında görülebilmektedir. Olay buna göre yakın yer değiştirme ve uzak yer ve değiştirme adlarını alır” (Özçelik, 1997: 62).

“Bu hadisede rol oynayan iki sestem birinin kaideli olarak r, l, s, n ünsüzleri serisinden olması, hadisenin ortaya çıkmasında esas olan şartları, hiç olmazsa teorik açıdan tespit edebilmemize yardımcı olan bir husustur. Bilindiği gibi aralarında adı geçen ünsüzler de olmak üzere, bazı akıcı ve katı-sızıcı ünsüzlerin kelime başında hiç kullanılmamaları

veya seyrek kullanılmaları, kelime içerisinde ise, hece açıcı sesler olarak öbür ünsüzlere oranla yeğ tutulmaları, Türkçenin temel fonetik yapısına dayanan mühim bir husustur. Bu durumu, söz konusu ünsüzlerin ilk hamlede öbürlerine göre daha zor söylenen ve daha büyük bir çaba gerektiren ünsüzler olmalarıyla açıklayabiliriz.” (Günay, 2003: 97). “Yalnız Türk diline has olmayan ve bütün diller diyalektlerinde varlığına bolca rastlanan bu dil hadisesi, şimdiye kadar, ancak ve ancak, komşu konsonlarla, komşu olmayan konsonlar arasında düşünülmüştür. Bu bakımdan mesele incelenecek olunursa, buna herşeyden evvel, diyalekt konuşanların, konsonlar karşılaşmasından veya tokuşmasından doğan deyin zorluklarını gidermek için başvurdukları söylenebilir ve Metathèse hadisesinin bütün konsonlara şamil olmadığı da buna inandırıcı bir tanık olarak ileri sürülebilir” (Caferoğlu, 1955: 2).

Bölge ağızdaki metatez olayı yakın ve uzak metatez olmak üzere iki başlık altında ele alınacaktır.

4.1.2.2.14.1. Yakın metatez

Bir kelime içinde yan yana bulunan iki ünsüzün yer değiştirmesi olayına yakın metatez adı verilir.

Bölge ağızında yaygın olan metatezdir. dorğu (2/19), dorğu (2/26), yarpağlar (4/14), tiskinme (4/72), cılbağ (4/86), örgeniyo (14/8), yarpağlı (17/2), havla (17/3), torpağdan (19/18) .

4.1.2.2.14.2. Uzak metatez

Bir kelime içinde yan yana bulunmayan iki ünsüzün yer değiştirmesi olayına uzak metatez adı verilir.

Bölge ağızında nadir görülmektedir. Bir örnekte karşılaşılmaktadır. burgul (5/17) .

4.2. ŞEKİL BİLGİSİ

4.2.1. Adlar

Adların üzerine gelen ekler yapım ekleri ve çekim ekleri olmak üzere iki bölümde incelenecektir.

4.2.1.1. Yapım ve çekim ekleri

4.2.1.1.1. Addan ad yapım ekleri

İsim kök ve gövdelerine gelerek yeni isimler türeten eklerdir.

4.2.1.1.1.1. +ca/+ce: “İsim ve zarf türeten ek olarak yaygın bir biçimde kullanılmaktadır. Tonsuz ünsüzle biten hecelerden sonra genellikle tonlu şeklini korumaktadır” (Sağır, 1995: 128)

Nadir görülen bir isim yapım ekidir. Birkaç yerde örneğine rastlanmaktadır. önceler (2/4), soyca (5/26), süslüce (13/34).

4.2.1.1.1.2. +cı/+ci, +çı/+çi: “Bu ek de Türkçenin eskiden beri kullanılan ve işlekliliğini kaybetmemiş bulunan isimden isim yapma eklerinden biridir” (Ergin, 2004: 157).

“Bilindiği gibi yazı dilinde -cı, -ci, -cu, -cü; çı, çi, -çu, -çü şekilleri vardır” (Demir, 2001: 98). “Meslek ve meşguliyet isimleri yapar” (Demir, 2001: 98).

Bölge ağızında yaygın bir kullanımı vardır. Bazen ünsüz uyumuna aykırı bir şekilde eklendiği de görülmektedir. çalgıcılığın (2/6), yardımcı (2/21), ırgatçılığa (3/8), ameleciliğ (3/8), gınaçı (4/37), gelinçi (7/20), minnetçi (8/14).

4.2.1.1.1.3. +cık/+cik: “Küçültme, aşırı küçültme, sevgi fonksiyonlu kelimeler türeten, tüm ağız grupları için ön sesi daima tonlu, son sesi de genellikle tonsuz ünlüyle yapım ekidir” (Sağır, 1995: 129).

Türkiye Türkçesinde yaygın bir kullanıma sahip olan bu ekin metinlerde bir kelimedede örneğine rastlanmaktadır. azırcık (13/36).

4.2.1.1.1.4. +dar/+der: Bölge ağızında tek kelimedede örneğine rastlanmaktadır. tāsildar (1/4).

4.2.1.1.1.5.+daş/+deş: “Bu ek Eski Türkçeden beri tanıdığımız, az verimli olmakla birlikte anlatımı belirli, kullanışlı bir üretim unsurudur” (Banguoğlu, 2007:169).

“Başlıca fonksiyonları eşlik, ortaklık ve mensubiyet, bağlılık ifade eden isimler yapmaktır” (Ergin, 2004: 167).

Bölge ağızında yaygın bir kullanımı olmayan bu ek metinlerde bir kelimedede görülmektedir. gardaşının (2/24).

4.2.1.1.1.6. +kek: “ET döneminden beri varlığını sürdüren, küçültme ve kuvvetlendirme bildiren işlek olmayan bir ektir” (Günşen, 2000: 95).

Günümüzde yapım eki işlevini yitirmiş olan bu ek bölge ağızında bir kelimedede görülmektedir. erkekler (15/3),

4.2.1.1.1.7. +kan/-ken: Bölge ağızında bir yerde örneğine rastlanmaktadır. başgan (7/17) .

4.2.1.1.1.8. +ki: “Bulunma, bağlılık ve aitlik ifade eden bu ek, sıfat ve zamir olarak kullanılan kelimeler türetir” (Günşen, 2000: 92).

Metinlerde nadir görülmektedir. şimdiki (1/6), garşıdaki (4/44), kövdeki (16/10) .

4.2.1.1.1.9. +lı/+li, +lu/+lü: “En verimli üretim eklerimizden biridir. Eski Türkçeden beri yaygın ve her isme gelir bir donanma hali, kimli hali eki niteliği de vardır” (Banguoğlu, 2007: 192).

Esas fonksiyonu aslında sıfat olarak kullanılan vasıf isimleri yapmaktır. (Ergin, 2004: 159).

Bölge ağızında yaygın bir kullanıma sahiptir. eziyetli (1/9), iblikli (1/15), davetlileri (2/1), amaşlı (2/8), datlı (2/31), evliyim (3/5), sürepli (3/16), köylü (4/2), farğlı (4/6), sulu (4/26), uğurlu (4/59), dallı (13/39), görüğü (17/1), farğlı (18/42), çileli (19/5) .

4.2.1.1.1.10.+lık/+lik,+luk/luk, +lıh, +lıg, +lig: “Çok işlek eklerimizden olan biri olan -lik de bir çekim ekini andıran bir kullanılışa sahiptir. Adlara gelip için takısı anlatımında bir içinlik hali meydana getirir” (Banguoğlu, 2007:193).

“Çok işlek bir isimden isim yapma ekidir. n ile biten tabanlara geldiğinde ön sesi benzeşmeyle n olan bu ek, kalınlık incelik ve düzlük yuvarlaklık uyumuna girer. Son sesinde bulunan -k/-ç sesleri iki ünlü arasında kaldığında ötümlüleşip sızıcılaşarak -ğ- olur, bu -ğ-ler de çoklukla düşer. Söz konusu sesler kelime ve hece sonunda, çoklukla yarı ötümlü -K/-Q'ya dönerken, bazen de -ç>-x değişmesi görülür. Ekin son sesinin, iki ünlü arasında ötümlüleştiği ama sızıcılaşmadığı bir kaç örneğe de rastlanır” (Yıldırım, 2006: 159.)

Metinlerde en sık rastlanan isim yapım eklerindedir. yıllık (1/7), harçlık (1/14), muhtarlığa (1/17), evlilik (1/26), gıtlık (1/30), askerlikden (1/43), kurağlık (1/47), günlük (2/18), yösullukdan (3/7), ırgatçılığa (3/8), ameleciliğ (3/8),

gramlıg (3/13), uzunluğda (4/13), başlıg (5/2), çocuğlug (6/1), depelig (7/42), rahmadlıg (10/1), ğarlıg (16/14), gelinlig (17/31), günlüg (18/46), unluğ (19/8).

4.2.1.1.1.11. +sız/+siz:

“İsimlerin sıfat ve vasıf isimleri yapımında kullanılan bir ektir. “+I” ekinin tersine “sahip olmama, yokluk, bağı olmama” gibi kavramlar bildirir. Nitekim bu iki ek birbirinin tersi olarak bilinir” (Özçelik, 1997: 71).

Bölge ağızında birkaç örnekte karşılaşılmaktadır. uğursuz (4/59), geçimsizlik (7/60), gönülsüz (8/8), davedsiz (18/33).

4.2.1.1.1.12. +sul: Metinlerde tek örneğine rastlanmıştır. yösullukdan (3/7).

4.2.1.1.2. Fiilden ad yapım eki

Fiil kök ve gövdelerine gelerek yeni isimler türeten eklerdir.

“Fiil kök veya gövdelerine getirilerek isim türeten bu eklerin, dilimizde sayıları, işleklikleri ve kullanım sahaları geniştir. Fiil yönünden oldukça zengin olan dilimizde, fiillerden isim türeten eklerin de fazla veya işlek olması, isimler yönünden de bir zenginlik yaratmaktadır” (Günşen, 2000: 96).

4.2.1.1.2.1. -a/-e: “İşlek olmayan, ancak bir iki kelimedede bulunan bu ek de kilişeleşerek sonradan fiilden isim yapma eki durumuna girmiş görünmektedir” (Ergin, 2004: 193).

Metinlerde tek örneğine rastlanmaktadır. gece (13/22).

4.2.1.1.2.2. -g: “Fiillerin tesirinde kalan varlık isimleri yapan işlek bir ektir” (Günşen, 2000: 97).

Bölge ağızında sık rastlanmayan bir ektir. Birkaç örnekte karşılaşılmaktadır. cıvıg (4/26), deliglerine (11/6), acığlıg (13/36), ğısığlarının (14/7).

4.2.1.1.2.3. -gı/-gi, -gu/-gu: “Eski Türkçeden beri çok verimli olmuş ve birleşikler yaratmış bir ektir” (Banguoğlu, 2007: 241).

“Bazı fiilî maddelere eklenerek alet ve havayic isimleri ve mana isimleri vücuda getirir” (Aksoy, 1945: 55).

“Geniş ünlülü kelimelere daha çok eklenen ve de yuvarlak ünlülü olarak kullanılan yapım ekidir” (Sağır, 1995: 132).

“Daha çok tek heceli tabanlardan bir kaç farklı anlatımda adlar yapar” (Banguoğlu, 2007: 241).

Metinlerde nadir görülen bir yapım ekidir. vergisi (1/1), çalgımcıların (2/6), bilgisi (2/12).

4.2.1.1.2.4. -(ı)k/-(i)k, -(u)k/-(ü)k: “-Ik eki asıl olarak bir yapım ekidir. Anadolu ağızlarında bu fonksiyonu ile işlek bir biçimde kullanılmakta, fiil kök ve tabanlarında çeşitli isimler türetmektedir” (Buran, t.y.: 13).

“Yaptığı isimler umumiyetle fiilin gösterdiği harekete uğramış olan, bazan da o hareketten doğmuş bulunan veya o hareketi yapan çeşitli nesnelere karşılar” (Ergin, 2004: 188).

İşlek olmayan bir ektir. İki kelimedede görülmektedir. delik (1/24), büyük (2/8).

4.2.1.1.2.5. -kın/-kin: Bölge ağzında bir kelimedede tespit edilmiştir. yetişgin (7/7).

4.2.1.1.2.6. -l: Metinlerde tek kelimedede örneğine rastlanmaktadır. ışıl ışıl (1/22), ışıl ışıl (1/25).

4.2.1.1.2.7. --m: “Fiilî maddelerden ne’vî ve ferdi isimler teşkiline hizmet eder” (Aksoy, 1933: 52).

Bölgede yaygın olan bir yapım ekidir. Metinlerde sık sık karşılaşılmaktadır. ekim (1/8), düzüm (1/15), yarım (1/32), ulaşım (2/4), kesime (2/10), tutam (5/7), ulaşım (4/21), doğum (4/64), geyimi (13/9), giyim (18/24), dilim (19/30).

4.2.1.1.2.8. -ma/-me:

“Aydın konuşmasından farklı olarak ses ve anlam özellikleri olan bir ektir. “y” ünsüzünden önce geniş ünlünün darlaşması da yazı diliyle birleşen tarafı olup, kapalı e (è) şekli de fonetik karakterini göstermektedir. Eşya, eylem ismi bildirmektedir” (Sağır, 1995: 133).

Bölge ağzında işlek olan bir yapım ekidir. boşanmaların (2/13), getme (4/21), dōraması (4/33), isdemeye (13/3), sallanma (15/6), kesmeye (17/5), yolma (19/5).

4.2.1.1.2.9. -maç: Tek kelimedede örneği tespit edilmiştir. bulamaç (4/60).

4.2.1.1.2.10.-mak/-mek:

“İşleklik derecesi en geniş olan ve bütün fiil kök ve gövdelerine getirilen bir ektir. Bir yerde fiillerin soy adı olarak kullanıldığını söylemek mümkündür. Başlıca fonksiyonu hareket ismi yapmak olan bu ek, fiillerin mücerret hareket ifadeleriyle kullanılmaları sağlar” (Günşen, 2000: 296).

Metinlerde iki kelimedede örneğine rastlanmaktadır. yemeği (2/5), ekmeg (15/9).

4.2.1.1.2.11. -mur: Bölgede işlek olmayan bir yapım ekidir. Tek kelimedede görülmektedir. yağmur (1/27),

4.2.1.1.2.12. -n: “Çoğunlukla aydın konuşmasındaki gibi kullanılır” (Sağır, 1995: 133). Nadir görülen bir fiilden isim yapma ekidir. gelinçidi (17/5).

4.2.1.1.2.13. -r: İşlek olmayan bir yapım ekidir. İki kelimedede örneği görülmektedir. gelirleri (1/43), sayılır (7/46).

4.2.1.1.2.14. -ş: “-ma/-me eki gibi iş isimleri türeten bu ek, daha belirli bir isim ekidir ve kalıcı isim yapmaya daha elverişlidir” (Günşen, 2000: 97).

Metinlerde nadir görülen bir ektir. Tek yerde örneğine rastlanmaktadır. oluşu (6/6).

4.2.1.1.2.15. -u/-ü/-ı/-i: Bölgede sık görülmeyen bir yapım ekidir. yakılı (1/20), taxı (2/7), yapını (2/14), örtüsü (13/9).

4.2.1.1.2.16.-ucu/-ücü: “Bu ek Türkçede eskiden beri kullanılan çok işlek fiilden isim yapma eklerinden biridir” (Ergin, 2004: 191).

“Yaptığı isimler çok ve devamlı yapan veya olan nesnelere karşılar” (Ergin, 2004: 159).

Nadir görülen bir ektir. görücü (2/9), verici (3/10).

4.2.1.1.2.17.-tı/-ti: Bölgede nadir olarak görülmektedir. İki kelimedede karşılaşılmaktadır. doğrultusunda (2/13), ğaraltısı (13/9).

4.2.1.1.3. Ad Çekim Ekleri

Ad çekim ekleri; çokluk, iyelik, aitlik ve hal ekleri olmak üzere dört başlık altında ele alınacaktır.

4.2.1.1.3.1. Çokluk eki:

“Çokluk eki, isimlerin çokluk şekillerini yapmak için kullanılan çekim ekidir. Çokluk eki, eklendiği ismi diğer sözlerle ilişkiye sokmaz, sözler arasında bağlar kuran bir ek değildir. Yönünün geriye doğru oluşu da bunu göstermektedir. Bundan dolayı, diğer isim çekim eklerinden ayrılır” (Karaağaç, 2009: 56).

Bölge ağızında işlek olan bir ektir. Türkiye Türkçesindeki -lar/-ler şeklinin yanı sıra -nar/-ner şekli de görülmektedir. sabahları (1/45), önceler (2/4), bunnar (4/91), develernen (5/10), onnara (7/18), şeyler (9/5), ayakların (10/2), evlerine (12/7), gazanlar (13/16), bayramlar (15/1), saçlarına (17/34), gelinnerimin (18/17).

4.2.1.1.3.2. İyelik ekleri:

“İyelik, varlığın kişiye veya bir başka varlığa bağlı ve ait oluşudur” (Karaağaç, 2009: 57).

“Varlıklar arasındaki iyelik ilişkisi dilde iyelik çekimini doğurmuştur. Ancak ifadede iyelik belirtilmiş olabildiği gibi belirtilmemiş de olabilir. Belirtilmemiş iyelik hiçbir zaman iye yokluğu anlamına gelmez” (Gemalmaz, 1995: 267).

İyelik teklik ve çokluk, birinci, ikinci, üçüncü kişi olmak üzere altı başlık altında ele alınacaktır.

Teklik Birinci Kişi İyelik Eki (+m, +(ı)m/+(i)m, +(u)m/+(u)m)

“Teklik birinci şahıs eki eskiden beri hep -m olarak kalmıştır” (Ergin, 2004: 222).

Bölge ağızında da Türkiye Türkçesindeki kullanım şekli korunmuştur. zahralarimde (1/31), acımdan (1/38), yavrum (1/39), ğızım (1/40), annem (1/41), durumum (3/1), çocuğlarım (3/16), bahşişim (7/41), ğızım (13/33), ağılım (18/10).

Çokluk Birinci Kişi İyelik Eki (-mız/-miz,-muz/-muz)

“Çokluk birinci şahıs iyelik eki aslında, Eski Türkçede de bugünkü gibi vokal uyumuna bağlı olarak -mız, -miz, -muz, -müz şeklinde idi. Batı türkçesine geçince Esk Anadolu Türkçesinde ekin yalnız yuvarlak şekilleri kullanılmıştır” (Ergin, 2004: 223).

“Eski Anadolu Türkçesinden sonra Osmanlıca içinde ek vokal uyumuna bağlanarak bugünkü çok şekilliliğine kavuşmuştur” (Ergin, 2004: 223).

Bölge ağızında çokluk birinci kişi iyelik eki Türkiye Türkçesiyle farklılık göstermemektedir. omuzumuzda (1/10), sobamız (1/23), günlerimiz (1/30), azabımız (1/36), hayatımızı (3/4), düünlerimiz (4/1), yağımız (5/17), böüçlerimizden (13/3), günümüz (16/1), gözümüz (17/12), ayranımızı (18/45).

Teklik İkinci Kişi İyelik Eki (-n, -ñ)

“Teklik ikinci şahıs iyelik eki eskiden -ñ şeklinde idi. Ağızların büyük bir kısmında bugün de -ñ şeklindedir” (Ergin, 2004: 222).

Türkiye Türkçesindeki teklik ikinci kişi iyelik eki -n'dir. Bölge ağızında bu ekin yanı sıra -ñ ekinin de kullanıldığı görülmektedir. döşēini (1/2), kafañda (1/12), burnuna (1/21), dediğın (1/22), bildiğın (1/23), başıñda (1/34), ğızın (2/9), evine (4/35), gücüñ (18/24),

Çokluk İkinci Kişi İyelik Eki (+nuz/+nuz, +nuz/+nuz)

“Çokluk ikinci şahıs iyelik eki aslında, Eski Türkçede de -ñız, -ñiz, -ñuz, -ñüz şeklinde idi. Batı türkçesine geçince Esk Anadolu Türkçesinde bu ekin de yalnız yuvarlak şekilleri kullanılmıştır” (Ergin, 2004: 223).

“Ek sonradan Osmanlıca içinde vokal uyumuna bağlanmış ve bugün kullanılan düz şekilleri de ortaya çıkmıştır” (Ergin, 2004: 223).

Metinlerde örneğine rastlanmamaktadır.

Teklik Üçüncü Kişi İyelik Eki (+ı/+i, +u/+u, +sı/+si, +su/+su)

“Teklik üçüncü şahıs iyelik eklerinin eski devrelerde -ı, -i, -sı, -si olarak yalnız düz şekilleri vardı. Ancak Osmanlıca devrinde vokal uyumuna bağlanmış ve bugünkü yuvarlak şekilleri de ortaya çıkmıştır” (Ergin, 2004: 222).

Bölge ağızında bu ekin kullanımı Türkiye Türkçesindeki ile aynıdır. demir yol **verğisi** (1/1), **öbüründe** (1/5), **içinden** (1/12), gaz

yağıñnan (1/19), **yeri** (1/20), **tenekenin içi**nde (1/20), onun **dumanı** (1/25), **yılı**nda (1/30), alman **harbi** (1/31), bir **yeri**ñi (1/33), ulaşım **aracı** (2/4), insanın **kökü**nde (2/15), **ğız**ların **ğınasın**ı (4/36), **anası**ndan (8/5), ölan **ev**inde (13/25), kövün arxasında (15/8), atın **üsdü**ne (17/29), giyim **eşyası** (18/25).

Çokluk Üçüncü Kişi İyelik Eki (-ları/-leri)

“Çokluk üçüncü şahıs iyelik eki eskiden beri hep -ları, -leri olarak kullanıla gelmiştir” (Ergin, 2004: 223).

Bölge ağzında Türkiye Türkçesindeki kullanım şeklini korumuştur. **yanları**ñnan (1/24), **yaşları**na (1/26), **gelirleri** (1/43), **böyüğü**leri (2/15), **yaprağı**ları (4/13), hükümetin **adamları** (12/6), **günahları** (15/3), **saçları**na (17/34), eltilerimin **ğızları** (18/17).

4.2.1.1.3.3. Hâl ekleri

“İsmin bir çekim şekli de kendisine tabi olmayan unisurlarla bir münasebet ifade eder ve bu şeklin çekim ekleri hâl ekleridir” (Ergin, 2004: 129).

4.2.1.1.3.3.1. Yalın hâl

“Bu hal ismin, karşıladığı nesne ve kendisine tabi olan isim dışında hiç bir münasebet ifade eden hâlidir” (Ergin, 2004: 227).

“Türkçede yalın hâl eksizdir. Kelimelerin kök ve gövdelerinde başka, çokluk ve iyelik eki almış şekiller de yalın halde bulunurlar” (Buran, 1996: 37).

“Anadolu ağzlarında yalın hâl genel Türkçede olduğu gibi eksizdir. Ancak yazı dilinden farklı olarak, yalın hâldeki bazı kelimeler, diğer şekillerin yerine kullanılmaktadır” (Buran, 1996: 296).

Bölge ağzında Türkiye Türkçesindeki kullanım şekli ile aynıdır.

sende var **para** bende yoq, öbüründe yoq (1/5), elimizde üç yüz dört yüz dönüm **arazi** var (1/7), öküz cütüynen **ekim** yaparız hayvañnan (1/8), **tavan** ışıl ışıl eder böyle isten he (1/25), **çiçeg** sokarlar (4/3), bir **adam** addan giderken atı çögmüş (7/6), evel **yüssüg**

oynardığı (9/5), şimdi **su** galmadı (12/5), evel **galın** vardı yavrum (13/5), başına **fes** gidirilerdi (18/6).

4.2.1.1.3.3.2. İlgî hâli eki

“Bu hâl ismin başka bir isimle ilişkisi olduğunu ifade eden haldir. Bir isim ilişkili olduğu diğer bir isme ilgî hâli çekimiyle bağlanır” (Karaağaç, 2009: 62).

“Bu ek ismi genitifi hâline sokan ektir. İlgî ifade eder. İsmi isme bağlar. Genitif eki -ın, -in, -un, -ün; -nın, -nin, -nun, -nün şeklindedir. Konsonantla biten kelimelere -ın, -in, -un, -ün şeklinde gelir. (Nakiboğlu, 2001: 100).

Ayrıca genitif ekinin üç görevi vardır:

- bölümün bir parçasını gösterir,
- ilgî ve yakınlık kurar,
- tamlama kurar” (Nakiboğlu, 2001: 100).

Bölge ağızında Türkiye Türkçesindeki kullanım şekli ile bir farklılık görülmemektedir.

muhtarın odasında (1/5), **hayvanların** samanını (1/9), **tenekenin** içinde (1/20), **onun** içi'ne (1/24), **onun** dumanı (1/25), **kepein** içinde (1/39), **bunların** gelirleri (1/43), **annemin** gızı (1/44), **baklavanın** bazılarını (1/51), **çalgıçıların** parası (2/6), **ğafasının** doğrultusunda (2/13), **boşanmaların** çoğuda (2/13), **amcamın** yanında (3/3), **törelinin** esgi adı (6/11), **gızların** gınası (13/17), **atın** üsdü (17/30).

4.2.1.1.3.3.3. Yükleme hâli eki

“Söz öbeklerinde ve cümlelerde eylemi etkilediği varlık, yapma hâli çekimindedir. Yapma hali, bir ismin geçişli eyleme bağlanarak hareketten etkilenen varlık konumunu kazanması hâlidir. Bu haldeki bir isim cümle içerisinde nesne diye adlandırılır. İsmi bu hâli kullanıma ve anlama göre bazen eksiz, bazen ekli olabilir” (Karaağaç, 2009: 64).

“Anadolu ağızlarında görülen belirtme hâli ekleri TT ile aynıdır. Ancak temel şekillerinden farklılaşarak ortaya çıkmış ve değişik fonetik değerdeki biçimleri de vardır” (Buran, 1996: 103).

Bölge ağızında Türkiye Türkçesindeki kullanım şekli ile aynıdır.

yıllık **zaxramızı** dutamayız. (1/7), hayvanların **samanını** omuzumuzda taşır ahıra dökerik. (1/10), dağdan **sapları** at arabasıñnan toplarıq aylarca. (1/11), bir şişe gaz **yağını** bir liraya verirdi o zaman. (1/17), bir şişe gaz yağıñnan bir **ğışı** geçirirdik. (1/19), **odunu** onun içi'ne atarıq. (1/24), **diregleri** temizledik. (1/27), bir

yeriñi bozduñ mu vay halına, vay başına. (1/33), eğitim durumum **diblomayı** haricden aldım. (3/1), başlığ **parasını** bulamamış (5/2), efendime sölüm dürür düşer feleg bir **ucunu** zora getirir diy (8/14), geyeceg öte **berisini** alıllardı (13/9), işde **yaxınıni** toballar. (17/9).

4.2.1.1.3.3.4. Yönelme hâli eki

“Söz öbeklerinde ve cümlelerde eylemin yöneldiği veya yaklaştığı varlığın adı yaklaşma çekimine girer. Eylemin yönünü gösteren ve yaklaşma ifade eden bu hâl daima ekle yapılır. Bu ekimizin ana işlevi yaklaşmadır. Bu çekimin ana işlevi yaklaşmadan başka, yer, zaman, karşılaştırma, neden, ilgi, gereklilik, görüş vs. gibi işlevleri de vardır” (Karaağaç, 2009: 66).

“Anadolu ağızlarında görülen temel yönelme şekilleri, TT’de olduğu gibi +a, +e (+ya, +ye / +na, +ne) ekleridir. Bu temel şekillerin farklı söylenişlerinden ortaya çıkmış, değişik fonetik değerlere sahip şekiller de vardır” (Buran, 1996: 134).

“ET’de +đa/+ge/+ka/+ke şeklinde olan yönelme hâli eki, EAT’de ek başındaki g sesini düşürmüş ve +a/+e şekline girmiştir. Anadolu ağızlarında bu şekillerin görülmesi, Anadolu ağızları ile ET arasındaki bağın diğer bir örneğidir” (Buran, 1996: 301).

Bölge ağzında Türkiye Türkçesindeki kullanım şekli ile farklılık görülmemektedir.

hayvanların samanını omuzumuzda taşır **ahıra** dökerik. (1/10), bakkal **bize** beş ğuruş harçlık verir, beş quruş, lira diil. (1/14), beş **ğuruşa** amma ekmek alırıq. (1/15), muhtar getirir **köye**. (1/16), devlet **muhtarlara, muhtarlığa** verirdi. (1/17), odunu onun **içi°ne** atarıq. (1/24), ē daā sonra bı kumaş fı°lan alır **hediyēne** daved edellerdi. (2/2), yahud **telefōna** döndü. (2/3), **okula** gitmedim. (3/1), ğaldırmış öte **yüze** admış (7/37), nişan ideller **ğıza**. (13/11), **başına** çerez atallardı. (18/2), onu da geri şeye **xarmana** çekellerdi. (19/6).

4.2.1.1.3.3.5. Bulunma hâli eki

“Söz öbeklerinde ve cümlelerde eylemin gerçekteşiği yer ve zamanın adı, bulunma çekimine girer. Bulunma çekiminin ana işlevi, bulunma ifade etmektir. Bu görevinin yanı sıra yer, zaman, iş, devamlılık, süreç vb. işlevleri de vardır” (Karaağaç, 2009: 57).

Türkiye Türkçesindeki -da/-de, -ta/-te ekleriyle sağlanan bulunma hâli bölge ağzında da aynı eklerle sağlanmaktadır.

yılda on iki lera o **asvalta** vergi verirsin. (1/2), **sende** var para **bende** yoğ, **öbüründe** yoğ. (1/5),

hayvanların samanını **omuzumuzda** taşır ahıra dökerik. (1/10), şöyle teneke yeri, fitil **içinde** yakılı. (1/20), **zahralarimde** hükümet gelir harman yerine. (1/31), **yolda** bir yılan ölerinden geçerse tamam o gızı alabilirik, uğurlu dellermiş. (4/58), o **damda** duran güvênin varır depesine yastığdan vurur. (7/28), **yemegde** işde şedellerdi. (13/12), bi de sinsi olurdu **bizde** bağ esgiden esgiden (16/12), **ağlımda** ğalmadı. (18/2), **ocağda** su ğızdırırığ.(19/2).

4.2.1.1.3.3.6. Ayrılma hâli eki

“Söz öbeklerinde ve cümlelerde eylemin gösterdiği hareketin kendinden uzaklaştığını bildirmek için, uzaklaşılın varlığın adı, uzaklaşma hâlinde bulunur. Uzaklaşma hâli için daima ek kullanılır. Uzaklaşma ekinin ana işlevi, uzaklaşma ifade etmektir. Bunun yanı sıra çıkma, ayrılma, kaynak, tür, başlama, yokluk vs. anlamlar da yüklenebilir” (Karaağaç, 2009: 70).

“Anadolu ağızlarında ekin temek şekli TT ile aynıdır. Ancak, ET’de asıl olan ve EAT’de de seyrek olarak görülen +dın biçiminin Anadolu ağızlarında da birkaç örnekte yaşadığı görülmektedir. Bunun dışında çeşitli fonetik değişmelerle ortaya çıkmış bazı farklı şekiller de vardır” (Buran, 1996: 202).

Türkiye Türkçesindeki ayrılma hâli -dan/-den, -tan/-ten ekleriyle sağlanmaktadır. Bölge ağızında da bulunma hâli ekleri farklılık göstermemektedir.

dağdan sapları at arabasıñnan toplarıq aylarca. (1/11), **içinden** toz, toprak bir şey çıkmaz. (1/12), **buradan** giderik (1/13), **onlardan** hediye alırık. (1/16), şu diregler ışıl ışıl eder **şeyden** o siyeh **isten**. (1/23), tavan ışıl ışıl eder böyle **isten** he. (1/25), **damdan** yağmur yağar. (1/27), topraq yarılmış, **aradan** iner bütün suylar. (1/29), o sert şî varya onu **ortasınnan** çıkarırığ (4/5), tegral görürsun **souqtan** hasta oldünnan. (4/71), bu **etraftan** çıxamamışlar. (6/5), **arasınnan** geçemezdiñ. (12/4), biz **deynegden** vururduğ ona (16/4), havlıyı çıkarıllar **tenekeden** çarşı egmēnen onu yiller. (17/10).

4.2.1.1.3.3.7. Vasıta hâli eki

“Vasıta hâli fiilin ne ile, nasıl, ne zaman yapıldığını ifade eden hâldir. Fiilin zamanını ve tarzını bildirir” (Sağır, 1995: 144).

“Batı Türkçesinde işlekliliğini kaybeden vasıta hâli eki, kelimeler içinde zayıflayıp, eriyerek varlığını sürdürmektedir” (Sağır, 1995: 144).

“Eski Türkçeden kalıplaşmış olarak belirli kelimelere gelen vasıta hâli eki “+n” görülmeyle beraber daha yaygın olan şekil “ile” edatının ekleşmiş hâli olan “+IA” üzerine gelerek “!An” ve benzeşme ya da farklılaşma yoluyla “+nAn” ve “Dan” şekline girmiş alternansları daha yaygındır” (Özçelik, 1997: 80).

“Yazı diline göre biraz daha işlek olmakla birlikte Anadolu ağızlarında da +n vasıta hâli ekinin getirildiği örnekler fazla değildir. Yaygın olarak kullanılan vasıta hali eki, “ile ve ile+n” biçimlerinden eklenen ve çeşitli fonetik değişimlerle ortaya çıkan eklerdir (ınan, inen, unan, ünen, nan, nen)” (Buran, 1996: 236).

Bölge ağızında Türkiye Türkçesindeki kullanımının yanı sıra -nan/-nen şekline de rastlanmaktadır.

öküz **cütüynen** ekim yaparız **hayvañnan**. (1/8), o bir şişe gaz **yağıñnan** bir gışığı geçirirdik. (1/19), yanı **yeminnen** söyliyim. (1/36), davetlileri daā önce **davı°lla** ğapı ğapı dolanıllardı. (2/1), kız almıya genelde görücü **usülüyle** oğula yahud ğızın şimdiki gimi şeyi yoqdu. (2/9), **eskiden** yeñinin arasını ğıyaslıyörüm. (2/23), datlı **suynan** acı suyu birbirine ğarışmadı gibi bi doğal duvar vardı. (3/31), **gelinden** de damad eve gider. (4/36), onun başına gelen **ğadınlardan** birlikde doğum yapan yir. (4/64), o ğırında ğırğlallar **suyile**. (4/77), ğız işde anasından babasından isdenir allahın **emrinen** peygamberin **ğavliyle** istenir. (8/6), soannan yourdnan güzel şevemiz **ğazanlar**, don **ğazanlarıyla** ederig, yinilir. (13/16), **davulnan** ğınasını yahallar. (13/20).

4.2.1.1.3.3.8. Eşitlik hâli eki

“Türk lehçelerinde isimlere eklenecek birbirinden ayrı vazifeleri ile türlü edatların (gibi, kadar, göre, ile, tarafından, bakımından, üzere, sonra, vb.) yerini tutan +ça eki mevsuk ilk metinlerde başlıca eşitlik (mukayese) ilişkisi kurmaktadır” (Korkmaz, 2005: 14-15).

“Anadolu ağızlarında kullanılan temel eşitlik hâli eki yazı dilinde olduğu gibi, +çA/+cA’dır. Ancak bu ekin çeşitli biçimlerde genişlemiş bazı şekilleri de vardır (+cana/+çana/+cene/+ceme/+cemene/+cemenez/+cesine vb.)” (Buran, 1996: 267).

“Temel fonksiyonu, eşitlik, gibilik, benzerlik ve kadirlik bildirmek olan eşitlik hâli eki, artık yavaş yavaş hâl eki olmaktan çıkıp zarf fonksiyonu ile kalıplaşmaktadır. Bu ekin görevini ise gibi, kadar, göre, dek, değin, ça ve benzeri edatlar yerine getirmektedir. Bu ek Anadolu ağızlarında da çok işlek bir kullanılışa sahip değildir” (Buran, 1996: 305).

“Aynı zamanda kelime teşkil eden bu ek muhtemelen, sakatlanmış eski bir son çekim edatıdır. Artık tek başına bir manası olmadığı için hâl ekleri içine alınmıştır” (Gabain, 2003: 65).

Bölge ağzında Türkiye Türkçesindeki kullanımının yanı sıra -ça/-çe şekli de görülmektedir.

dağdan sapları at arabasıñnan toplarıq **aylarca**. (1/11), **duzaca** götürdü (5/19), nenem de gene varsa sandığıda, sepede geline çıkartmış, vermiş **çarşaflaraça**, garyola şu döşşeg **çarşaflarınaça** verilir mi vermiş. (5/25), ayağların üsdüne basdırırdı, gülānın **içineçe**, **azınaça**. (10/3), **haftalarça** olan evinde davul çalınırdı. (13/25), onu **goyuca** çalarıg. (19/29).

4.2.1.1.3.3.9. Yön Gösterme hâli eki

“Söz öbeklerinde ve cümlelerde eylemin belli bir yönde yapıldığını göstermek için isim yön gösterme çekimine girer. Yön ekleri, ismi fiile bağlayan eklerdendir. Yön çekimi Eski Türkçe döneminden sonra, edatlarla yapılan isim çekimlerinden biridir” (Karaağaç, 2009: 76).

Türkiye Türkçesindeki kullanımı ile farklılık görülmemektedir. Bölge ağzında bu ekin kelimelerle beraber kalıplaşmış hale geldiği dikkat çekmektedir.

bir satıl yoğurdu kafañda kilise **buradan** afedersin eşşekneñ kilise yoğurt taşıdıgımı ben çok bilirim. (1/13), **şuranın** ismi babağır. (6/1), sona da o ğalan duzu bir ğaba ğollar, **şora** ğollar. (14/6).

4.2.1.1.3.4. Aitlik eki

“Yazı dilinde olduğu gibi daha çok çekim eki karakteriyle kullanılan isim işletme ekidir” (Sağır, 1995: 140).

Bölge ağzında Türkiye Türkçesindeki şekli ile aynıdır.

şindikiler (3/18), öncēki (4/1), kövdeki (16/10), dilmeği (19/29).

4.2.1.2. Sıfat

Sıfatlar, isimlerin önüne gelerek onları niteleyen veya belirten kelimelerdir.

“Sıfatlar vasıf ve belirtme isimleridir. Nesnelere çeşit çeşit vasıfları, çeşit çeşit belirtileri vardır. İşte sıfatlar bu vasıfların ve belirtilerin isimleridir” (Ergin, 2004: 244).

4.2.1.2.1. Niteleme sıfatı

İsimlerin önüne gelerek onları renk, biçim, şekil vb. yönlerden açıklayan ve niteleyen kelimelere niteleme sıfatı denir.

Bölge ağzındaki niteleme sıfatları Türkiye Türkçesindeki niteleme sıfatları ile benzerlik gösterir.

eski günlerimiz (1/8), **iblikli** şekerler (1/15), **siyeh** isten (1/23), **böyle** zamanlar (1/40), **béyle** ulaşım (2/4), **ğırmızı** renk (6/10), **duzlu** suyu (11/3), **temis** bi çabıddan (19/22).

4.2.1.2.2. Belirtme sıfatları

İsimlerin önüne gelerek onları işaret, soru, sayı vb. yönlerden belirten kelimelere belirtme sıfatı adı verilir.

Belirtme sıfatları işaret, soru, belirsizlik ve sayı sıfatları olmak üzere dört başlık altında ele alınacaktır.

4.2.1.2.2.1. İşaret sıfatı

“İşaret sıfatları nesnelere yerlerine işaret etmek suretiyle belirten kelimelerdir” (Ergin, 2004: 247).

“Adlara geldikleri zaman nesneyi göstererek belirtirler ve ona mekânda, zamanda veya tasavvurda uzaklığına göre bir yer tayin ederler” (Banguoğlu, 2007: 351).

Bölge ağzındaki işaret sıfatları Türkiye Türkçesindekiler ile bazı ünlü değişimleri dışında farklılık göstermez.

şu diregler (1/22), **o** damdan (1/28), **bı**° boşanmaların (2/13), **bu** taraf (16/6).

4.2.1.2.2.2. Soru sıfatı

“Soru sıfatları nesnelere soru hâlinde belirten sıfatlardır” (Ergin, 2004: 252).

Türkiye Türkçesi yazı dilindeki soru sıfatları ile aynıdır.

kaç gişiyiz (3/11), **ğaç** kişi (4/22), **ne** gün (17/26).

4.2.1.2.2.3. Belirsizlik sıfatı

“Belirsizlik sıfatları nesnelere belirsiz olarak bildiren sıfatlardır” (Ergin, 2004: 254).

“Adları kabataslak, yetersizce belirten sıfatlara belirsiz sıfatlar diyoruz. Başka bir deyimle bu sıfatlar ada tek ve belli bir varlığa ad olmamak vasfını verirler” (Banguoğlu, 2007: 352).

Bölgede Türkiye Türkçesindeki ile farklılık görülmez.

çok şeydi (1/9), **bır** şey (1/12), **heç** bi bilgisi (2/12), **her** tarafı (6/10), **fılan** köy (7/5).

4.2.1.2.2.4. Sayı sıfatı

“Sayı sıfatları nesnelere sayılarını bildirmek suretiyle belirten kelimelerdir. Bunlar aslında ve tek başlarına sayı isimleridir” (Ergin, 2004: 223).

Sayı sıfatları; asıl sayı, sıra sayı, üleştirme, kesir sayı ve topluluk sayı sıfatları olmak üzere beş bölümde ele alınacaktır.

4.2.1.2.2.4.1. Asıl sayı sıfatı

“Bunlar nesnelere sayısını gösteren sıfatlardır” (Ergin, 2004: 249).

“Asıl sayı sıfatları, dolayısıyla asıl sayı isimleri bunlardır. Diğer sayı sıfatları, sayı isimleri bunlardan yapılmıştır” (Ergin, 2004: 249).

Bölge ağızında yazı dilindekilerden farklılık göstermez. Bölge ağızına yaygın bir kullanıma sahiptir.

beş gürüş (1/14), **otuz** gürüştu (1/19), **bi** bilgisi (2/12), **yedi** çoçuüm (3/5), **elli** kaïd (4/29), **on** köy (7/3), **bir** gurban (13/12), **dörd** gün (18/11).

4.2.1.2.2.4.2. Sıra sayı sıfatı

“Sıra sayı sıfatları adet değil, derece gösteren sayı sıfatlarıdır. Bunların esas fonksiyonları şüphesiz derece göstermektir” (Ergin, 2004: 251).

“Eski Türkçede -inç şeklinde görülen bu ek dilimizde bir iyelik ekiyle uzatılmış bulunur” (Banguoğlu, 2007:354).

Bölge ağızında nadir görülen bir sıfattır. Metinlerde iki yerde görülmektedir.

ilk oğlanda (2/20), **son** keseni (3/6).

4.2.1.2.2.4.3. Kesir sayı sıfatı

“Bunlar nesnelere parçalarını belirten sayı sıfatlarıdır. Kesir sayı sıfatları tek kelime hâlinde değil, bir kelime grubu şeklinde bulunurlar” (Ergin, 2004: 252).

Bölge ağzındaki kesir sayı sıfatları yazı dilindekilerden farklı değildir.

yarım altın (4/27), **yüzde bir** gelin (7/36), **bir buçuk** milyon (8/9), **bütün** herkeş (13/17).

4.2.1.3. Zarf

Bir fiilin, sıfatın veya başka bir zarfın önüne gelerek onları zaman, soru, yer-yön vb. yönlerden etkileyen kelimelere zarf denir.

“Zarflar, hareket veya oluşların şartlarını, nitelik ve niceliklerini işaret etmek üzere hareket veya oluşları işaret eden kelimelerle (fiiller ve sıfatlar) birlikte kullanılan kelimelerdir. Hareket ve oluş yere, zamana bağlı olduğu gibi bir niteliğe ve niceliğe de sahiptir” (Gemalmaz, 1995: 294-295).

“Zarflar da sıfatlar gibi yalnız başlarına birer isimdirler. Ancak her isim bir zarf değildir. Zarflar yer, zaman, hâl ve miktar isimleridir. Zarflar fiillerin, sıfatların veya başka zarfların anlamlarını değiştiren, onların önüne gelerek onları etkileyen kelimelerdir. Az da olsa isim olmayan zarflar da vardır. Bu zarf olarak kullanılan edat grubundan kelimelerdir” (Gülseren, 2000: 145).

Zarflar; yer yön, zaman, niteleme, azlık-çokluk ve soru olmak üzere beş başlık altında ele alınacaktır.

4.2.1.3.1. Yer yön zarfı

Fiildeki hareketin yönünü belirten kelimelere yer-yön zarfı denir.

“Fiilin işaret etmiş olduğu hareketin başladığı, sürdüğü veya sonuçlandığı yeri belirtmeleri nedeniyle ismin ayrılma, bulunma, yaklaşma ve bağlanma hâllerine konulmuş yer ismi durumundaki kelimelerle fiilin anlamını yer kavramıyla tamamlamak üzere kullanılan diğer açıklayıcı kelime ve kelime gurupları yer zarflarını teşkil eder” (Gemalmaz, 1995: 294-295).

Bölgedeki yer yön zarfları Türkiye Türkçesi yazı dilindekilerden farklılık göstermez.

aşağıya (1/28), buralarında (4/14), orıya (4/30), şuranın (6/1), geri (19/19).

4.2.1.3.2. Zaman zarfı

Fiildeki hareketin zamanını belirten kelimelerdir.

“Fiilin işaret etmiş olduğu hareketin başladığı, sürdüğü veya sonuçlandığı zamanı belirtmeleri nedeniyle ismin yalın, ayrılma, bulunma, yaklaşma ve bağlama hâllerine konulmuş zaman ismi durumundaki kelimelerle, fiilin anlamını zaman kavramıyla

tamamlamak üzere kullanılan diğer açıklayıcı kelime ve kelime gurupları zaman zarflarını teşkil eder” (Gemalmaz, 1995: 296).

Bölge ağızındaki zaman zarfları Türkiye Türkçesindekiler ile benzerlik göstermektedir.

sabahliin (1/21), o zaman (1/30), gece (1/37), ahşama (1/46), şimdik (2/3), sona (3/4), yine (3/9), önce (4/1), akşam (4/65), gene (13/11).

4.2.1.3.3. Niteleme zarfı

“Bunlar hâl ve tavır ifade eden zarflardır” (Ergin, 2004: 261).

Türkiye Türkçesindeki niteleme zarfları ile bölge ağızındakiler bazı ses değişiklikleri dışında benzerlik göstermektedir.

şöyle (1/20), simsiyah (1/21), ışıl ışıl (1/25), heralda (1/30), belki (1/48), davı^olla (2/1), ğapı ğapı (2/2), hemen hemen (2/10), galiba (2/13), bes (2/22), beyle (13/10), şöle (18/6).

4.2.1.3.4. Azlık çokluk zarfı

“Bunlar azlık-çokluk ifade eden, miktar, derece bildiren zarflardır. Sayıları çok değildir” (Ergin, 2004: 262).

Bölge ağızındaki azlık çokluk zarfları yazı dilindekiler ile aynıdır. Bölgede en çok rastlanan azlık çokluk zarfları “çok ve daha”dır.

daā (2/1), en (2/14), heç (3/10), birez (10/4), çoğ (19/2).

4.2.1.3.5. Soru zarfı

Soru zarfları, fiilleri soru yönüyle belirten kelimelerdir. Bölge ağızında yazı dilindeki soru zarfları ile benzerlik gösterir.

ne zaman (1/3), ne ğader (1/28), niye (2/17), nerde (7/33), nası (19/17).

4.2.1.4. Zamir

İsimlerin yerine gelerek onların yerini tutan kelimelere zamir adı verilir. Zamirler tek başlarına anlamı olmayan kelimelerdir. İşaret ettiği varlık ile anlam kazanır.

“Zamirler gerektiğinde varlıkları işaret eden kelimelerin yerlerine kullanılabilen kelimelerdir. Bunlar, işaret ettikleri varlıklar belirtilmiş olmadığı müddetçe kendi

başlarına anlam taşıyamazlar. Yani bunlar da edatlar gibi dilde ancak vazifeleri için mevcut olan kelimelerdir. Zamirlerin isimlerin yerlerine geçebilen kelimeler olması bilindiği üzere bunların da isimler gibi çekimlerini gerektirmiştir” (Gemalmaz, 1995: 309-310).

Bölge ağzında bulunan zamirler; kişi zamiri, dönüşlülük zamiri, işaret zamiri, belirsizlik zamiri ve soru zamiri olmak üzere beş bölüme ayrılmaktadır.

4.2.1.4.1. Kişi zamiri

“Bunlar varlıkları şahıslar hâlinde ve temsil suretiyle karşılayan kelimelerdir” (Ergin, 2004: 265).

Bölge ağzında kullanılan kişi zamirleri, yazı dilindeki kişi zamirleri ile farklılık göstermez.

Tablo 4.3. Şahinbey Ağzında Şahıs Zamirleri

	Yalın Hâl	İlgi Hâli	Yönelme Hâli	Yükleme Hâli	Bulunma Hâli	Çıkma Hâli
Teklik 1. Kişi	ben	benim		beñi	bende	benden
Teklik 2. Kişi	sen	senin	saā saña		sende	
Teklik 3. Kişi	o	onun	ona	onu		onnan ondan
Çokluk 1. Kişi	biz	bizim	bize	bizi		bizden
Çokluk 2. Kişi	siz		size			
Çokluk 3. Kişi	onnar		onnara	onları	onnarda	onlardan

Teklik 1. Kişi: bende (1/5), ben (1/37), benim (3/30), benden (14/8), beñi (14/8).

Teklik 2. Kişi: senin (2/30), saā (4/18), sen (4/22), sende (4/37), saña (5/6).

Teklik 3. Kişi: o (1/24), onun (1/25), onu (5/6), onnan (4/30), ondan (10/4), ona (16/4).

Çokluk 1. Kişi: bize (1/14), bizden (1/36), biz (1/44), bizi (7/41), bizim (13/7).

Çokluk 2. Kişi: size (1/35), siz (13/15).

Çokluk 3. Kişi: onlardan (1/16), onları (4/18), onnara (7/18), onnarda (7/19), onnar (7/23).

4.1.2.4.2. Dönüştülük zamiri

“Yapılan işin yapana döndüğünü gösteren veya söz içinde öncülü kişiyi daha ziyade belirtmeye yarayan zamirlere dönüştülük zamirler diyoruz” (Banguoğlu, 2007: 364).

“Dönüştülük zamirleri şahıs zamirlerinden daha kuvvetli bir ifadeye sahip bulunan, onların mana bakımından daha kuvvetlileri, katmerlileri olan şahıs zamirleridir” (Erten, 1994: 40).

“Oğuz Grubu Türk lehçe ve şivelerinin karakteristik dönüştülük zamiri olan “kendi”, TT ağzılarında kullanılan en yaygın dönüştülük zamiridir” (Ay, 2013: 15).

“TT ağzılarında “kendi” dönüştülük zamirinin ilk seste tonlulaşması oldukça yaygın bir hadisedir” (Ay, 2013: 15).

“TT ağzılarında özellikle n ünsüzü ile biten kelimelerle iyelik eki almış kelimelerden sonra bulunma ve ayrılma hâl eklerinin getirildiği zaman görülen bu ilerleyici, yakın ve tam benzetme olayı ağzlarımızda “kendi” dönüştülük zamirinin kullanılışında da yaygın olarak görülmektedir” (Ay, 2013: 20).

Bölge ağzında dönüştülük zamiri yazı dilindeki dönüştülük zamiri ile aynıdır.

Tablo 4.4. Şahinbey Ağzında Dönüştülük Zamiri

	Yalın Hâl	İlgi Hâli	Yönelme Hâli	Yükleme Hâli	Bulunma Hâli	Çıkma Hâli
Teklik 1. Kişi						
Teklik 2. Kişi						
Teklik 3. Kişi	gendi			genni gendini		
Çokluk 1. Kişi						
Çokluk 2. Kişi						
Çokluk 3. Kişi	genner					

genni (4/70), gendi (8/23), genner (12/7), gendini (14/4).

4.2.1.4.3. İşaret zamiri

İşaret zamirleri, varlıkları işaret ederek gösteren kelimelerdir.

“İşaret zamirleri nesnelere işaret etmek, göstermek suretiyle karşılayan kelimelerdir. Bu zamirlerle belirtilen varlıklar şu veya bu vasıfları ile değil, yerleri ile ifade edilmiş olurlar” (Erten, 1994: 40).

Bölge ağızındaki kullanımı Türkiye Türkçesindeki ile aynıdır. Bölgede en sık görülen işaret zamirleri “bu ve şu”dur.

bunları (3/16), şu (7/3), şuralar (12/3).

Bilinen işaret zamirlerinin yanı sıra dönüşlülük zamiri olan gendi kelimesinin bölge ağızında yer yer işaret zamiri olarak kullanıldığı da dikkat çekmektedir.

gennini (6/4), genni (9/2).

4.2.1.4.4. Belirsizlik zamiri

Nesneleri belirsiz bir şekilde gösteren kelimelere belirsizlik zamiri denir.

Bölge ağızında yaygın bir kullanıma sahiptir. Bölgedeki şekli Türkiye Türkçesindeki belirsizlik zamirleri ile aynıdır.

öbüründe (1/5), bazılarını (1/51), çoğuda (2/13), hepsinden (4/74), herkes (5/10), kimisine (8/30), filan (13/37), biri (16/4), kimse (17/38), şeye (19/6).

4.2.1.4.5. Soru zamiri

Nesneleri soru şeklinde ifade eden, onları soru yoluyla karşılayan kelimelere soru zamiri denir.

Türkiye Türkçesindeki soru zamirleri ile bölgedekiler benzerlik gösterir. Bölgedeki en yaygın soru zamirleri ne, kim ve hangi'dir.

ney (2/26), nasıl (3/15), ne (4/26), hangisinden (4/73), kimin (9/4).

4.2.1.5. Edat

“Kelimelerin manaları arasındaki ilgiyi belirten ve onları bu bakımdan birbirlerine bağlayan kelimelerdir” (Aksoy, 1945: 145).

“Edatlar tek başlarına ele alındıklarında, bu durumlarıyla ne bir varlığı ne de bir oluş veya hareketi işaret eden kelimelerdir. Bunların dildeki mevcudiyetleri yalnız vazifeleri içindir. Bir bakıma varlıkları ve oluş veya hareketleri işaret eden kelimeler arasında ilgi kurmaları nedeniyle bazılarının vazifeleri isimlerin hale göre çekimlerinde kullanılan

eklerinkine benzer. Ancak bunlar ayrı birer kelime -veya bazan kelime gurubu- durumunda olup bir kısmı hâl ekleri aracılığıyla ilgili oldukları kelimelerden sonra getirilir, diğer kısmı bağlama vazifesi görüp, ya bağlayacakları kelime veya kelime gurupları arasında, ya cümle başında veya bunların sonunda yer alırlar” (Gemalmaz, 1995: 298-299).

Bölge ağızındaki edatlar kuvvetlendirme ve çekim edatları olmak üzere iki bölüm olarak ele alınacaktır.

4.2.1.5.1. Çekim edatları

“İsimlerden sonra gelerek, bağlı olduğu isimle cümlenin diğer unsurları arasında zaman, mekân, cihet, tarz, benzerlik, başkalık vb. gibi bakımlardan çeşitli ilgiler kuran kelimelere çekim edâtı diyoruz. Bunlar, mutlaka bir isimden sonra gelmeleri ve ancak o isim sayesinde mana kazanmaları sebebi ile isim hâl eklerine çok benzerler” (Hacıeminoğlu, 1984: 1).

Bölge ağızında çekim edatı olarak “beyle, bele, deyin, evel, geri, gibi, ile, gadar, için” edatlarının kullanıldığı görülmektedir.

deyin: Bölge ağızındaki şekli Türkiye Türkçesindeki kullanımı ile farklılık göstermektedir.

o duzlu suyu bir yere ağmasın **deyin** (11/4),
ğısığlarının, goltuğlarının neyim bişig yerine
çalallarqıne bişmesin **deyin** (14/7), beñi söylediyo gari
deyin (14/9).

gibi / gimi / kimi: “Türkçenin her devrinde ve şivesinde çok yaygın bir kullanışı olan ibi, Batı Türkçesinde gibi teleffuzu ile kullanılmaktadır” (Hacıeminoğlu, 1984: 41).

“İsimlerin yalın ve iyelik ekli hâlleri ile, zamirlerin de hem yalın hem de ilgi hâli ile kullanılan gibi bazan benzetme edatı, bazan da cümlenin zarfı olur” (Hacıeminoğlu, 1984: 41).

Türkiye Türkçesindeki şeklinin yanı sıra “gimi, kimi” şeklindeki kullanımlarına da rastlanmaktadır.

şimdiki **gibi** para yoq (1/6), şimdiki **gibi** dıraktor
yok (1/8), qız almıya genelde görücü usûlüyle oğula yahud
ğızın şimdiki **gimi** şeyi yoqdu (2/10), datlı suynan acı suyu
birbirine ğarışmadı **gibi** bi doğal duvar vardı (2/32), onnan sona zubun,
fermene, õ da onun üstünnen geyilir işde çeked **kimi**

(4/9), geldikleri **kimi** yatallar (4/21), yanı neyse on kâid yirmi kâid hē onun **kimi** veriller (7/19), pıñarın başında şeale park kimi bi yer varya ora gelir (12/6), iblîle daş **gimi** olur bele (16/2), tegral geri süzdürrüg durū áyne kimi olur (19/20).

göre: “Türkçe kökenli, kullanım sıklığı olan bir edattır” (Üstünova, 2008: 337).

“Kendinden önce gelen (-A) ekini almış adı; karşılaştırma yapacak biçimde kendinden sonra gelen ad ya da eylem değerinde dil birimlerine bağlar. Karşılaştırma sonunda görelilik, uygunluk, denklik, oranlama, görüş bildirme ilişkisiyle “göre”den önce ve sonra gelen birimler birbirine bağlanır” (Üstünova, 2008: 337).

Bölge ağzındaki kullanımı Türkiye Türkçesi yazı dilindeki şekli ile aynıdır. iki tene, üç tene herkesin, düşün yapanın gücüne **göre** (2/20), şeyin gızın bütçesine **göre** babanın istēine **göre** (8/8), beş yüz, altı yüz o ğader he bütçesine **göre** (13/6).

ile:

“Türkçenin Çağatay ve bilhassa Batı Türkçesi sahasında Eski Türkçedeki birle ve bile yerine yaygın olarak kullanılmıştır. Asli şeklini umumiyetle muhafaza etmiştir. Ancak Türk dilinin bazı sahalarında -n vasıta hâli ekinin yerine kaim olduğu için hem i- sesini kaybetmiş hem de -la, -le şeklinde ahenge uyarak eklenmiştir. Bilhassa Batı Türkçesinin Osmanlıca ve Türkiye Türkçesi devrinde -la, -le şekilleri çok yaygındır. Fakat bugünkü Türkçede bile ile ve -la, -le yan yana ve keyfi şekilde kullanılmaktadır” (Hacıeminoğlu, 1984: 45-46).

Bölge ağzında “ile” edatının kullanımı Türkiye Türkçesi yazı dilindeki şekli ile aynıdır.

qız almıya genelde görücü **usülüyle** oğula yahud gızın şimdiki gimi şeyi yoqdu (2/9), parmainı **iPle** ölçdüñ (2/29), o ğırxında ğırğlallar **suyile** (4/77), gız işdé anasından babasından isdenir allahın emrinen peygamberin **ğavliyle** istenir (8/6).

kadar / ğadar / ğader / ğaden:

“Eşitlik edatı olarak bilinen, ölçünlü dilde kullanım sıklığı olan, yabancı kökenli “kadar” edatı, bağlandığı adın niteliğine, miktarına, büyüklüğüne yakın, ona denk, ona eşit işleviyle görev alır. Ortaya çıkan edat öbeği, kendinden sonra gelen ad, sıfat, zarf ve

eyleme bağlanıp birimler arasında karşılaştırmaya dayalı anlam ilişkisi kurar” (Üstünova, 2008: 357).

Türkiye Türkçesindeki şeklinin yanı sıra “ğader, ğadar, ğaden” şeklindeki kullanımlarına da rastlanmaktadır.

perşembeden fılan gelirdi pazar **gününe ğadár** éšte. (2/1), millet neyse çalgıcıların parası çığacaq **ğadar** para atallardı. (2/6), şunun **ğadar** bi şeymişim heralde, üç yaşlarında (3/3), gelmiş köylüyü götürene **ğader** at mırırığa gömülmüş. (6/7), şeyin düün bitene **ğadeni** sekeller. (7/11), gelin işde āşamdan alana **ğader** kimseye görmee deel başında çarşaf durmalıydı. (18/41).

için: ““hakkında, hususunda, dolayısıyla, sebebiyle, yüzünden, maksadıyla” manalarını ifade ile sebep ve gaye bildiren çekim edatıdır” (Hacıeminoğlu, 1984: 98).

Bölge ağızdaki kullanımı Türkiye Türkçesi yazı dilindeki şekli ile aynıdır. Metinlerde tek yerde örneğine rastlanmaktadır.

üç günlük şey **için** dorğu mu bu dorğru deil. (2/19).

4.2.1.5.2. Kuvvetlendirme edatı

Şahinbey ağızında çekim edatlarına göre daha az örneğine rastlanmaktadır. Bölge ağızında bile, de/da, ki kuvvetlendirme edatı olarak tespit edilmiştir.

bile:

“Türkçenin çeşitli devrelerinde hem kuvvetlendirme hem çekim hem de bağlama edatı olarak kullanılmış olan bile, Eski Türkçe devrinden beri hiç bir ses değişikliğine uğramadan yaşamaktadır” (Hacıeminoğlu, 1984: 18).

Bölge ağızında kullanılan “bile” çekim edatı Türkiye Türkçesindeki şekli ile aynıdır.

he ğadife dırnāı **bile** var ğadife. (13/36).

da / de:

“da, de bugün çok kullanılan bir bağlama ve kuvvetlendirme edatıdır. Sonuna geldiği unsurları, kelimeleri daha önce veya sonra gelen ve düşünülen, mevcut olan veya zikri geçen unsurlara bağlar, aynı zamanda sonuna geldiği unsuru belirtir, kuvvetlendirir” (Ergin, 2004: 358).

Yaygın bir kullanıma sahiptir. Bölge ağızındaki kullanımı Türkiye Türkçesi yazı dilindeki şekli ile aynıdır.

yağmur ne gader yağarsa o **damdan da** aşağıya yağar. (1/28), **xârP de** vardı o zaman heralda. (1/30), acabe kepein filan **içinde de** mi yoğ diye. (1/39), üç dört tene birinin var, üç dört **çocuğ da** birinin var. (1/44), **biz de** varıq. (1/44), **o da** elimize geçmezdi. (1/50), e göynünden **geçen dē** varsa geline bir taxı filan taxabilirdi yani. (2/7), e şimdi **köyde de** olsa, heç bi **bilgisi de olmasa da** gendi gafasının doğrultusunda hareket ediyor. (2/12), acı buna yardım et **de** bu ölanı bu ölüm evlensin yazziğ dedi. (5/9), adamın atı **da** girmiş (6/8), birez **de** şeker ağdarırdı şele (10/4), he şimdi **de** yeşilköy diyler (12/2), o **da** gadın **da** ya görüm ya bacısı (17/43).

ki: “ki tipik bir bağlama ve kuvvetlendirme edatıdır. Sonuna geldiği unsuru kendinden sonra gelen bir unsura bağlar. Bu bağlama izah ve netice ifadesi içinde olur” (Ergin, 2004: 361).

Bölge ağızındaki kullanımı Türkiye Türkçesi yazı dilindeki şekli ile aynıdır.

yok **ki** para olsun (1/6), o çobana der **ki** yorum ā saa işde benim bahşişim su kad parıyı al. (7/40), bilmîm **ki** ondan da gördü birez (10/4), işde havlayı yaman deller **ki** bal dutan parmānı yalamış (17/9).

4.2.1.6. Ünlem

Tek başına anlamı olmayan, sevinç, üzüntü vb. her türlü duygu ve heyecanı ifade eden kelimelere ünlem adı verilir.

“Bunlar her türlü duygu ve heyecanı ifade etmek için kullanılan sözlere dir. Menşe ve yapı bakımından ya tabiat seslerini taklit suretiyle, yahut da hislerin yorumlanarak ses şeklinde terennümü neticesinde meydana gelmişlerdir. Bu bakımdan bir kısmı aşağı yukarı bütün dillerde müşterektir. Ancak manalı dil birliklerinin kalıplaşmak suretiyle teşkil ettikleri müstesna örneklerde vardır” (Hacıeminoğlu, 1984: 293).

Bölge ağızındaki ünlemler asıl ünlem, seslenme ünlemi, cevap ünlemi, soru ünlemi ve gösterme ünlemi olmak üzere beş bölümde ele alınacaktır.

4.2.1.6.1. Asıl ünlem

Asıl ünlemler, çöşku, hüüzün, sevinç gibi duyguları ifade eden kelimelerdir. Bölge ağzında yazı dilindeki kullanımın şeklinden farklı değildir.

yav (1/16), ha (1/22), vay (1/33), ö (1/51), yao (1/52), e (13/5), a (16/1).

4.2.1.6.2. Seslenme ünlemi

Seslenme ünlemleri, hitap için kullanılan ünlemlerdir. Bölge ağzındaki seslenme ünlemleri, yazı dilindekiler ile aynıdır.

hele hele (1/30), ğız (4/44), ölüm (5/5), efendim (6/2), yavrum (13/5).

4.2.1.6.3. Cevap ünlemi

Bölge ağzındaki cevap ünlemleri daha çok onaylamak amaçlı kullanılmaktadır. Bölgede yaygın bir kullanıma sahiptir.

evet (1/22), tabi (2/4), evet (3/15), hı (4/11), peki (5/9), ha (5/26), he (13/8).

4.3.1.6.4. Sorma ünlemi

Bölge ağzında “acaba, ne” en sık kullanılan ünlemlerdir.

acabe (1/39), acaba (5/12), ne (13/9).

4.2.1.6.5. Gösterme ünlemi

Bir nesneyi ya da kişiyi işaret etmek amacıyla kullanılan ünlemlerdir. Bölgede ta ve işte en sık rastlanan ünlemlerdir.

ta (1/25), tã (4/12), eşte (4/26), eşde (6/1), ta (7/32), işde (13/5).

4.2.1.7. Bağlaç

“Kelimeleri, kelime gruplarını, cümlelerin hatta paragrafların anlamca birbirine bağlanmasında kullanılan gramer görevli kelimelerdir” (Yavuz, 2011: 67).

“Bağlaçlar dil birlikleri içerisinde şekil bağlayıcılıklarının yanında anlam bağlayıcılığı da yapar” (Yavuz, 2011: 67).

“Diğer sözcük türleri (adlar, zarflar, edatlar) bazen bağlaç olarak kullanılabilir. Ancak bağlaçlar başka sözcük türleri yerine kullanılamaz” (Yavuz, 2011: 67).

“Bağlaçların; bağlayıcılık fonksiyonu içerisinde birbirine bağlamak zorunda olduğu en az iki ögenin (iki kelime, kelime grubu, cümle) bulunması şarttır” (Yavuz, 2011: 68).

“Türkçe üzerine araştırma yapan bütün gramercilerimiz, Türk dilinin ilk yıllarında hatta ilk yüzyıllarında, bağlaç teriminin bulunmadığını dile getirmektedir” (Yavuz, 2011: 68).

4.2.1.7.1. Sıralama bağlaçları

“Eş değer ve eş görevdeki art arda gelen kelimeleri, kelime gruplarını ve cümleleri bağlar” (Yavuz, 2011: 78).

Bölge ağızında rastlanan sıralama bağlaçları “gereg...gereg, de...de, ama” olarak tespit edilmiştir.

insan en azından, áyile yapını bilmeg lazım, **gereg** oğlanın **gereg** ğızın. (2/15), senin istedîn **de** olmasın, benim istedim **de** olmasın. (2/30), **ama** siz yalan dersiniz **ama** essáh dersiniz (3/17) .

4.2.1.7.2. Denkleştirme bağlaçları

“Birbirine eşit olan, biri diğerinin yerini tutabilecek olan farklı iki unsuru birbirine bağlamak amacıyla kullanılan bağlaçlardır” (Yavuz, 2011: 78).

Bölge ağızında rastlanan denkleştirme bağlaçları “yahud, veyahud, ya...ya, veya” olarak tespit edilmiştir.

qız almıya genelde görücü usülüyle oğula **yahud** ğızın şimdiki gimi şeyi yoqdu. (2/10), yani biz gördüg, tanışdıg, bizim bildimiz olur, şindi benim çocuğlüm **veyad** genşlím bırdan başlayım. (2/12), e gördüm, gördüm, selam vermiye filan ğız güzel, **yahud** filan oğlannan ben ölürüm de evlenim. (2/17), genşlerde o aldıkları parıya gedeller **ya** bir guzu **ya** bir ölağ alıllar, keseller. (7/22), ğararı alanlar **veya** ğızın babasınnan anası verir. (7/58), o da

ğadın da **ya** görüm **ya** bacısı. (17/43), yüssüg sáád, bi gerdan **yaud** da gerdan olmasa bi çüd bilezig gene daxabiliyoñ nişanda da. (18/26), tarhana **ya** simid atasın burgul simidi **ya** darı çēgesin. (19/33).

4.2.1.7.3. Karşılaştırma bağlaçları

“Karşılaştırılan birden çok unsuru birbirine bağlayan bağlaçlardır” (Yavuz, 2011: 78).

Bölge ağzında rastlanan karşılaştırma bağlaçları “ya...ya” olarak tespit edilmiştir.

yani muhtar onu para yerine o şe bir lira değildi, **ya** yirmi beş guruştı **ya** otuz guruştı. (1/18), **ya** bî urub altın **ya** bilmem ney (2/26).

4.2.1.7.4. Cümle başı bağlaçları

“Bu bağlaç grubundakiler kullanıldıkları cümlede cümle başı göreviyle kullanılırlar ve başında buldukları cümleleri ya kendisinden öncekine veya kendisinden sonraki cümlelere bağlarlar” (Yavuz, 2011: 79).

4.2.1.7.4.1. Karşı durum bağlaçları

Bölge ağzında rastlanan karşı durum bağlaçları “amma, ama, şayet, halbuki, feğad” olarak tespit edilmiştir.

beş guruşa **amma** ekmek alırıq. (1/15), **amma** ne yaxardık. (1/19), sabahları **şayet** bir iki tene artarsa da onu saklar, kayıb eder. (1/46), gerçi köy yemēi yardımcı oluP da yapan olmadı **ama** ē onu da bozdular yani. (2/22), **halbuki** barabar gidib gelse yoğ. (2/30), **feğad** parıyı alır şeye gorduğ butçeye. (8/19).

4.2.1.7.4.2. Açıklama bağlaçları

Derlenen metinlerde “yani, yanı, zati, çünkü” kelimeleri açıklama bağlaçları olarak tespit edilmiştir.

tāsildar dedigi demir yol vergisi dellerdi evel **yani** asvaltdan gédiyosun. (1/1), **yaní** eski günlerimiz çok şeydi beyle eziyetli. (1/8), işkence desek **yani** cáiz.

(1/9), o yandı mı **zâtı** onun dumanı ta tavana vurur. (1/24), **yani** yeminnen söyliyim. (1/36), geldi anneme bibi derdi **yani** hala (1/37), şimdiki günümüze çok şükür **yani** şu günümüze çok şükür. (1/51), önceler tabi farklıydı **yāni**. (2/4), gızım şimdi unutamadım hayat şöyle **yani** biz yösullukdan geldik. (3/7), evlendim sene yine gettim **çünkü** yoksulduğ. (2/9), eziyeddi **yani** aınayacain çoğ eziyeddi. (19/13).

4.2.2. Fiiller

4.2.2.1. Fiil yapım ekleri

İsim kök ve gövdelerine gelerek isimden fiil yapan, fiil kök ve gövdelerine gelerek fiilden fiil yapan yapım ekleridir.

4.2.2.1.1. Addan fiil yapım ekleri

Addan fiil yapım ekleri, isimlere gelerek onları fiil hâline getiren eklerdir.

4.2.2.1.1.1. +la-/le:

“-le- fiilleri kelime dağarcığımızda en kalabalık fiil ailesini teşkil ederler. Bu ek eski Türkçeden beri çok verimli olmuş ve sonraları isimlerden fiil yapma alanında bayapı rakipsiz kalmıştır. Münasebet düştükçe her türlü adlara ve birçok sıfatlara gelir. Anlatımı zamanla dallanmış, çeşitlenmiştir. Genel olarak nesneyle ilgili bir şey yapmak veya olmak anlatımını getirir” (Banguoğlu, 2007:214).

Türkçede kullanılan en işlek isimden fiil yapma eklerindedir. Bölge ağzında da sık rastlanan bir yapım ekidir.

topla- (1/3), temizle- (1/26), möhürle- (1/33), ğarşıla- (4/20), ağırla- (4/23), bağla- (5/7), irehâdle- (11/11).

4.2.2.1.1.2. +a-/e: “Bu ek de fazla işlek olmayan ve bazı misallerde görülen bir ektir. İsimlerden olma veya yapma ifade eden fiiller yapar” (Ergin, 2004: 181).

Bölge ağzında yaygın değildir. İki kelimedede örneğine rastlanmaktadır.

boşa- (2/13), yaşa- (2/15).

4.2.2.1.1.3. +I-: “Bu ek de eskiden beri kullanılan isimden fiil yapma eklerinden biridir. İşlekli sahası pek geniş değildir. Umumiyetle sıfatlardan fiil yapar” (Ergin, 2004: 181).

“Yazı dili ve aydın konuşmasındaki fiil türeten ektir” (Sağır, 1995: 134).

Bölge ağzında birkaç örnekte görülmektedir.

doğrul- (2/13), ayrıl- (3/4), garal- (11/5).

4.2.2.1.1.4. +lan/+len: Bölgede nadir görülen bir yapım ekidir. Derlenen metinlerde iki kelimedede örneğine rastlanmaktadır. evlen- (5/8), toblan- (7/7).

4.2.2.1.1.5. +-r:

“Türkiye Türkçesi üzerine yazılmış olan dil bilgisi kitaplarında isimden fiil türeten ekler arasında bir +r, +ar, +er ekimiz vardır. Bu ek, tek veya iki heceli isim köklerine eklendiğinde, bir yandan “bir nesneyi etkileyen, bir sonuca ulaşma veya bir şeyi yapma” anlamı veren geçişli (transitif) fiiller türetir: başar-, ever-, kayır-, onar-, suvar- “sulamak” gibi. Bir yandan da yine isimlere, sıfatlara ve sıfat olarak kullanılan renk adlarına eklenerek, “o ismin gösterdiği duruma dönüşme anlamı veren ve bir olma” gösteren geçişsiz (intransitif) fiiller türetir. ağar-, bozar-, karar-, morar-, yeşer-, delir-, belir- gibi (Korkmaz, 2005: 168).

“+r-, +ar-/+er- ekinin Anadolu ağızlarındaki durumu da hemen hemen yazı diline paraleldir” (Korkmaz, 2005: 168).

Metinlerde tek örneği görülmektedir. yaşar- (19/24).

4.2.2.1.2. Fiilden fiil yapım eki

Fiillere gelerek onlardan yeni fiiller oluşturan yapım ekleridir.

4.2.2.1.2.1. -dır/-dir-, -tır/-tir-: Bölgede yaygın kullanıma sahip bir yapım ekidir.

sürdür- (3/5), çaldır- (4/1), dourdur- (4/82), deñiştir- (6/2), duttur- (7/37), irehâdleşdir- (11/11), bindir- (13/27), indir- (17/28), süzdür- (19/19).

4.2.2.1.2.2. -I-: “Bu ek de Türkçede eskiden beri işlek olarak kullanılan fiilden fiil yapma eklerinden biridir. Fonksiyonu pasiflik ve meçhul ifade eden fiiller yapmaktır” (Ergin, 2004: 204).

Bölge ağzında işlek bir yapım ekidir.

yakıl- (1/20), yarıl- (1/28), dolanıl- (2/2), gatıl- (2/24), düzül- (4/3), geyil- (4/9), kesil- (4/31),

gömül- (6/7), sayıl- (7/46), dikil- (13/35), yapıł- (18/42), süzüł- (19/19).

4.2.2.1.2.3. -ma-/-me-: “Bu ek Türkçede eskiden beri kullanılan ve işleklilik derecesi en geniş olan fiilden fiil yapma ekidir” (Ergin, 2004: 200).

“Fonksiyonu menfi fiil yapmaktır” (Ergin, 2004: 200).

Türkiye Türkçesinde olumsuz fiiller türeten bu yapım eki bölge ağızında da işlekliliğini korumaktadır.

dutama- (1/7), olma- (2/21), bulama- (5/3), ğalma- (9/5), yabma- (15/12), olma- (19/27).

4.2.2.1.2.4. -n-: “Çok işlek bir fiilden fiil yapma ekidir. Edilgen, dönüşlü ya da hem edilgen hem de dönüşlü olarak kullanılabilen fiiller türetir” (Günşen, 2000: 126).

Bölge ağızında yaygın bir yapım ekidir.

delin- (1/24), bulun- (1/40), dolan- (2/2), daxın- (2/5), boşan- (2/13), belen- (6/10), alın- (13/8), çalın- (13/26), bağlan- (18/25).

4.2.2.1.2.5. -r-, -(a)r-/- (e)r-: Türkiye Türkçesinde olduğu gibi bölge ağızında da işlek olan bir ettirgenlik ekidir.

savur- (1/12), geçir- (1/19), bitir- (1/33), çıkar- (4/28), yatır- (17/3).

4.2.2.1.2.6. -ş-: “Bu ek de Türkçede eskiden beri işlek olarak kullanılan fiilden fiil yapma eklerinden biridir. Yaptığı fiiller bir ortaklaşma veya bir oluş ifade eder” (Ergin, 2004: 207).

Bölge ağızında nadir görülen bir ektir. Metinlerde birkaç kelimedede karşılaşılmaktadır.

ğarış- (2/31), yetiş- (3/4), irehâdleş- (11/11).

4.2.2.1.2.7. -t-:

“Bu ek de işlek eklerdendir. Ancak her fiile değil de birden fazla heceli ünlüyle biten fiillere ve bazı ünsüzlerle biten tek veya çok heceli fiillere getirilir. Ünlülü şekillerinin ünlüleri kalınlık-incelik ve düzlük-yuvarlaklık uyumlarına girerler” (Gemalmaz, 1995: 260).

Bölgede sık kullanılan bir ettirgenlik ekidir.

erit- (4/62), ğurut- (12/5), böyüd- (19/4), ğaynad- (19/19).

4.2.2.2. Fiil çekim ekleri

4.2.2.2.1. Kişi ekleri

“Şahıs ekleri, çekimli fiillerde hareketi yapan veya olan şahıs ifade eden eklerdir” (Ergin, 2004: 282).

Bölge ağızındaki şahıs ekleri; zamir kökenli şahıs ekleri, iyelik kökenli şahıs ekleri ve emir ekleri olmak üzere üç bölümde ele alınacaktır.

4.2.2.2.1.1. Zamir kökenli kişi ekleri

Zamir kökenli olan şahıs ekleri; öğrenilen geçmiş zaman, şimdiki zaman, geniş zaman, gelecek zaman, istek, gereklilik çekimlerinde kullanılan eklerdir.

Tablo 4.5. Zamir kökenli kişi ekleri

KİŞİ	EK
Teklik 1. Kişi	-im/-ım, -um
Teklik 2. Kişi	-sun, -sin/-sın
Teklik 3. Kişi	—
Çokluk 1. Kişi	-ız, -uz, -ık/-ik, -ıq, -k, -g/-ğ, -ığ/ig
Çokluk 2. Kişi	-sınız
Çokluk 3. Kişi	-lar/-ler

Teklik 1. Kişi: Ekin bölge ağızındaki şekli Türkiye Türkçesindeki kullanımı ile aynıdır. bilirim (1/13), söyliyim (1/36), başlayım (2/12), ğıyaslıyörüm (2/24), şeymişim (3/3), ğınarım (17/14).

Teklik 2. Kişi: Bölge ağızında yazı dilindeki -sın/-sin ekinin yanı sıra -sıñ/-siñ şeklinin de kullanıldığı görülmektedir. ğediyosun (1/1), verirsin (1/2), getirirsin (1/4), afedersin (1/13), savuramazsın (1/32), bağlarsın (4/9).

Teklik 3. Kişi: Türkiye Türkçesindeki şekli ile aynıdır. gelir (1/2), toplar (1/3), götürür (1/3), teslim eder (1/3), verir (1/14), olur (1/15), getirir (1/16), getirir (1/17), alır (2/2).

Çokluk 1. Kişi: Bölge ağzında Türkiye Türkçesindeki ekin yanı sıra iyelik kökenli olan -k/ğ ekleri de görülmektedir. dutamayız (1/7), yaparız (1/8), dökerik (1/10), getirik (1/10), toplarıq (1/11), giderik (1/14), alırıq (1/15), bulamazıq (1/35), oturuyoruz (1/37), varıq (1/45), gördüğ (2/11), tanışdıq (2/11).

Çokluk 2. Kişi: Türkiye Türkçesindeki ek ile bölge ağzındaki ek aynıdır. dersiniz (3/17).

Çokluk 3. Kişi: Türkiye Türkçesindeki kullanımı ile farklılık göstermez. toplallar (4/30), gelmişler (5/1), gomuşlar (6/4),

4.2.2.2.1.2. İyelik kökenli kişi ekleri

“İkinci tipteki şahıs ekleri iyelik kökenli şahıs keleri olarak bilinir. Sadece görülen geçmiş zaman ve şart çekiminde kullanılır. Şart çekiminde Eski Türkçe devrinden sonra kullanılmaya başlayan bu iyelik benzeri eklerin görülen geçmiş zamanda kullanımı, görülen geçmiş zaman ekinin isim kaynaklı olduğu yolundaki görüşü desteklemektedir” (Karaağaç, 2009: 86).

Tablo 4.6. İyelik kökenli kişi ekleri

KİŞİ	EK
Teklik 1. Kişi	-m
Teklik 2. Kişi	-ñ/ n
Teklik 3. Kişi	—
Çokluk 1. Kişi	-k, ğ
Çokluk 2. Kişi	
Çokluk 3. Kişi	

Teklik 1. Kişi: Türkiye Türkçesindeki kullanımı ile aynıdır. öldüm (1/38), gördüm (2/16), aldım (3/1), görmedim (7/36), geldim (17/30).

Teklik 2. Kişi: Türkiye Türkçesindeki -n ekinin yanı sıra -ñ şekline de bölge ağzında rastlanmaktadır. veremediñ mi (1/2), verirseñ (1/4), bozduñ (1/33), yapmışsan (4/26), añnadın (14/3), diyemezdin (16/17).

Teklik 3. Kişi: Bölge ağzında da Türkiye Türkçesindeki gibi eksizdir. tergedi (1/36), olursa (4/32), yoğsa (7/50), vurusu (9/2), didi (16/2), olmasa (18/26).

Çokluk 1. Kişi: Türkiye Türkçesindeki -k ekinin yanı sıra -ğ şekli de görülmektedir. desek (1/9), yaxardık (1/20), gördük (1/27), temizledik (1/27), geldik (3/7), dēnēsağ (9/1).

Çokluk 2. Kişi: Derlenen metinlerde örneğine rastlanmamıştır.

Çokluk 3. Kişi: Derlenen metinlerde örneğine rastlanmamıştır.

4.2.2.2.1.3. Emir ekleri

“Emir ekleri aslında şekil ekleridir. Yalnız, emirde her şahsın ayrı bir şekil eki olduğu için o şekil ekleri aynı zamanda şahıs da ifade ederler” (Ergin, 2004: 288).

Tablo 4.7. Emir ekleri

KİŞİ	EK
Teklik 1. Kişi	-ım/im
Teklik 2. Kişi	—
Teklik 3. Kişi	-sun, -sın, -n

Çokluk 1. Kişi	
Çokluk 2. Kişi	-ın/-in
Çokluk 3. Kişi	

Teklik 1. Kişi: Türkiye Türkçesindeki ek ile aynıdır. Bazen ekteki ünlünün hece kaynaşması sonucu uzun ünlüye dönüştüğü görülmektedir. evlenim (2/18), neblim (12/1), derim (19/3), diyim (19/29).

Teklik 2. Kişi: Bölge ağzında Türkiye Türkçesi gibi eksizdir. bağ (1/40), al (7/41).

Teklik 3. Kişi: Türkiye Türkçesindeki ekin kullanımının yanı sıra -n ekinin kullanıldığı da görülür. olsun (1/6), bağlan (4/11), yadsın (10/6).

Çokluk 1. Kişi: Derlenen metinlerde örneğine rastlanmamaktadır.

Çokluk 2. Kişi: Türkiye Türkçesindeki kullanım ile aynıdır. gidin (2/27), alın (2/27), gelin (2/28), örün (4/41).

Çokluk 3. Kişi: Metinlerde örneği görülmemektedir.

4.2.2.2.2.1. Şekil zaman ve ekleri

Şekil ve zaman ekleri, fiil kök ve gövdesinin ifade ettiği hareketi bir zamana ve şekle bağlayan eklerdir.

4.2.2.2.2.1.1. Basit çekim

4.2.2.2.2.1.1.1. Görülen geçmiş zaman

“Görülen geçmiş zaman, kesin olarak gerçekleşmiş bir zamanı ve dil kullanıcının bilgisi dâhilinde gerçekleşmiş bir eylemi bildirir” (Karaağaç, 2009: 93).

“İyelik kökenli şahıs ekleriyle çekime girerler” (Karaağaç, 2009: 94).

Bölge ağızındaki görülen geçmiş zaman eki Türkiye Türkçesindeki ekten farklı değildir.

Tablo 4.8. Görülen geçmiş zaman

KİŞİ	EK
Teklik 1. Kişi	-dim/-dım, -düm/-dum
Teklik 2. Kişi	-diñ, -duñ
Teklik 3. Kişi	-dı/-di, -du/-dü,
Çokluk 1. Kişi	-dik/-dük, -düg, -dığ/-dig
Çokluk 2. Kişi	
Çokluk 3. Kişi	-dular, -dılar

Teklik 1. Kişi: öldüm (1/38), gördüm (2/16), kesdim (2/21), aldım (3/1), verdim (8/11), doururdum (19/3).

Teklik 2. Kişi: Bölge ağızında ekteki -n sesinin -ñ sesine dönüştüğü örnekler de mevcuttur. veremediñ mi (1/2), bozduñ (1/33), ölçdüñ (2/29), añnadın (14/3).

Teklik 3. Kişi: çaldı (1/21), yandı (1/24), oldu (1/30), döndü (2/3), çekkerdi (17/39).

Çokluk 1. Kişi: Bölge ağızında ekteki -k sesinin -ğ sesine dönüştüğü örnekler de görülmektedir. yaxardık (1/20), gördük (1/27), temizledik (1/27), gördüğ (2/11), tanışdığ (2/11), ölçdük (2/28), geldik (3/7), aşdığ (3/10), çegerdig (19/2).

Çokluk 2. Kişi: Derlenen metinlerde örneğine rastlanmaktadır.

Çokluk 3. Kişi: Türkiye Türkçesindeki ekin kullanımı ile aynıdır. koydular (1/32), bozdular (2/22), başladılar (17/31).

4.2.2.2.1.1.2. Duyulan geçmiş zaman

“Öğrenilen geçmiş zaman, kesin olarak gerçekleşmiş bir zamanı ve dil kullanıcısının bilgisi dâhilinde gerçekleşmemiş bir eylemi bildirir” (Karaağaç, 2009: 95).

Tablo 4.9. Duyulan geçmiş zaman

KİŞİ	EK
Teklik 1. Kişi	
Teklik 2. Kişi	
Teklik 3. Kişi	-miş/-miş, -müş, -ik
Çokluk 1. Kişi	
Çokluk 2. Kişi	
Çokluk 3. Kişi	-mişler/-mişler, muşlar

Teklik 1. Kişi: Derlenen metinlerde örneğine rastlanmamaktadır.

Teklik 2. Kişi: Derlenen metinlerde örneğine rastlanmamaktadır.

Teklik 3. Kişi: Türkiye Türkçesindeki ek ile farklılık göstermez. yarılmış (1/29), yaşamış (2/15), ölmüş (2/3), çıkartmış (5/24), vermiş (5/25).

Derlenen metinlerde bir örnekte Eski Türkçe metinlerde görülen -ik geçmiş zaman ekine de rastlanmaktadır. görmeyik (11/9).

Çokluk 1. Kişi: Derlenen metinlerde örneğine rastlanmamaktadır.

Çokluk 2. Kişi: Derlenen metinlerde örneğine rastlanmamaktadır.

Çokluk 3. Kişi: Türkiye Türkçesindeki geçmiş zaman eki ile aynıdır. gelmişler (5/1), etmişler (6/4), gomuşlar (6/4), çıxamamışlar (6/5).

4.2.2.2.1.1.3. Geniş zaman:

“Geniş zaman, geçmiş, şimdiki ve gelecek zamanları içine alan belirsiz bir zamandır” (Karaağaç, 2009: 88).

“Geniş zaman eklerinin asl fonksiyonu her zamanı ifade etmektir. Geniş zaman, geçmiş-şimdi-gelecek biçimindeki bütün ana zamanları içine alan bir ara zamandır. Bütün ara zamanlar gibi, zaman kadar şekil de bildirir. Geniş zamanın anlam alanı geniş olduğu için üç farklı zamanı ifade edebilir. Bu zamanlar, geçmiş, şimdiki ve gelecek zamandır. Bu üç zaman kavramının ilk ikisinde kesin devamlılık varken, diğerinde ise böyle bir devamlılık yoktur” (Karaağaç, 2009: 89).

“Geniş zaman ekinin ünsüzü -r sesidir. Bu ses çok kolay düştüğü için geniş zaman çekiminde değişik şekiller karşımıza çıkmaktadır. Hatta bazen geniş zaman ekinin ünlüsü ile beraber düşüp görevini şahıs ekine yüklediği örneklere bile rastlamak mümkündür” (Demir, 2001: 124).

Tablo 4.10. Geniş zaman

KİŞİ	EK
Teklik 1. Kişi	-rim/-rım, -rüm
Teklik 2. Kişi	-rsin/-rsın, -n, -ñ,
Teklik 3. Kişi	-r
Çokluk 1. Kişi	-rız, -rık/-rik, -rıq
Çokluk 2. Kişi	
Çokluk 3. Kişi	-ıllar/-irler, -eller/-arlar

Teklik 1. Kişi: Bölge ağızdaki geniş zaman eki Türkiye Türkçesindeki geniş zaman eki ile aynıdır. bilirim (1/13), ölürüm (2/17), ederim (4/16), gınarım (17/14).

Teklik 2. Kişi: Bölge ağızında yazı dilindeki kullanımının yanı sıra ekin içindeki -n sesinin -ñ'ye dönüşmüş şekillerine de rastlanmaktadır. verirsin (1/2), götürün (1/3), getirirsin (1/4), getiriñ (1/11), döveñ

(1/11), savuruñ (1/12), afedersin (1/13), bağlarsın (4/9), daxan (4/12), yapañ (4/31), geden (7/31).

Teklik 3. Kişi: Türkiye Türkçesindeki şekli ile aynıdır. götürür (1/3), teslim eder (1/3), gelir (1/4), çıkmaz (1/12), verirdi (1/17), vurur (1/25), yağar (1/28), iner (1/29), savuramazsın (1/32), bulunmaz (1/40), gelmez (1/43), alır (2/2), yapılırdı (2/4), gâtılır (2/24), yemez (3/19), yanar (13/21), yenirdi (18/40).

Çokluk 1. Kişi: Yazı dilindeki ekin yanı sıra -ıq/-ik, ığ şeklindeki ikinci bir eke de rastlanmaktadır. yaparız (1/8), dökerik (1/10), getirik (1/10), toplarıq (1/11), giderik (1/14), alırıq (1/15), alırıq (1/15), alırık. (1/16), bulamazığ (1/35), tutarığ (19/16).

Çokluk 2. Kişi: Derlenen metinlerde örneğine rastlanmamaktadır.

Çokluk 3. Kişi: Yazı dilindeki şekli ile aynıdır. dellerdı (1/1), dolanıllardı (2/2), edellerdi (2/2), sokarlar (4/3), irehâdleşdirirlerdi (11/11), gonusurlar (12/8).

4.2.2.2.1.1.4. Şimdiki zaman

“Geçmiş-şimdiki- gelecek olarak sıralanan üç ana zamandan biridir. Şimdiki zaman, dil kullanım anını bildirir. Eylemin bildirdiği olma ve yapmanın şu an gerçekleşmekte olduğunu ifade eder. Konuşma anında sürmekte olan olma veya yapmayı ifade etmek için kullanılır” (Karaağaç, 2009: 90).

“Türkiye Türkçesinde şimdiki zamanı karşılayan üç ek vardır. Bunlar 1.-yor; 2.makta/-mekte; 3.-mada/-mede ekleridir. Bu eklerin en yaygın olarak kullanılanı -yor ekidir” (Karaağaç, 2009: 91).

“-yor şimdiki zaman eki TT ağızlarının tamamında görülmektedir” (Özek, 2012: 1753).

Bölge ağızında şimdiki zaman ekinin –y şekli veya düz dar ünlülü şekillerine de rastlanmaktadır. Bu durum Şahinbey ağızının Doğu Grubu ağızlarıyla benzer özelliklerindedir.

Tablo 4.11. Şimdiki zaman

KİŞİ	EK
Teklik 1. Kişi	-yim, -yorum, -yom
Teklik 2. Kişi	-yosun, -yon, -yoñ
Teklik 3. Kişi	-y, -yor, -yo
Çokluk 1. Kişi	-yoruz, -yık, -yoğ, -yuğ,
Çokluk 2. Kişi	-yoñuz
Çokluk 3. Kişi	-yler, -yolar

Teklik 1. Kişi: Bölge ağızında daha çok şahıs eki ile kaynaşmış şekli görülmektedir. söyliyim (1/35), söyliyim (1/36), ğıyaslıyörüm (2/24), ediyim (4/15), bilmiyom (18/1), diyim (19/10).

Teklik 2. Kişi: Bölge ağızında daha çok şahıs eki ile kaynaşmış şekli görülmektedir. gédiyosun (1/1), varıyon (18/23), alıyoñ (18/24), daxabiliyoñ (18/26).

Teklik 3. Kişi: Bölge ağızında yazı dilindeki ekin yanı sıra -y ekinin de şimdiki zaman olarak kullanıldığı görülmektedir. bitmiy (1/33), baxiy (2/8), ediyor (2/13), geliyor (2/13), everiy (2/25), ğatılmıy (2/25), gidiy (2/27), oluyo (4/58), ödüy (5/22), söylediyo (14/9).

Çokluk 1. Kişi: Yazı dilindeki ekin yanı sıra -yık, -yoğ, -yuğ eklerinin de kullanıldığı görülür. oturuyoruz (1/37), beyenmiyık (1/51), aldatıyoruz (3/15), yapıyoğ (18/22), soyyuğ (19/21).

Çokluk 2. Kişi: Bölge ağızında yazı dilindeki ekin hece kaynaşması sonucunda oluşan şekli görülür. bilmiyoñuz (13/16), geyyoñuz (13/45).

Çokluk 3. Kişi: Bölge ağzında -yler, -yolar ekleri görülmektedir. geliyler (4/56), oturiyeler (5/1), vermeyler (5/16), gidiyolar (13/28), oynadiyolar (18/39).

4.2.2.2.1.1.5. Gelecek zaman

“Gelecek zaman, kesin bir zamandır ve bütün dillerde, ana zamanlardan biridir. Gelecek zaman, dil kullanıcısının dili kullandığı anda başlayan ve süren bir zamanı bildirir. Henüz gerçekleşmemiş; ancak, şu andan itibaren kesinlikle gerçekleşecek bir yapma ve olmayı bildirir” (Karaağaç, 2009: 96).

“Tarih ve coğrafya bakımından çok geniş bir alanda lehçeler ve ağızlar hâlinde dallanmış bulunan Türkçede, gelecek zaman kavramını ifade etmek için -ğu, -ğay, -ğa, -a, taçı, -ısar, -acak gibi ekler kullanılmıştır” (Korkmaz, 2005: 3).

“-acak, sıfat-fiil ekinin şahıs ekleri olarak çekimli fiiller yapmaya başlaması, Eski Anadolu Türkçesi’nin nispeten geç devirlerine doğrudur” (Korkmaz, 2005: 11).

“-açaq>acaq, eldeki metinlerin verdiği izlenime göre, daha yardımcı fiiller ile predikatif olarak kullanılmayabastığı zamandan itibaren, hem sıfat-fiil olmak vasfını hem de bünyesindeki tahsis fonksiyonunu kaybedip, belirli gelecek zaman fonksiyonunu kazanmış görünüyor” (Korkmaz, 2005: 11).

“Bugün gelecek zaman eki olarak kullandığımız -acak/-ecek eki, Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde partisip olarak seyrek şekilde görülmekle beraber, fiil çekim eki olarak hemen hemen kullanılmamıştır. Bir iki metinde çok az olarak tesadüf edilmektedir” (Günşen, 2006: 62).

“Bugün Türkiye Türkçesinin yazı dili ve ağızlarında gelecek zaman çekiminin asıl eki Eski Anadolu Türkçesi döneminde ortaya çıkan -acak/-ecek ekidir” (Günşen, 2006: 74).

“Yazı dilimize paralel olarak, Anadolu ve hatta Rumeli ağızlarında da fiillerin gelecek zaman çekimi için genel olarak -acak, -ecek eki kullanılır. Ancak bu kullanım çok tabii olarak yazı dilimizden farklılıklar arz eder. Kısacası -acak/-ecek gelecek zaman ekinin değişik fonetik hadiselerle bağlı olarak yörelere göre değişen çok farklı kullanımları vardır” (Günşen, 2006: 65).

Tablo 4.12. Gelecek zaman

KİŞİ	EK
Teklik 1. Kişi	
Teklik 2. Kişi	-acağsın, -eceñ/-acañ
Teklik 3. Kişi	-acağ/-eceg
Çokluk 1. Kişi	-eceig
Çokluk 2. Kişi	

Çokluk 3.Kişi	-ecegler
---------------	----------

Teklik 1. Kişi: Derlenen metinlerde örneğine rastlanmamaktadır.

Teklik 2. Kişi: Yazı dilindeki ekin yanı sıra hece kaynaşmasıyla oluşan şekli de kullanılmaktadır. ağırlayacağsın (4/23), yedireceñ (4/23), içireceñ (4/23), yatıracañ (4/23).

Teklik 3. Kişi: Yazı dilindeki ekin ses değişimine uğramış şekli kullanılmaktadır. daqacağ (2/27), tutacağ (7/35), vereceg (7/36).

Çokluk 1. Kişi: Türkiye Türkçesindeki ekin hece kaynaşmasına uğramış şekli kullanılmaktadır. evleneceig (7/63).

Çokluk 2. Kişi: Derlenen metinlerde örneğine rastlanmamaktadır.

Çokluk 3. Kişi: Bölge ağızında yazı dilindeki ekin ses değişimine uğramış şekli kullanılmaktadır. verecegler (7/18).

4.2.2.2.1.1.6. İstek kipi

“İstek çekimi, yalnızca şekil bildirir ve tasarlanan, umulan ve istenen bir eylemi ifade ederler. İstek çekimi, bir şekil çekimi olarak, gerçekleşmemiş, ama gerçekleşmesi istenen bir olaya işaret ettiği için, bizi, gelecek ve geçmiş zamana gönderir. Umulan, beklenen ve gerçekleştirilmesi istenen olayın zamanı yoktur; dilek ve istek, geleceğe ve geçmiş zamana yayılmıştır” (Karaağaç, 2009: 103).

“Eski Türkçe’de gelecek zaman eki olarak kullanılan “-ga / -ge (-gay / -gey)” eki Batı Türkçesine geçerken -g / -g ünsüzleri düşerek “-a, -e” şekliyle istek görevinde kullanılmıştır. Eski -gay / -gey ekinin Kazak, Kırgız ve Kumuk Türkçelerinde istek kipi göreviyle bugüne kadar saklandığı görülmektedir” (Gökçe, 2000: 203.)

Tablo 4.13. İstek kipi

KİŞİ	EK
Teklik 1. Kişi	
Teklik 2. Kişi	
Teklik 3. Kişi	
Çokluk 1. Kişi	-ağ

Çokluk 2. Kişi	
Çokluk 3.Kişi	

Teklik 1. Kişi: Derlenen metinlerde örneğine rastlanmamaktadır.

Teklik 2. Kişi: Derlenen metinlerde örneğine rastlanmamaktadır.

Teklik 3. Kişi: Derlenen metinlerde örneğine rastlanmamaktadır.

Çokluk 1. Kişi: Bölge ağzında yazı dilinden farklı olarak -ağ ekinin kullanıldığı görülmektedir. alağ (5/3) .

Çokluk 2. Kişi: Derlenen metinlerde örneğine rastlanmamaktadır.

Çokluk 3. Kişi: Derlenen metinlerde örneğine rastlanmamaktadır.

4.2.2.2.1.1.7. Emir kipi

“Emir çekimi, yalnızca şekil bildirir ve tasarlanan hareketin emir şeklinde olduğunu ifade eder. Emir çekiminde zaman ifadesi bulunmaz; buyurulan yapma ve olmanın, dil kullanıcısı tarafından gerçekleştirilmesi istenen eylemin belirli bir zamanı yoktur” (Karaağaç, 2009: 98).

“Yalnızca şekil eki olan ve zaman göstermeyen emir ekleri, tasarlanan hareketin emirle yapılmasına işaret ederler. Her şahsın ayrı bir emir eki olduğu için, emir ekleri aynı zamanda şahıs eki durumundadır. Yani zamir ve iyelik kökenli şahıs eklerinin yanında üçüncü tip şahıs ekleri, emir şahıs ekleridir” (Günşen, 2000: 142).

Tablo 4.14. Emir kipi

KİŞİ	EK
Teklik 1. Kişi	-îm, -im, -yim
Teklik 2. Kişi	—
Teklik 3. Kişi	-sın
Çokluk 1. Kişi	
Çokluk 2. Kişi	-ın/-in, -ün
Çokluk 3.Kişi	

Teklik 1. Kişi: Yazı dilindeki ekin hece kaynaşmasına uğramış şekli kullanılmaktadır. evlenîm (2/18), neblim (12/1), diyim (19/29).

Teklik 2. Kişi: Eski Türkçe döneminden beri Türkçede teklik ikinci kişi emir çekimi için yalnız fiil tabanı kullanılmak yanında, -ğıl / -gil eki de kullanılmaktadır. (Sarıkaya, 2009: 155.) Yazı dilinde olduğu gibi eksizdir. bağ (1/40), al (7/41).

Teklik 3. Kişi: Türkiye Türkçesindeki şeklinin ile aynıdır. olsun (1/6), yadsın (10/6).

Çokluk 1. Kişi: Derlenen metinlerde örneğine rastlanmamaktadır.

Çokluk 2. Kişi: Yazı dilindeki ek ile farklılık göstermez. gidin (2/27), alın (2/27), gelin (2/28), örün (4/41).

Çokluk 3. Kişi: Derlenen metinlerde örneğine rastlanmamaktadır.

4.2.2.2.1.1.8. Şart kipi

“Şart çekimi, yalnızca şekil bildirir ve tasarlanan hareketin şart şeklinde olduğunu ifade eder. Şart çekimi, bütün dillerde, yardımcı fiilin yüklemi olarak ortaya çıkar; daha sonra gerçekleşecek bir yapma veya olmanın gerçekleşebilmesi için gerekli olan eylemi bildirir. Şart çekimi, bir şekil çekimi olarak, daha sonraki bir olayın niteleyicisine işaret ettiği için, bizi, gelecek ve geçmiş zamana gönderir. Gerçekleştirilmesi istenen, başka bir olay için şart koşulan eylemin belirli bir zamanı yoktur; bu yüzden, geleceğe ve geniş zamana yayılmıştır” (Karaağaç, 2009: 102).

“Eski Türkçe döneminde yardımcı şart cümleleri, zamir kökenli şahıs ekleri almış -sar/-ser eki ile karşılanmaktadır” (Korkmaz, 2005: 160).

“-sar/-ser şart eki, XI. yüzyıldan sonra bazı eserlerde bir süre daha devam etmiş, fakat genellikle ek sonundaki -r ünsüzünün eriyip kaybolması ile -sar/-ser>-sa/-se gelişmesine uğramıştır” (Korkmaz, 2005: 160).

Tablo 4.15. Şart kipi

KİŞİ	EK
Teklik 1. Kişi	
Teklik 2. Kişi	-señ, -san

Teklik 3. Kişi	-sa
Çokluk 1. Kişi	-sek, -sağ
Çokluk 2. Kişi	
Çokluk 3. Kişi	

Teklik 1. Kişi: Derlenen metinlerde örneğine rastlanmamaktadır.

Teklik 2. Kişi: Yazı dilindeki şeklinin yanı sıra ekteki -n sesinin -ñ sesine dönüşmüş şekli de kullanılmaktadır. giderseñ (13/22), alırsan (13/23) .

Teklik 3. Kişi: Yazı dilindeki şekli ile aynıdır. olsa (1/47), olsa (2/12), olmasa (2/12), gelse (2/29).

Çokluk 1. Kişi: Yazı dilindeki ekin yanı sıra ekin ses değişimine uğramış şekli de görülmektedir. desek (1/9), dēnēsag (9/1), baxarsag (15/6).

Çokluk 2. Kişi: Derlenen metinlerde örneğine rastlanmamaktadır.

Çokluk 3. Kişi: Derlenen metinlerde örneğine rastlanmamaktadır.

4.2.2.2.2.1.1.9. Gereklilik kipi

“Gereklilik çekimi, yalnızca şekil bildirir. Gereklilik çekimi, tasarlanan ve gerçekleşmesi gereken bir olaya işaret eder. Gereklilik, ihtiyaç, geleceği ilgilendiren bir konu olduğu için, gereklilik çekimi, bizi, gelecek ve geçmiş zamana gönderir. Aslında, Türkçenin bütün şekil kipleri, geleceğe yönelik olduğu için, asıl bildirdikleri şekil yanında, gelecek ve geniş zamanlara da işaret ederler. Ayrıca, zamanlar arasında olduğu gibi şekiller arasında da birbiri yerine kullanımlar vardır” (Karaağaç, 2009: 105).

Tablo 4.16. Gereklilik kipi

KİŞİ	EK
Teklik 1. Kişi	
Teklik 2. Kişi	
Teklik 3. Kişi	-malı

Çokluk 1. Kişi	-malıyığ
Çokluk 2. Kişi	
Çokluk 3. Kişi	

Teklik 1. Kişi: Derlenen metinlerde örneğine rastlanmamaktadır.

Teklik 2. Kişi: Derlenen metinlerde örneğine rastlanmamaktadır.

Teklik 3. Kişi: Yazı dilindeki ek ile aynıdır. yadmalı (11/10), olmalı (18/25).

Çokluk 1. Kişi: Yazı dilindeki ekin ses değişimine uğramış şekli görülmektedir. daıdmalıyığ (15/14).

Çokluk 2. Kişi: Derlenen metinlerde örneğine rastlanmamaktadır.

Çokluk 3. Kişi: Derlenen metinlerde örneğine rastlanmamaktadır.

4.2.2.2.2. Ek fiil

Ek fiiler, isimlerin sonlarına eklenerek isimleri cümlede yüklem hâline getiren eklerdir.

Bölge ağızında tespit edilen ek fiil; geniş zaman, duyulan geçmiş zaman, görülen geçmiş zaman ve şart kipi olmak üzere dört bölümde ele alınacaktır.

4.2.2.2.2.1. Ek fiilin isimlerle çekimi

4.2.2.2.2.1.1. Geniş zaman

“Ek fiilin geniş veya şimdiki zamanı tam anlamıyla ekleşmiştir. Bu zamanın teklik ve çokluk üçüncü şahıslarında i- fiilin eşi olan tur- (dur-) yardımcı fiilin kalıntıları vardır. Ekleşme de bunun da etkisi vardır. Ancak teklik üçüncü şahıs eki olan ve bildirme eki diye de tanımlanan -dır/-dir... eki genel olarak düşme eğilimlidir” (Günşen, 2000: 146).

Tablo 4.17. Ek fiilin geniş zaman çekimi

KİŞİ	EK
------	----

Teklik 1. Kişi	-ım/-im
Teklik 2. Kişi	-sin
Teklik 3. Kişi	-dir
Çokluk 1. Kişi	-iz, -ıq/-ik
Çokluk 2. Kişi	
Çokluk 3. Kişi	

Teklik 1. Kişi: dedi bibi bibi ben **acım**, acımdan öldüm dedi (1/38), atmış beş **yaşındayım** (3/1), evet, **evliyim**, yedi çocuüm var, dörd ğız, üç oğlan. (3/5).

Teklik 2. Kişi: **ántebli** misin (5/12).

Teklik 3. Kişi çoğ **eziyetdir** yav (7/52).

Çokluk 1. Kişi: biz de **varıq** (1/45), géderiğ kaç gişiyiz, beş **gişiyik** (3/12), **yeşilködeyik** deller, yeşilîn **içindeyik** (12/7).

Çokluk 2. Kişi: Derlenen metinlerde örneğine rastlanmamaktadır.

Çokluk 3. Kişi: Derlenen metinlerde örneğine rastlanmamaktadır.

4.2.2.2.1.2. Duyulan Geçmiş Zaman

Bölge ağzında ek fiilin duyulan geçmiş zaman çekimi i- fiiliyle yapılmaktadır. Ancak i- fiilinin bölgede düşürüldüğü görülür.

Tablo 4.18. Ek fiilin duyulan geçmiş zaman çekimi

KİŞİ	EK
Teklik 1. Kişi	-mişim

Teklik 2. Kişi	
Teklik 3. Kişi	-miş/-muş
Çokluk 1. Kişi	-müşüz
Çokluk 2. Kişi	
Çokluk 3. Kişi	

Teklik 1. Kişi: şunun gadar bi **şeymişim** heralde, üç yaşlarında. (3/3).

Teklik 2. Kişi: Derlenen metinlerde örneğine rastlanmamaktadır.

Teklik 3. Kişi: olan **fıxareymiş**. (5/2), vermayler anası **yoğmuş**. (5/16), **öyleymiş** (12/2).

Çokluk 1. Kişi: amcamın yanında **büyümüşüz** (3/4).

Çokluk 2 Kişi: Derlenen metinlerde örneğine rastlanmamaktadır.

Çokluk 3. Kişi: Derlenen metinlerde örneğine rastlanmamaktadır.

4.2.2.2.1.3. Görülen Geçmiş Zaman

“İsim fiilin var olan kiplerinden biri görülen geçmiş zamandır. Bu şekil için i- fiiline diğer fiillerden farksız olarak görülen geçmiş zaman eki eklenir” (Ergin, 2004: 317).

Bölge ağzında ekin sadece teklik üçüncü kişi çekimine rastlanmaktadır.

yani eski günlerimiz çok **şeydi** beyle eziyetli. (1/9), yani muhtar onu para yerine o şe bir lira **degildi**, ya yirmi beş guruştı ya otuz guruştı. (1/18), eski günlerimiz çok **götüydü** yavrum, çok götü. (1/29), önceler tabi **farğlıydı** yāni. (2/4), belki béyle ulaşım aracı

yoğdu, onun şeyi **vardı**. (2/4), biri bu **taraftaydı** biri bu tarafda. (16/4), ğızım bizim işlerimis çoğ **zordu**. (19/2).

4.2.2.2.1.4. Şart Kipi

Bölge ağzında i- fiilinin düştüğü görülmektedir. Derlenen metinlerde ekin sadece teklik 3. kişi kullanımı tespit edilmiştir.

e göynünden geçen dē **varsa** geline bir taxı fılan taxabılırdi yani (2/7), dāda ne bitki **varsa** toblar, getirirsin, ğaynatırsın (4/67), géder davarın içinde nerde bír böyüg koç **varsa** yüz kilölu onu getirir (7/33).

4.2.2.2.2. Ek fiilin çekimlenmiş fiillerle kullanımı

4.2.2.2.2.1. Hikâye

“Birleşik çekimin hikâye şekli asıl fiil kipinin gösterdiği hareketin görülen geçmiş zamanda cereyan etmiş olduğunu bildirir. Bu çekim konuşanın geçmiş zamanda gördüğü hareketleri hkaye etmek için, anlatmak için kullanacağı fiil şeklidir. Asıl fiilin kipleri ile i- fiilinin görülen geçmiş zamanının veya ekleşmiş şeklinin birleşmesi ile ortaya çıkar. Emir dışındaki bütün kiplerin hikâye şekli vardır” (Ergin, 2004: 322).

Derlenen metinlerde hikâye birleşik çekiminin en çok geniş zaman ekleriyle yapıldığı görülmektedir.

devlet muhtarlara, muhtarlığa **verirdi** (1/17), o bir şişe gaz yağınnan bir ğışı **geçirirdik** (1/19), amma ne **yaxardık** (1/20), geldi anneme bibi **derdi** yani hala (1/37), gene, gene, gene o da elimize **geçmezdi** (1/50), davetlileri daā önce davı^llla ğapı ğapı **dolanıllardı** (2/2), ē daā sonra bí kumaş fı^lan alır hediyeⁿe daved **edellerdi** (2/3), hē, köy yemegi **yapılırdı** (2/4), ben on iki on üç yaşındayhan adanaya ırgatçılığa **giderdik** (3/8), bizim buralarda davul **olurdu** (13/8), ğızlar ayrı sallangıc **gurardı** (15/7).

4.2.2.2.2.2. Rivayet

“Bu şekil asıl fiil kiplerine i- fiilinin öğrenilen geçmiş zamanının getirilmesi ile yapılan birleşik çekimdir” (Ergin, 2004: 323).

Derlenen metinlerde rivayet birleşik çekiminin daha çok geniş zaman çekimiyle yapıldığı görülmektedir.

bu köün yanı saxali **aarmazmış**. (12/2), genc **ölüllermiş**. (12/2).

4.2.2.2.2.3. Şart

“Birleşik çekimin şart kipi asıl fiil kiplerinin karşıladığı hareketi şart şeklinde ifade eder. Bu kip asıl fiil kiplerine i- yardımcı fiilinin şart şekline getirmek suretiyle yapılır” (Ergin, 2004: 325)

Derlenen metinlerde şart birleşik çekiminin geniş zaman, görülen geçmiş zaman, şimdiki zaman, duyulan geçmiş zaman, gelecek zaman çekimleriyle yapıldığı görülmektedir.

ne zaman o parayı götürün ğarağola **verirseñ** yatâını yorganını ordan alır getirirsin (1/4), sabahları şayet bir iki tene **artarsa** da onu saklar, kayıb eder (1/46), gelir gelmez, **gelmezse** bi şey gider böyüü (2/29), işde o köyden ğaç kişi **gelmişse** sen onu ağırlayacağsın (4/22), oturullar yemeē, ne **yapmışsan** eşte (4/26), bñ yazın **olursa** balcan dōraması ō ğonur, işde (4/32), anne ne **yimişse** onnan içine atarığ (4/73), he, ne anne ne **yiwise** hangisinnen tiskindîni bilmiîn, hepsinden içine atarığ (4/74), annesi mezarına **ğéddise** giddi, **gidmezse** gidmedi (4/88), sen garileri **diñnersen** mesele çoğ (5/27), ğına o gelinçi gidinçi orda ğına yağmıya ō ergenlerin yolunu **sağlamazzan** olmaz işde (7/21), mısafır garib yere **giderseñ** mısafır oluñ (13/22), ántebe **gedmeyecegse** şire **ediciseğ** şire ederig (19/16).

4.2.2.2.3. Sıfat fiil: “Sıfat fiiller, nesnelere hareket vasfını karşılayan ve genel olarak hareket ve zaman ifade eden fiil şekilleridir” (Günşen, 2000: 149).

“Sıfat fiiller, fiillerin cümle içinde isim olarak kullanılan şekilleridir. Bu isimler geçici isimlerdir. Çoğunlukla bir ismi niteleyen sıfat olarak kullanılırlar. Sıfat fiil ekleri bütün fiillerin sonuna gelerek onların cümle içinde sıfat veya isim olmalarını sağlayabilirler” (Üstüner, 2000: 20).

“Sıfat fiiller, zaman ve hareket kavramı taşıyan fiilimsilerdir. Zaman kavramı taşıma özellikleri ile masdarlardan ayrılırlar” (Üstüner, 2000: 21).

“Sıfat fiiller bütün isim çekimlerini alabilirler. Asıl isimlerle en başta gelen ortak özellikleri budur” (Üstüner, 2000: 21).

“Sıfat fiil eklerinin önemli bir özelliği de isim hâl ekleriyle kalıplaşarak zarf-fiil eki olmalarıdır. Bilhassa ağızlarda bu şekilde ortaya çıkmış pek çok zarf-fiil ekimiz mevcuttur. Kalıplaşma ile ortaya çıkan yeni şekilde yer alan isim hâl eki ve sıfat fiil ekinin asıl fonksiyonlarını yitirdikleri görülür. “-AndA, -DikçA / -DUkçA, -DIğIndA, / -DUğUndA, -AsIyA, vs.” ekleri bu şekilde oluşmuş zarf fiil ekleridir” (Üstüner, 2000: 22).

“Dilimiz sıfat fiil ekleri bakımından oldukça zengindir. Eski Türkçede on dört olan sıfat fiil eki sayısı, Türk dilinin hem bu şekiller bakımından zenginliğinin, hem de Eski Türkçenin ne kadar gelişmiş bir dil olduğunun açık göstergesidir. Daha sonraki ve bugünkü yazı dillerimiz içinde durum aynıdır” (Üstüner, 2000: 23).

4.2.2.2.3.1. -acak/-ecek: “-ecek sıfat fiilleri salt bir gelecek zaman anlatımı ve bir mahsusluk anlamı taşırlar” (Banguoğlu, 2007: 426).

“-ecek sıfat fiilleri sözdiziminde -dik sıfat fiillerine benzer ve onlar kadar geniş bir kullanışa sahiptir” (Banguoğlu, 2007: 426).

“-AcAk eki, Eski Anadolu Türkçesi döneminde pek seyrek olarak kullanılan bir gelecek zaman sıfat fiil ekidir. Daha sonraki dönemlerde kip eki vazifesi de görerek, bilhassa Batı Türkçesinde yaygınlaşmış, diğer gelecek zaman sıfat fiil ekleri ile kip eklerinin yerini tutmuştur. Bilindiği gibi tarihi Türkçede ve günümüz Türk lehçelerinin bir kısmında gelecek zaman kavramını ifade etmek için -gAy, -gA, -tA, -çI, gÜ, -A, -IsAr, -AsI ekleri kullanılmıştır” (Üstüner, 2000: 29).

“-AcAk sıfat fiil eki, diğer sıfat fiil ekleri gibi nitelediği ismin söylenmemesiyle ismin yerini tutan fiilimsiler türetir. Ekin bu şekilde kullanımına bütün Anadolu ağızlarında sıkça rastlanır. -AcAk ekiyle türetilen sıfat fiiller, maddi bir varlığa, kişiye veya mefuma isim olmaları dışında, -DIK / -DUK ekiyle türetilen sıfat fiiller gibi, hareket ismi de olurlar” (Üstüner, 2000: 32).

“-AcAk sıfat fiil eki, yazı dilinde olduğu gibi ağızlarda da zaman zaman yapım eki göreviyle kullanılır ve bu ekle kalıcı isimler türetilir” (Üstüner, 2000: 41).

Bölge ağızında yazı dilindeki kullanımının yanı sıra ekteki -k sesinin -ğ/-g sesine dönüşmüş şekli de görülmektedir.

millet neyse çalgıcıların parası **çığacaq** ğadar para atallardı (2/6), onan sona uynadığdan sona da üsdün genni souğ **almayacağ** şekilde silersin (4/70), eşde mısafırını sayar alan adam, düün **yapacağ** adam kac köy (7/2), başğa köden **geleceg** gelin, başğa köden gelecegse işde o zaman adlarda gedeller (7/12), o gelinin yawın dorudan doruya o gelnin **evleneceg** olan oğlanın evine de indirmezler (7/45), **geyeceg** öteberisini alıllardı (13/9), gelene alacağ şeye ğader ğalıya vaxede ğader (18/28).

4.2.2.2.3.2. -an/-en“Bütün Türk lehçelerinde yaygın şekilde kullanılan geniş zaman sıfat fiil ekidir. Anadolu ağızlarında da sıklıkla kullanılmaktadır” (Üstüner, 2000: 23).

“-en sıfat fiilleri -miş sıfatfiilleri gibi iyelik eki almazlar ve yüklemi oldukları iç cümleyi bütünüyle baş cümlelerin unsurlarından birine sıfat yaparlar” (Banguoğlu, 2007: 425).

“-An sıfat fiil eki bütün Anadolu ağızlarında sıkça kullanılır. Ek, en çok sıfat olarak kullanılan kelimeler türetir. Sıfat olarak ismi, daha çok geçmiş zaman ve şimdiki zamanı kapsayan geniş zaman kavramıyla yaptığı hareketle nitelendirir. Nitelenen ismin düşmesiyle, geçici isim gibi kullanılan kelimeler yapar. Bu durumda kişi veya varlıklar, belirgin hareketleriyle, yapmayı alışkanlık hâline getirdikleri hareketleri veya şimdiki zamanda yaptıkları hareketleriyle isimlendirilmiş olurlar. İsim olarak kullanılışı, türettiği sıfatlar kadar sık değildir” (Üstüner, 2000: 53).

“-An ekinin Azerbaycan Türkçesi’ndeki -DİK / -DUK sıfat fiil eki yerine kullanımı yaygındır. Azerbaycan Türkçesinin etkisi altındaki Anadolu ağızlarında da aynı kullanım görülür. Böyle olunca “-diktan sonra” zarf fiil şeklinin yerine, aynı görevle “-AndAn sonra” zarf fiil şekillerinin kullanıldığı görülür. -An sıfat fiil eki, -dAn çıkma hali eki ile “sonra” edatına bağlanır. Ortaya çıkan şekil, zaman zarfı görevi yapar; yüklem hareketini, zarf fiildeki hareketin yapıldığı zamana bağlar” (Üstüner, 2000: 68).

Bölge ağızdaki ek, Türkiye Türkçesindeki ile farklılık göstermez.

alman harbi, **geden** gelmez (1/43), e göynünden **geçen** dē varsa geline bir taxı filan taxabilirdi yani (2/7), iki tene, üç tene herkesin, düşün **yapanın** gücüne göre (2/20), bunlar dorğu **olmayan** bi şeyler (2/26), mesela saā derim ki şu köyüñ **gelen** misafırı senin, filan köyünki senin (4/19), kurban **kesen**, pilav, işte cıvıg, sulu filan (4/26), onun başına **gelen** gadınlardan birlikde doğum **yapan** yir (4/64), on beş deve yükü fıstıg getiriyik biz dāa orda **galandan** gayrı (5/11), işde havlayı yaman dellerki bal **dutan** parmānı yalamış (17/10).

4.2.2.2.3.3. -dık/-dik, -tık/-tik, -duk/-duk:

“Çok çeşitli görevlerde kullanıldığı için, -DİK / -DUK sıfat fiil eki Anadolu ağızlarında en çok görülen, en işlek sıfat fiil ekidir. Yazı dilimizde de durum aynıdır. Ek, Türkiye Türkçesinde olduğu gibi, Oğuz grubu Türk lehçelerinde de sıkça kullanılmaktadır” (Üstüner, 2000: 94).

“-DİK / -DUK sıfat fiil eki geçmiş zaman anlamlı sıfat fiiller türetir. İçinde bulunduğu cümlelerin anlamına bağlı olarak geçmişte tamamlanmış veya geçmişte ve hâlen sürmekte olan hareketleri ifade eder” (Üstüner, 2000: 96).

“Bütün Anadolu ağızlarında muhtelif şekillerde isim, sıfat, hareket ismi ve zarf olarak en sık oranda kullanılan sıfat fiil ekidir” (Üstüner, 2000: 96).

“Bu ekle oluşmuş sıfat fiiller, sıfat olarak kullanıldıkları zaman srekli iyelik ekleri alırlar. Sıfat göreviyle kullanılırken iyelik eki almayan çok azdır ve bu sıfatlarda ya -Dİk / -DUk eki yapım eki olarak kalıcı kelimeler türetmiştir, ya da iyelik eki düşmüş olabilir” (Üstüner, 2000: 104).

Bölge ağzında yazı dilindeki kullanımının yanı sıra ektteki -k sesinin -ğ/-g sesine dönüşmüş şekli de görülmektedir.

tāsildar **dedigi** demir yol vergisi dellerdı evel yani asvaltdan gēdiyosun (1/1), bir satıl yoğurdu kafañda kilise buradan afedersin eşşekneñ kilise yoğurt **taşıdığımı** ben çok bilirim (1/13), idare **dediğin** evet (1/22), soba, sobamız şey **bildigin** gaz tenekesi, gaz tenekesi, yanlarıñnan delik delinmiş (1/23), sıcağken belki elgiñde durur, **ğuruduğdan** sona biñ parça olur o ekmeğ (1/48), **yetişdikden** sona **ayrıldığ** işde (3/4), **geldikleri** kimi yatallar (4/21), düün **bittigden** sona e bür gün önce kına yanar (4/24), parıyı **topladığdan** sona yemeğ konur, yemēi yerler. (4/34).

4.2.2.2.3.4. -mış/-miş:

“Türk dilinde Eski Türkçe döneminden beri yaygın bir şekilde kullanılan sıfat fiil ekidir. Zamanla öğrenilen geçmiş zaman kavramı taşıyan fiil kipi görevini de yerine getirerek sıkça kullanılan bir ek olmuştur. Aynı görevlerle günümüz Anadolu ağzlarında da kullanılmaktadır” (Üstüner, 2000: 147).

“-mİş / -mUş sıfat fiil ekleri, cümle içinde daha çok, sıfat olarak bir ismi niteleyen geçici kelimeler türetir. Geçmiş zaman kavramı taşıyan bu sıfatlarda, nitelenen ismin bitmiş, tamamlanmış bir hareket vasfı belirtilir. Olumsuzluk ekinden sonra da sıfat türetebilen bu ek, -mış / -miş / -muş / -müş şekillerinde karşımıza çıkar. Bütün Anadolu ağzlarında bu ekle türetilmiş sıfatlara rastlamak mümkündür. Ancak bu ekle türetilen geçici sıfatlar diğer sıfat fiil ekleriyle türetilen sıfatlara oranla azdır” (Üstüner, 2000: 151).

“Sıfat fiil olarak iyelik eki almazlar ve yüklemi oldukları iç cümleyi bütünüyle baş cümlenin unsurlarından birine sıfat yaparlar” (Banguoğlu, 2007: 423).

Bölge ağzındaki kullanımı yazı dilindeki kullanım şekli ile aynıdır.

hemen hemen bu o zamanda **oxumuş** kesime de yansıdı yani. (2/10).

4.2.2.2.4. Zarf fiil

“Zarf fiiller, fiillerden eklerle türetilmiş ve zarf veya bazen de bağlaç olarak kullanılan kelimelerdir” (Üstüner, 2000: 13).

“Zarf fiiller fiilin zarf işleyişine girmek üzere aldığı özel şekilleridir” (Banguoğlu, 2007: 427).

“Zarf olarak temel cümledeki yüklem hareketini hâl, sebep, zaman, ölçü gibi yönlerden ya yalnız başlarına veya yan cümlenin yüklemi olarak, yan cümlede bulunan ve kendisine bağlı diğer kelimelerle birlikte belirlerler” (Üstüner, 2000: 13).

“Bağlaç veya zarf oldukları için isim soylu kelimeler arasında sayılırlar; ancak yüklem olabilmeleri, fiillerden türemeleri, hareket ifadesi taşımaları dolayısıyla fiillere yaklaşırlar. Zaman kavramı taşımazlar. Çekim kabiliyetinden mahrumdurlar. İyelik ekleri almazlar. Zarf fiillerin büyük kısmı belirli eklerden fiillerden türetilir. Bir kısmı da sıfat fiil veya mastar ekleri gibi farklı eklere bazı edatların veya zamanla, yerle ilgili kelimelerin ilavesiyle teşkil edilir” (Üstüner, 2000: 13).

4.2.2.2.4.1. -a/-e: “-e zarf fiilleri Türkçede eski ve yaygın olup dilimizde donuk zarflar bırakmış, tek olarak kullanışı daralmıştır” (Banguoğlu, 2007: 430).

Bölge ağızında bu ekin kullanımı Türkiye Türkçesi yazı dilindeki kullanım şekli ile aynıdır.

acabe kepein filan içinde de mi yoğ **diye**. (1/39),
dâlar hasta olmasın **diye**. (4/83), ğız sâbide başlġa
parasını al ver ki bize biz de ğızımıza taxt alağ, âyne
alağ, sandığ alağ **diye** ğız evi isdiy parayı. (5/4), para
zoruyunan işde minnetçi **düşe düşe** verxasıl nasibmiş ğader
ğısmemiş o da bize ğısmemiş oldu. (8/14).

4.2.2.2.4.2. -alı/-eli: Derlenen metinlerde sadece bir yerde örneğine rastlanmaktadır.

e işde benim ağılm yiddi **yiteli** böyle. (18/11).

4.2.2.2.4.3. -arak/-erek:

“-a/-e, -u/-ü, -p ve -uban/-üben zarf fiil ekleri ile görevdeş olan, asıl fiilden daha önce veya onunla aynı zamanda yapılan bir şahıs veya fiildeki eylemin tarzını gösteren -arak/-erek eki Türk dilinin belirli bir devrinden sonra gelişen ve yalnız belirli alan ve lehçelerde görülebilen bir zarf fiil ekidir” (Korkmaz, 2005: 128).

Bölge ağızında yazı dilindeki kullanımının yanı sıra ekteki -k sesinin -q/-ğ/-g sesine dönüşmüş şekli de görülmektedir.

düünler şey **olaraq**, eyle para, daxıntı fâlan
olmazdı. (2/5), herkes şey **olarag** düüne ğatılır. (2/24),
işde onu da gençler türkü söyler, götürüller türkü
söyleyerekden. (4/54), tatlıymış ne alırsan yani dadlı
olarag. (18/23), **hoblayaraq** da davulu getiriyog. (18/29).

4.2.2.2.4.4. -mca/-ince, -unca/unce: “-ince zaman zarf fiilleri bitim zarf fiilleri olarak yazı lehçemizde eskimiş görünürler” (Banguoğlu, 2007: 433).

Bölge ağızında Türkiye Türkçesindeki kullanımından farklı olarak -ınç/-inç şeklinin kullanıldığı görülmektedir.

bir âfta sonunda işde gelin **çıkınç** dediim kimi yemēin önce beyle sıralın oturullar. (4/33), yav çocuğ **doğunç** işde önce aniye bulamaç kuymag yapalar. (4/60), ğına o gelinç **gidinç** orda ğına yağmıya ō ergenlerin yolunu sağlamazsan olmaz işde. (7/20), gelin **yağlaşınç** köe gelinin ata bindiriller. (7/26).

4.2.2.2.4.5. -kan/-ken: Bölge ağızında Türkiye Türkçesindeki kullanımının yanı sıra ekin -han şeklinin de kullanıldığı görülmektedir.

sıcağken belki elgiñde durur, ğuruduğdan sona biñ parça olur o ekmeğ (1/48), küçüg yaşda babam ölmüş **esgerdeyken** benim aqlıma gelmez. (3/2), ben on iki on üç **yaşındayhan** adanaya ırgatçılığa giderdik. (3/8), misafırlar **gelirken** herkeş gendi misafırını ğarşılar, evine götürür. (4/20), babağır oluşu bir adam addan **giderken** atı çögmüş. (6/6).

4.2.2.2.4.6. -mAdAn: “-madan/-meden eki, Türkiye Türkçesinde -p, -a/-e ve -arak/-erek ekleri ile türetilen hâl zarflarının olumsuz şekli için kullanılan bir ektir” (Korkmaz, 2005: 151).

“Eski Türkçeden Eski Anadolu Türkçesine -madın/-medin şekli ile aktarılan bu zarf fiil eki, Anadolu bölgesinde, ekteki -dın/-din ögesinin ayrılma hâli eki (ablativus) eki -dın/-din ve benzer öteki şekiller ile karıştırılması yüzünden zamanla -madın/-medin>-madan/-meden değişimine uğramış; bu değişimden de Türkiye Türkçesinin -madan/-meden zarf fiil eki ortaya çıkmıştır” (Korkmaz, 2005: 159).

Ekin, bölge ağızdaki kullanımını Türkiye Türkçesindeki ile aynıdır.

eyle üstünü başka suyu **döğmeden** gendini gene sarar, yatırırırğ peryavşanı içinde. (4/76), o bir şey **bâişlamadan** gelin atdan inmez (7/50), heç **görmeden** birbirnen **ğonuşmadan añaşmadan** alıllar. (7/60), o ataşta

şele yani o kinerdaxı topluma **ulaşmadan** vurusu onu vurmuş oluñ. (16/11).

4.2.2.2.4.7. -tıktan: Derlenen metinlerde sadece bir yerde örneğine rastlanmaktadır.

yetişdikden sona ayrıldığ işde (3/4).

4.2.2.2.4.8. -P / -b: Bölge ağzında işlek bir zarf fiil ekidir. Bölgede ekin ötümlü, yarı ötümlü, ötümsüz şekli de görülmektedir.

gerçi köy yemēi yardımcı **oluP** da yapan olmadı ama ē onu da bozdular yani. (2/22), **halbuki** barabar **gidib** gelse yoğ. (2/29), devam **edib** gidiyoruz (3/5), gelin ō atın üsdünde **eyilib** goçu bu yüze atdî kimi o goç o gelinin oluyo. (4/57), yani şindiki kimi günlük mezara **gidib** gelmē. (4/89), görmezdig oynıyanı, sekeni, meydana **çığıp** da deyilki oynama. (17/13).

4.2.2.2.4.9.-r...-maz: Bölge ağzında ekin Türkiye Türkçesindeki şeklinin yanı sıra ses değişimine uğramış hâli de görülmektedir.

hâzır ne var **yir yimes** masraf tamam ama tüketime deil, gösterme. (2/23), **gelir gelmez**, gelmezse bi şey gider böyü. (2/29).

4.2.2.2.5. İsim fiil

“Hareket ismi, -mAk, -mA ve -Iş ekleri ile yapılır” (Karahana, 2009: 55).

4.2.2.2.5.1. -ma/-me: “-me adfiilleri -mek fiillinden gelmekte olup Yeni Türkçede onlardan daha yaygın bir yer kazanmışlar, kullanışça farklılaşmışlardır” (Banguoğlu, 2007: 421).

yarım ğaldı **bitirmeye**, bitmiy. (1/33), qız **almıya** genelde görücü usülüyle oğula yahud ğızın şimdiki gimi şeyi yoqdu. (2/9), **boşanmaların** çoğu da buradan geliyor. (2/13), e gördüm, gördüm, selam **vermiye** filan ğız güzel, yahud filan oğlannan ben ölürüm de evlenim. (2/17), hâzır

ne var yir yimes masraf tamam ama tüketime deil, **gösterme**. (2/23), gidiy, yüksüg **almaya** gidiy. (2/27), şindiki kimi gelip **getme** yokdu. (4/21), böüglërimizden **isdemeye** gideller. (13/3), damatın **görmesi** yasağ (18/10), el **öbmeye** giderdi (18/47), **yolma** yolardığ.(19/5).

4.2.2.2.5.2. -mAk: Bölgede birkaç örnekte karşılaşılmaktadır. Bazen eklediği kelimeyi kalıcı bir isim hâline getirmektedir.

beş güruşa amma **ekmek** alırıq. marul alırıq. (1/15), **ekmeg** yoğ, **ekmek** bulamazığ, **ekmek**. (1/35), bilmeg (2/14), o ğırxını **çıkartmağ**. (4/80), çünkü he **vermeg** istemiydi babası. (8/12).

4.2.2.2.5.3.-Iş: -iş ad fiilleri de kılış adı, özellikle kılışın tarzını anlatan tarz adları olarak yaygındırlar.

Bölgede nadir görülen bir isim fiil ekidir. Metinlerde tek yerde örneğine rastlanmaktadır.

babağır **oluşu** bir adam addan giderken atı çöğmüş (6/6).

SONUÇ

Şahinbey İlçesi kendi ağız özelliklerini korumaya devam etmesi açısından önem arz etmektedir. Şahinbey ağzının Türkiye Türkçesinden ayrılan özellikleri şunlardır:

1. Şahinbey ilçesi ağzında yazı dilimizde bulunan temel ünlülerin yanı sıra á, a°, é, e°, í, i°, i°, ó, ú ünlülerine de rastlanır. cómart (1/41), yáni (2/15), bı°rdan (2/12), éderig (4/5), usúl (7/43), bír (8/20), ba°ğma (13/41), be°yi°n (13/44).
2. Bölge ağzında hece kaynaşması, ses düşmesi gibi sebeplerle oluşan uzun ünlülere de rastlanır. sürecēm (2/18), yōsullukdan (3/7), vallā (4/1), sabādan (4/65), gōdesine (4/69), yapacām (7/1), ēfendim (8/2), şū (11/8), yeşillî (12/3), dedîm (16/7), egdîmizi (19/5).
3. Şahinbey ağzında “ile” edatının “-la/-le” kullanımının yanı sıra “-nan/-nen” şekilleri de kullanılmaktadır. cütüynen (1/8), yağıñnan (1/19), yeminnen (1/36), suynan (3/31), emrinen (8/6), soannan (13/16), davulnan (13/20).

4. Kalınlık-incelik uyumu kuvvetli olmakla birlikte bazen uyumu bozduğu görülür. gédıyosun (1/1), zahralarımde (1/31), acabe (1/39), sebahleyin (1/45), sıcağken (1/48), misafırı (4/19), sabaleyin (4/23), ğarşındaki (4/46), akşamliyin (4/52), çalallarıqıne (14/7).
5. Bir kelimedede düz ünlülerden sonra düz ünlülerin, yuvarlak ünlülerden sonra dar-yuvarlak veya düz-geniş ünlülerin bulunabilmesi kuralı olan düzlük-yuvarlaklık uyumu Şahinbey ağzında da yer yer düzleşmenin etkisinde kalır. burıya (4/38), doğunçı (4/60), oturmuş (5/2), oluniyse (8/27).
6. Bölge ağızlarında Türkiye Türkçesinde bulunan ünsüzlerin yanı sıra ğ, w, x, k, ñ, P, T ünsüzlerine de rastlanır. ğuruş (1/14), iPden (2/28),
7. yaxarlar (4/40), yawını (7/55), satTığ (8/12), qoğmasın (10/3), geçemezdiñ (12/4).
8. Orta ve arka damak ünsüzü olan ñ bölge ağzında yoğun olarak kullanılmaktadır. Bu durum Şahinbey ağzının Batı Grubu ağızlarıyla ortak özelliklerindedir. verirseñ (1/4), yeriñi (1/33), biñ (1/49), yeñinin (2/23), köyüñ (4/18), deñişdi (6/2), göñülsüz (8/8), añası (9/4), duzuñ (11/10), geçemezdiñ (12/4), soña (14/4), öñde (17/44).
9. Eski Türkçe ve Eski Anadolu Türkçesi'nde iki ünlü arasında korunan ön ve arka damak ünsüzü ğ/g sesleri Şahinbey ağzında da korunmuştur. ğuruş (1/14), ğadár (2/1), çocuğlarım (3/16), ğoyun (4/31), ğalmış (6/11), yapacağ (7/4), ağılıma

- (9/3), çoğ (10/5), guruttu (12/5), golaylıg (15/12), çıg (16/17), ğarşıllıyoğ (18/29), ğorduğ (19/8).
10. Batı Grubu ağızlarında sıkça görülen ve Arapçanın tesirini ortaya koyan w ve x sesleri bölge ağızında da yoğun olarak görülmektedir. çıkar (1/22), oxumuş (2/10), yaxarlar (4/40), axıllıyıg (5/26), yawını (7/55), ğırw (8/10), owuntu (8/29), xırdlāna (11/6), ğarasaxal (12/2), daxılır (13/42), çıkarıllar (14/2), yaxar (16/9).
11. Batı Grubu ağızlarının ortak özelliği olan k>g, q>ğ ve t>d değişmelerindeki yoğunluk Şahinbey ağızında da kendini göstermektedir. dutamayız (1/7), gendi (2/12), dağtı (4/27), ğaldı (6/2), çoğ (6/3), dutuşuruğ (9/3), rahmadlıg (10/1), ğadife (13/35), biddi (14/3), daş (16/2), ayağ (16/4), dutan (17/10), dakardı (18/47), ğızım (19/1), ğışiden (19/11).
12. Batı Grubu ağızı özelliklerinden olan g ve ğ seslerinin sızıcılaşması Şahinbey ağızında nadir de olsa görülen bir özelliktir. xırdlāna (11/6).
13. Batı Grubu ağızlarında görülen hece kaynaşması özelliği Şahinbey ağızında da görülmektedir. Bu durum daha çok ğ sesinin etkisiyle oluşmaktadır. çocuğlüm (2/11), sürecēm (2/18), istedīn (2/31), unutāmadīm (3/7), evlendīm (3/9), yapacām (7/1), çocū (11/4), yeşillī (12/3), dedīm (16/7), egdīmizi (19/5).
14. Batı Gurubu ağızlarındaki ilerleyici benzeşmenin gerileyici benzeşmeden daha çok görülmesi özelliği Şahinbey ağızında da görülmektedir. hayvañnan (1/8), yeriñnen (1/11), oğlannan (2/17), ortasınnan (4/5), üstünnen (4/11), gennini (6/4), gelinnen (7/11), günnüg (11/1), içinnen (11/6), soannan (13/16), onnan (13/43), añnadın (14/3), genni (18/9), gelinnere (19/3).

15. Bölge ağzında kullanılan isim çokluk eki olarak -lar/-ler, -nar/-ner kullanılır. bunnar (4/91), onnara (7/18), gelinnerimin (18/17).
16. Bölge ağızlarında zamirin üzerindeki n ünsüzünün yer yer ñ'ye dönüştüğü görülür. saña (5/6), beñi (14/8).
17. Bulunma hâli eki olan -da/-de ve ayrılma hâli eki olan -dan/-den, bölge ağzında sert ünsüzle biten kelimelerle kullanıldığında genellikle ünsüz uyumunun dışında kalır. yaşda (3/2), yösullukdan (3/7), yanlığda (5/17), etrafdan (6/5), bazarlığda (13/8).
18. “Ne” soru zamirinin yardımcı fiillerle kaynaşmasıyla oluşan kalıplaşma bölge ağzında sıkça görülür. navar (5/7), nedeller (7/23), neblim (12/1), nolucu (15/1).
19. Bölge ağzında, görülen geçmiş zaman ekinin sert ünsüz uyumuna genellikle uymadığı görülür. geşdi (1/40), gitdi (5/11), kesdim (16/8), bidmişdi (19/12).
20. Bölgeye yakın ağızlarda da görülen “-ık/-ik” duyulan geçmiş zaman eki bölge ağzında nadir de olsa görülmektedir. giderik (1/14), alırıq (1/16), alabilirik (4/59).

Uzun ünlülerin korunması, k>g, q>ğ ve t>d değişmelerindeki yoğunluk, arka ve orta damak ünsüzü olan ñ ünsüzünün korunması, w ve x seslerinin yoğun olarak görülmesi, ilerleyici benzeşmenin gerileyici benzeşmeden daha kuvvetli olması, öyle, böyle kelimelerinin ses değişimiyle eyle, beyle şekline dönüşmesi, şimdiki zaman ekinin hem düz ünlülü hem de yuvarlak ünlülü şeklinin kullanılması, duyulan geçmiş zaman ekinin yuvarlaklık uyumuna uyması gibi özelliklerin tespit edilmesi sonucunda Şahinbey ağzının Anadolu ağızları sınıflandırılmasında Batı Grubu ağızları içerisinde yer aldığı belirlenmiştir. Batı Grubu özelliklerini taşımasına rağmen Doğu Grubu özelliklerinden bazılarını da barındırmaktadır. Ünsüzlerde ikizleşmenin olması, g-r ve p-r ünsüzleri arasında meydana gelen yer değiştirme, “öyle, böyle” kelimelerinin y sesinin düştüğü “ele, bele” şekillerinin de görülmesi, şimdiki zaman ekinin -y şekli veya düz dar ünlülü şekillerinin de olması gibi özellikler Şahinbey ağzında bulunan Doğu grubuna ait özelliklerdir.

KAYNAKLAR

Aksoy, Ömer Asım. (1933). *Gaziantep Dilinin Tetkiki*, Halk Fırkası Matbaası, Gaziantep.

_____ (1945). *Gaziantep Ağzı I*, İbrahim Horoz Basımevi, İstanbul.

_____ (1945). *Gaziantep Ağzı II*, İbrahim Horoz Basımevi, İstanbul.

- _____ (1945). *Gaziantep Ağzı III*, İbrahim Horoz Basımevi, İstanbul.
- Ay, Özgür. (2013). Türkiye Türkçesi Ağzılarında Kullanılan Dönüştürme Zamir(ler)i Üzerine, *Diyalektolog*. s. 13-30. <http://turkoloji.cu.edu.tr>. (03.02.2014).
- Banguoğlu, Tahsin. (2007). *Türkçenin Grameri*. Türk Dil Kurumu Yayınları. Ankara.
- Boz, Erdoğan. (2002). *Afyon Merkez Ağzı*. Afyon Kocatepe Üniversitesi Yayın No:28. Afyon.
- Buran, Ahmet, Oğraş, Şerife. (2003). *Erzurum İli Ağzıları*, Örnek Yayıncılık. Elazığ.
- Buran, Ahmet. (1996). *Anadolu Ağzılarında İsim Çekim (Hâl) Ekleri*. Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları: 660. Ankara.
- _____ *-İk Ekinin Anadolu Ağzılarında Kullanılışı*, <http://turkoloji.cu.edu.tr>. (03.02.2014).
- Caferoğlu, Ahmet. (1955). *Anadolu Ağzılarındaki Metathèse Gelişmesi*, Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten. <http://turkoloji.cu.edu.tr>. (03.02.2014).
- _____ (1958). *Anadolu Ağzılarında İçses Ünsüz Benzeşmesi*, Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten. <http://turkoloji.cu.edu.tr>. (14.01.2014).
- _____ (1963). *Anadolu Ağzıları Konson Değişmeleri*, Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten. <http://turkoloji.cu.edu.tr>. (03.02.2014).
- _____ (1964). *Anadolu ve Rumeli Ağzıları Ünlü Değişmeleri*, Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten. <http://turkoloji.cu.edu.tr>. (03.02.2014).
- Demir, Necati. (2001). *Ordu İli ve Yöresi Ağzıları*. Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları: 788. Ankara.
- _____ *Orta Karadeniz Bölgesi Ağzılarında Nazal N (ñ) Ses*, <http://turkoloji.cu.edu.tr>. (03.02.2014).
- Ercilasun, Ahmet Bican. (2002). *Kars İli Ağzıları*. Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları: 797. Ankara.
- Erdem, Mehmet Dursun. (2012). *Elbistan Ağzı (Kahramanmaraş Ağzıları - II)*, *Turkish Studies*. s. 1043-1072. <http://www.turkishstudies.net>. (23.01.2013).
- Ergin, Muharrem. (2004). *Türk Dil Bilgisi*. Bayrak Basım / Yayım / Tanıtım. İstanbul.
- Erten, Münir. (1994). *Diyarbakır Ağzı*. Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları: 556. Ankara.
- Gabain, A. Von; Çev.: Mehmet Akalın. (2003). *Eski Türkçenin Grameri*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları: 532. Ankara.
- Gemalmaz, Efrasiyap. (1995). *Erzurum İli Ağzıları*. Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları: 588. Ankara.
- Göğüş, M. Oğuz. (1997). *İlk insanlardan Bugüne Çeşitli Yönleriyle Gaziantep*. Gaziantep Üniversitesi Vakfı Yayınları. Gaziantep.
- Gökçe, Faruk. (2000). XIX. Yüzyıl Gaziantepli Divan Şairlerinin Dil Özellikleri. *Osmanlı Döneminde Gaziantep Sempozyumu*. Arsan Basın-Yayın Reklamcılık A.Ş. Gaziantep. s. 197-208.

- Gömeç, Sadettin. (1989). *Milli Mücadelede Gaziantep*. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- Gülseren, Cemil. (2000). *Malatya İli Ağızları*. Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları: 737. Ankara.
- Gülsevin, Gürer. *Türkiye Türkçesi Ağızlarında #h Sesi Üzerine*. <http://turkoloji.cu.edu.tr>. (03.02.2014).
- Günay, Turgut. (2003). *Rize İli Ağızları*. Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları: 795. Ankara.
- Günşen, Ahmet. (2000). *Kırşehir ve Yöresi Ağızları*. Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları: 745. Ankara.
- _____ (2006). Anadolu Ağızlarında Farklı Bir Gelecek Zaman Eki ve Çekimi. *Turkish Studies*. <http://www.turkishstudies.net>. (07.03.2014).
- Hacıeminoğlu, Necmettin. (1984). *Türk Dilinde Edatlar*. Milli Eğitim Gençlik ve Spor Bakanlığı Yayınları: 335. İstanbul.
- Hünerli, Bülent. (2012). *Türkiye Türkçesi Ağızlarında “Keri (Geri)” Sözcüğünün Eskicil Bir Kullanımı*, *Turkish Studies*. s. 597-604. <http://www.turkishstudies.net>. (14.01.2014).
- İpek, Birol. (2009). *Alıntı Sözcüklerde Ses Değişmeleri ve Elazığ İli Ağızları Örneği*, *Turkish Studies*. s. 1558-1573. <http://www.turkishstudies.net>. (14.01.2014).
- Karaağaç, Günay. (2009). *Türkçenin Söz Dizimi*. Kesit Yayınları. İstanbul.
- _____ (2010). *Türkçenin Ses Bilgisi*. Kesit Yayınları. İstanbul.
- Karahan, Leyla. (1996). *Anadolu Ağızlarının Sınıflandırılması*. Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları: 630. Ankara.
- _____ (2010). *Türkçenin Söz Dizimi*. Akçağ Yayınları. Ankara.
- Korkmaz, Zeynep. (1994). *Güney-Batı Anadolu Ağızları*. Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları: 583. Ankara.
- _____ (1994). *Nevşehir ve Yöresi Ağızları*. Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları: 582. Ankara.
- _____ (2005). -sa/-se Dilek-Şart Kipi Eklerinde Bir Yapı Birliği Var mıdır?. *Türk Dili Üzerine Araştırmalar*. Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları: 629/1. Ankara.
- _____ (2005). Türk Dilinde +ça Eki Ve Bu Ek İle Yapılan İsim Teşkilleri Üzerine Bir Deneme. *Türk Dili Üzerine Araştırmalar*. Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları: 629/1. Ankara.
- _____ (2005). Türkçede -acak/-ecek Gelecek Zaman (Futurum) Ekinin Yapısı Üzerine. *Türk Dili Üzerine Araştırmalar*. Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları: 629/1. Ankara.
- _____ (2005). Türkçede İsimden Fiil Türeten +-r-, +ar / +er Eki Ve Yapısı Üzerine. *Türk Dili Üzerine Araştırmalar*. Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları: 629/1. Ankara.
- _____ (2005). Türkçedeki -arak/-erek Zarf-Fiil (Gerundium) Ekinin Yapısı Üzerine. *Türk Dili Üzerine Araştırmalar*. Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları: 629/1. Ankara.
- _____ (2005). Türkiye Türkçesindeki -madan/-meden<-madın<-medin Zarf-Fiil (Gerundium) Ekinin Yapısı Üzerine. *Türk Dili Üzerine Araştırmalar*. Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları: 629/1. Ankara.
- _____ Batı Anadolu Ağızlarında Asli Vokal Uzunlukları Hakkında. <http://turkoloji.cu.edu.tr>. (03.02.2014).

- _____ *Türk Dilinin Eski Kültür Mirasının Anadolu Ağızlarındaki Devamı*. <http://turkoloji.cu.edu.tr>. (03.02.2014).
- Nakiboğlu, Sadi H. (2001). *Adıyaman ve Yöresi Ağızları*. Niğde Üniversitesi Yayınları. Niğde.
- Olçay, Selahattin. (1995). *Erzurum Ağzı*. Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları: 581. Ankara
- Özçelik, Sadettin. (1997). *Urfa Merkez Ağzı*. Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları: 666. Ankara.
- Özek, Fatih. (2012). Türkiye Türkçesi Doğu Grubu Ağızlarında Şimdiki Zaman Ekleri, *Turkish Studies*. s. 1751-1765. <http://www.turkishstudies.net>. (23.01.2013).
- Pamuk, Bilgehan. (2009). *Bir Şehrin Direnişi: Antep Savunması*. IQ Kültür Sanat Yayıncılık. İstanbul.
- Sağır, Mukim. (1995). *Erzincan ve Yöresi Ağızları*. Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları: 566. Ankara.
- _____ (2002). *Ses Olayları Bakımından Anadolu Ağızları*, Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi Sayı: 20. Erzurum. <http://turkoloji.cu.edu.tr>. (03.02.2014).
- _____ (2008). *Türkiye Türkçesi Ağzılarının Ünlü Varlığı*, *Turkish Studies*. <http://turkoloji.cu.edu.tr>. (03.02.2014).
- Sarıkaya, Mahmut. (2009). *Teklik İkinci Kişi Emir Çekimlerinin Anadolu ve Azerbaycan Ağızlarındaki Değişik Örnekleri Üzerine*. <http://turkoloji.cu.edu.tr>. (03.02.2014).
- Soyyigit, Emine. (2012). Karkamış Ağzı. Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gaziantep.
- Üstüner, Ahad. (2000). *Anadolu Ağızlarında Sıfat-Fiil Ekleri*. Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları: 753. Ankara.
- Üstünova, Kerime. (2008). Türkiye Türkçesi Ad İşletimi (Biçim Bilgisi), Kesit Yayınları. İstanbul.
- Yavuz, Serdar. (2011). Türkiye Türkçesi Ağızlarında Bağlaçlar, *Diyalektolog*. s. 59-107. <http://turkoloji.cu.edu.tr>. (03.02.2014).
- Yıldırım, Faruk. (2006). *Adana ve Osmaniye İlleri Ağızları (I-II)*. TDK Yay. Ankara.
- _____ *Çukurova Ağızlarında Ünlü Göçüşmesi*. <http://turkoloji.cu.edu.tr>. (28.03.2014).
- Yöndemli, Fuat. (2000). Barak İli. *Osmanlı Döneminde Gaziantep Sempozyumu*. Arsan Basın-Yayın Reklamcılık A.Ş. Gaziantep. s. 327-328.

EKLER

METİN

Kaynak Kişi : Rıza Gün

Yaş : 82
 Eğitim Durumu : İlkokul mezunu
 Derleme yeri : Kazıklı Köyü
 Konu : Hayat hikayesinden bölümler

I

tāsildar dedigi demir yol vergisi dellerdı evel yani asvaltdan gédiyosun. yılda on iki lera o asvalta vergi verirsın. veremediñ mi tāsildar gelir yatağını döşēini toplar, götürür, ğarağola teslim eder. ne
 5 zaman o parayı götürün ğarağola verirseñ yatāını yorganını ordan alır getirirsın. tāsildar gelir, üç gün beş gün, bir hāfta muhtarın odasında oturur. sende var para bende yoq, öbüründe yoq. şimdiki gibi para yoq. gelir yok ki para olsun. gelir yoq.
 10 elimizde üç yüz dört yüz dönüm arazi var. yıllık zaxramızı dutamayız. niye? gübre yoq, zibil yoq. öküz cütüynen ekim yaparız hayvañnan. şimdiki gibi dıraktor yok. yanı eski günlerimiz çok şeydi beyle eziyetli. işkence desek yani cáiz. hayvanların samanını omuzumuzda taşır ahıra dökerik. omuzumuzda getirik harman yeriñnen. dağdan sapları at arabasıñnan toplarıq aylarca. getiriñ, döveñ, savuruñ, içinden toz, toprak bír şey çıkmaz. bir satıl yoğurdu kafañda kilise buradan afedersin
 15 eşşekneñ kilise yoğurt taşıdığımı ben çok bilirim. buradan giderik. bakkal bize beş ğuruş harçlık verir, beş quruş, lira diil. beş ğuruşa amma ekmek alırırq. marul alırırq. neblim dā şe düzüm iblikli şekerler olur. onlardan hediye alırırq. böyleydi yav. /.../
 20 muhtar getirir köye. devlet muhtarlara, muhtarlığa verirdi. muhtar getirir. bir şişe gaz yağını bir liraya verirdi o zaman. yani muhtar onu para yerine o şe bir lira değildi, ya yirmi beş ğuruştı ya otuz

ğuruştı. o bir şişe gaz yağlıñnan bir ğışı geçirirdik.
 30 amma ne yaxardık. yā. şöyle teneke yeri, fitil içinde
 yakılı. fitil o tenekenin içinde o yanar böyle is
 sabaha ğader. sabahliin ğahadde elini şu burnuna
 çaldı mı simsiyah çıkar böyle. ha... idare dediğin
 evet. neblım. şu diregler ışıl ışıl eder şeyden o
 35 siyeh isten. soba, sobamız şey bildigin gaz tenekesi,
 gaz tenekesi, yanlarıñnan delik delinmiş. odunu onun
 içi'ne atarıq. o yandı mı zatı onun dumanı ta tavana
 vurur. tavan ışıl ışıl eder böyle isten he. sonādan
 nebliyim biz evlilik çağımızda soba, on yedi, on
 40 sekiz, yirmi yaşlarına geldik, sobaları gördük.
 nebliyim. diregleri temizledik. hē ya, hē ya. damdan
 yağmur yağar. ya... yağmur ne ğader yağarsa o damdan da
 aşağıya yağar. topraq yarılmış, aradan iner bütün
 suylar. eski günlerimiz çok götüydü yavrum, çok götü.
 45 hele hele bir ğırk bir, ğırk iki yılında bir ğıtlık
 oldu. xárP de vardı o zaman heralda. alman harbi
 vardı. zahralarimde hükümet gelir harman yerine.
 bekçi şahne koydular. şahna... harmanı savuramazsın.
 şahna gelir üstüne durur. yarım ğaldı bitirmeye,
 50 bitmiy. onu möhürler. bir yeriñi bozduñ mu vay
 halına, vay başına. candarma başıñda o zaman şey.
 işkence çoğ olur candarma tarafından. efendim... ekmeğ
 yoğ, ekmeğ bulamazığ, ekmeğ. inanın size bir şey
 söyliyim. yanı yeminnen söyliyim. bizim bir azabımız
 55 var. azab bizden tergedi, getti. bir gun gece beyle
 oturuyoruz. geldi anneme bibi derdi yani hala. dedi
 bibi bibi ben acım, acımdan öldüm dedi. heç bi ğırığ
 mırığ yoğ mu didi, ekmeğ. dedi. yavrum vallahı yoğ,
 billahı yoğ. acabe kepein filan içinde de mi yoğ
 60 diye. bağ, bağ. kepekte de mi bir ğırığ bulunmaz.
 köyde böyle zamanlar geşdi ğızım. böyle ajı günler

geşdi. benim annem çok cömert bir kadındı. iki tane de şey var. askere gettiler, gelmedi. o zaman gırg bir, gırg iki de üç sene, dört sene askerlikden gelen
65 olmadı. alman harbi, geden gelmez. bunların gelirleri yoh. annemin gızı. üç dört tene birinin var, üç dört çocuğ da birinin var. biz de varıq. annem sebahleyin kağar, kişi başına bir ekmeğ yapar. sabahları şayet bir iki tene artarsa da onu saklar, kayıbeder. ahşama
70 tekrar kişi başına bir ekmeğ. ekmeğ de ekmeğ olsa. gilgil darısı derik, kurağlığ oldu. arpa buğda olmadı. darı, beyaz gum darı, gilgil darısı. sıcağken belki eliñde durur, guruduğdan sona biñ parça olur o ekmeğ. kil, kil, kil ekmeğ dadı yoğ. gene, gene,
75 gene o da elimize geçmezdi. şimdiki günümüze çok şükür yani şu günümüze çok şükür. şimdi... õ... baklavanın bazılarını beyenmiyik. hē, he, he, yā evet. böyleydi yao, çok, çok kötüydü.

Kaynak Kişi : Mahmut Özbay
Yaş : 52
Eğitim Durumu : İlkokul
Derleme Yeri : Kapcağız Köyü
Konu : Düğün adetleri

II

perşembeden fılan gelirdi pazar gününe gadár éşte. davetlileri daa önce davı°lla ğapı ğapı dolanıllardı. ē daā sonra bí kumaş fı°lan alır hediyeñe daved edellerdi. şimdik her şey deyişdi. meqtuba döndü.
5 yahud telefōna döndü. önceler tabi farğlıydı yāni. belki béyle ulaşım aracı yoğdu, onun şeyi vardı. hē,

köy yemegi yapılırdı. düüne. düünler şey olaraq, eyle para, daxıntı fılan olmazdı. millet neyse çalgıcıların parası çıgacaq ğadar para atallardı. e
10 göynünden geçen dē varsa geline bir taxı filan taxabilirdi yani. e şimdi çoğ farglı. şimdi adam ticari amaşlı baxiy. yanı çoğ büyük dērim var. düünler beyle geçerdi. qız almıya genelde görücü usülüyle oğula yahud ğızın şimdiki gimi şeyi yoqdu. hemen
15 hemen bu o zamanda oxumuş kesime de yansıdı yani. yani biz gördüğ, tanışdığ, bizim bildimiz olur, şimdi benim çocuğlüm veyad genşlîm bı°rdan başlayım. e şimdi köyde de olsa, heç bi bilgisi de olmasa da gendi ğafasının doğrultusunda hareket ediyor. galiba
20 bı° boşanmaların çoğu da buradan geliyor. insan en azından, áyile yapını bilmeg lazım, gerek oğlanın gerek ğızın. yanı bu şeyin insanın kökünde bir böyügleri ne yaşamış, insan ğıymatı bilir mi, nâmus ğıymatı bilir mi. şimdi yoğ. e gördüm, gördüm, selam
25 vermiye filan ğız güzel, yahud filan oğlannan ben ölürüm de evlenîm. ya niye öliyim de evlenîm yav. yani bunan bîr hayad sürecem ben. üç günlük şey için dorğu mu bu doğru deil. şey de ğurban kesen düğünde. iki tene, üç tene herkesin, düğün yapanın gücüne
30 göre. ben ilk oğlanda bı° şey kesdim, düve kesdim. gerçi köy yemēi yardımcı oluP da yapan olmadı ama ē onu da bozdular yani. ğurbanı keser adam yanı bes yemek eziyet olmasın sal ğassaba. hâzır ne var yir yimes masraf tamam ama tüketime deil, gösterme.
35 eskiden yeñinin arasını ğıyaslıyōrum. herkes şey olaraq düüne ğatılır. e şimdi ğardaşının düününe, ğardaşı oğlan everiy, onun düününe ğatılmıy adam. çoğ cüzî bî máddiyád yüzünden. ya bî urub altın ya bilmem

ney. bunlar doręu olmayan bi Şeyler. /.../ gidiy,
40 yksg almaya gidiy. ona nişan dağacağ. siz gidin, alın, gelin.
barmamı iPden ldk. Şimdi ğabul eder misin böyle bi Şeyi. parmamı iPle
ldñ. gelir gelmez, gelmezse bi Şey gider by. halbuki barabar gidib gelse
yoğ. böyle bi arada Şey vardı yanı. senin istedn de olmasın, benim istedm de
45 Öyle.

Yaş : 65
 Eğitim Durumu : İlkokul
 Derleme Yeri : Hacıköprü Köyü
 Konu : Hayat hikayesinden kesitler

III

ismim beğdaş çolağ. atmış beş yaşındayım. eğitim
 durumum dıblomayı haricden aldım. okula gitmedim.
 küçüg yaşda babam ölmüş esgerdeyken benim aklıma
 gelmez. şunun ğadar bi şeymişim heralde, üç
 5 yaşlarında. amcamın yanında büyümüşüz. yetişdikden
 sona ayrıldığ işde. o şekil hayatımızı sürdürdüg.
 devam edib gidiyoruz. evet, evliyim, yedi çocuüm var,
 dörd ğız, üç oğlan. ilkokul mezunu. bi tanesi
 öğretmen. son keseni öğretmen, he, öğretmen. /.../ ğızım
 10 şimdi unutamadım hayat şöyle yani biz yösullukdan
 geldik. ben on iki on üç yaşındayhan adanaya
 ırgatçılığa giderdik. pamuğ çekerdiğ, ameleciliğ
 yapardığ. yedi sene gittim bamuğa. evlendim sene yine
 gettim çünkü yoksulduğ. bunları heç unudamam. bunlar
 15 çoğ şey, çoğ acı verici bir şey. aşdığ bi ne dım sâ
 bî ufağ bi şişe sade yâ ğollardı evden. géderiğ kaç
 gişiyiz, beş gişiyik. bu beş gişi yani üç yüz gram
 ortalama bi yâdan, yemek yâı, biz üç yüz gramlığ bu
 yâdan ėlli gün, ėlli beş gün dâda ırgatçılığ yaparığ,
 20 pamuğ çegeriğ, o şişenin içinde yâdan, onla yemeğ
 yediğ, şeker şerbeti, beyle şeyler, çoğ çegtiğ, bu
 nasıl, evet, mideyi aldatıyoruz yâni. çoğ, bunlar heç
 unutulmaz. ben bunları çocuğlarımaya süregli sölerim.
 ölüm ben böyle böyle yapdım. ama siz yalan dersiniz
 25 ama essâh dersiniz. biz bunları bütün yaşadığ.
 şimdikiler, e tabi, evet, şindikiler ė bu olur mu
 yav. yav ölüm yaşadım ben bunu éşte. yaşadım. yaşım

atmış beş oldu. tabi, tabi, tabi, yemez, yemez, evet.
bu şekil.

Kaynak Kişi : Elif Duran
Yaş : 62
Eğitim Durumu : Okuma - yazma yok
Derleme Yeri : Killik köyü
Konu : Düğün adetleri, batıl inançlar

IV

vallā öncēki, öncēki düünlerimiz, he, önce işde şey
olurdu, abdaları getirirdik, davul çaldırırıldık, bir
háfte düün olurdu. köylū zubūn, köynek geyellerdi,
halaya düzülüllerdi. başına şey poşu, üstüne tozzağ
5 sokallar. çiçeg sokarlar. valla işde bir háfte düün
olur. tozzağ şu taūğların tüyü taūğları yolarığ.
tüyünü beyle şey éderig. o sert şî varya onu
ortasinnan çıkarırırığ. o tüyler, kenarın tüylerini
boyarığ, boyarığ, onu, örneğ örneğ, yanı, pempe,
10 yeşil, he, farğlı reng. onu beyle bağlam eder, bir
tutam bağlarığ. o tozzağ olur. onu başımıza sokarığ.
dier ğıyafetlerde işde köyNEG olurdu, kıssa köyNEG,
uzun köyNEG. onnan sona zubun, fermene, ō da onun
üstünnen geyilir işde çeked kimi. öynüg bağlarsın,
15 ğuşağ bağlarsın. önce, daā önce iP kuşağlar vardı,
sona şu şey kemerler çıkdı, gümüş kemerler. onu
bağlan. üstünnen şey daxarsın hamaylı derik, hı hı,
şeyden, gümüşden, bu gümüşden hamaylıyı boynuna

daxan, t̄a şuriya düşer. beyle şu uzunluğda burada
 20 şeyi olur. o altında yaprağları olur güzel,
 buralarında tegrar yarpağlar olur, oñnan döşlerini
 süslellerdi. yoğ damadlar ki aynı daxım, taxım olur.
 düünde işde mesela ben düün ediyim. çevre köyleri
 daved ederim. düüne buyur ederim yani. mektub
 25 gönderirsin. ha, mektub gönderirsin. mesela ben
 dünnen iki gün önce köyü toplarım, köyün érkeglerini.
 bir ğurban keser, yemeğ yapar, onları toplarım.
 mesela saā derim ki şu köyüñ gelen misafırı senin,
 filan köyünki senin. herkese ayrı ayrı köylerin
 30 misafırını verirsin. misafırlar gelirken herkeş gendi
 misafırını ğarşılar, evine götürür. işde orda yerler.
 şindiki kimi gelip getme yokdu. geldikleri kimi
 yatallar. ulaşım yokdu yāni. yoğ herkeş gendi
 misafirini. işde o köyden ğaç kişi gelmişse sen onu
 35 ağırlayacağsın. yedireceñ, içireceñ, evinde
 yatıracañ. sabaleyin geri düüne çıkacā o. düün
 bittigden sona e bür gün önce kına yanar. sabāna da
 gelin çıkar. herkes beyle mesela bi xarman yeri
 derik, orıya toplanıllar. yemeg yapılır gene.
 40 oturullar yemeē, ne yapmışsan éşte. kurban kesen,
 pilav, işte cıvıĝ, sulu filan. yemēi yiller. şaba
 derik. şimdiki kimi filan aā yarım altın daĝtı, filan
 şunu daĝdı deniî ya. o zamanda abdallar şābāş agamdan
 der. he. şābāş mesela ahmedden. o çıkarır elli kaīd,
 45 yüz kaīd, her neyse verir. he, ğetirir. der aā filan
 adam şunu vérdi. orıya toplallar, he, yazallar. onnan
 sona herkeş işde yemēni yér. yemegde işde kurban
 kesilir. yani ğoyun kesilir. önün pilav yapañ, eti
 pilavın üstüne ğorsuñ. yanına da patates sulusu
 50 yapañ. bũ yazın olursa balcan dōraması ō ğonur, işde.
 bir āfta sonunda işde gelin çıkınçı, dediim kimi

yemēin önce beyle sıralın oturullar. abdallar şobayı
çığırır. parıyı topladığdan sona yemeğ konur, yemēi
yerler. ondan sona herkes köyüne, evine gider.
55 gelinden de damad eve gider. şimdi ğızların ğınasını
gelen ō mesela başga köye ğızın gidiy. ordan ğınaçı
geliller. he, burdan sende köyüğün adamını toptasın
gençlerini. mesela buriya gelini oturdullar. şurda da
ğızlar oynallar teg teg. işde biri kağar oynar, o
60 oturur ötēni kaldırır, o oturur eylē. ō çin bittikten
sona tūkü söyleller. gelinin ğınasını yaxarlar eline,
ğadınlar birikir türkü söyler.
uvağ örün şu gelinin saçını
ğınalayın ağ eliyin içini
65 boyun burda saba çeker göçünü
ağlama ğız gelin anan ağlasın

ğarşıdaki daā duan mı durdu
pabucun tekine yılan mı girdi
70 emmiñe dayıña ğıran mı girdi
seni yaban ellere gelin verdiler
işde ğına bu ğadar sürer yani toplanıllar oynallar.
ğınasını yaxallar. türkü söyler, ğınayı yaxallar.
ondan sonaya gelini yātırıllar. yani gelin yatar
75 herkes de evine dāılır akşamliyin evine. gündüzden
gelini sağdıcı olur yani. sağdıçlar götürür banyonu
yaptırıl. başını yıxallar, gene beyle türkünen
yudurullar. işde onu da gençler türkü söyler,
götürüller türkü söyleyerekden. geri de türkü
80 söyleyerekden gētiriller, evine oturdullar. akşam da
ğınası yanar. /.../ esgiden addan gelin geliyler ya.
yolda çoban derig davar yayan. ō bir goç dutar getîr
sürüden. gelin ō atın üsdünde eyilib goçu bu yüze
atdî kimi o goç o gelinin oluyo. /.../ mesela ğız

85 isdemeye gidiyler. yolda bir yılan õlerinden geçerse
 tamam o ğızı alabilirik, uğurlu dellermiş. dāşan
 geşdinden bu uğursuz.
 yav çocuĝ doğunçı işde önce aniye bulamaç kuymag
 yapallar. çocuĝ doğunçu kuymag yapallar. onu ana yer.
 90 unu sudan çalallar. içine şeker de ğollar onun,
 çalallar. yaĝı da eritiller. onun içine, õ bulamacı
 içine akdalıllar, ğarışdırıllar. o güzēl tene tene
 bişer kuymag olur. onun başına gelen ğadınlardan
 birlikte doğum yapan yir. he, ondan sona işde bir
 95 háfta şindikiler çoĝ yatıyı da esgi avradlar üç gün
 yatmazdı. ben, ben akşam dogum yaptım, sabādan kaĝdım
 ekmek ettim. valla ha. çocuĝa da hasta olduğunna
 gēdersin daĝdan buyan derik, günebak, güneyiĝ var,
 bilmem işde. dāda ne bitki varsa toblar, getirirsin,
 100 ğaynatırsın. onu bulāmaç edersin. çocuĝu emeçegiĝ
 deriĝ, he, õnu çocuın ğōdesine sürersin. beler,
 yatırırırsın. o çocuĝ onun içinde terler. onan sona
 uyandıĝdan sona da üsdün genni souĝ almayacaĝ şekilde
 silersin. tegral ğorursun souqtan hasta oldūnna.
 105 bāzen deller ki bu işde hamir olmuş, hamir. tiskinme.
 ona da peryavşanı ğoruĝ. dama suyu ğoruĝ. içine
 peryavşanını atarıĝ. anne ne yimişse onnan içine
 atarıĝ. he, ne anne ne yiyise hangisinnen tiskindini
 bilmîn, hepsinden içine atarıĝ. o bir gece damda
 110 ğalır, he suynan. ondan sora sabalinde beyle güneş
 vurur, ısıdır suyu. onan o çocu banyo yaptıırıĝ.
 banyo yaptıırır. eyle üstünü başka suyu dōgmeden
 gendini gene sarar, yatırırıĝ peryavşanı içinde. o
 ğırxında ğırglallar suyile. şey édersin. bir ğaba
 115 suyu ğorsun. bír tas da su aliñ, xalbur aliñ eliñe. õ
 tasda suyu onun içine aĝdarırsın. ğırg tene gözden

geçer o, he, onnan sona onnan çocuū banyo yaptırırısın. o ğırxını çıkartmağ. ya çocuū kırğ basmasın deller işde, hı, hı, esgileri beyledi. şeyde
120 yedisinde ebe dāı deller. he, çocuu ebe gelir. şeyde dōum yokdu esgiden. köyde ebeler dourdurdu. o gelir çabıdı beyle büker, yaxar. çocuun vücuduna basar beyle. dālar hasta olmasın diye. o ebe dāı. bir de şu kuluncu kağması diy bıçağdan kuluncunu çizer. yoğ
125 şindi ğalmadı. o esgidendi yani. hē. bir yirmisinde duzlallar. koğmasın, he bır de ğırxında duzlallar. iki sefer duzlallar. çocuğ gödesine duzu çalar. ondan, o şekilde cılbağ cılbağ beze sarar ğollar. /.../ e bātil inānc işde bāzen, işde göz boncuu taxarığ göz
130 deymesin çocūa. çocuğ ölür götürül gömeller işde bu ğader. annesi mezarına ğēddise gididi, gidmezse gidmedi. yani şindiki kimi günlük mezara gidib gelmē. böyüglər içinde yoğdu ğırğ sonada çıkdı o. /.../ eşde, sölerdig. ya işde ne sölerdig, nennē nennē
135 yavrum uyū. işte nennē nennē. he, bunnar. yoğ esgiden sallarsın nennē yārum nennē uyu yārum uyu işTe.

Kaynak Kişi : Fazilet Duran
Yaş : 78
Eğitim Durumu : Okuma - yazma yok
Derleme Yeri : Killik köyü
Konu : Hayat hikayesinden kesitler

v

bi ğıznan bi ılan gelmişler. yolun üsdünde oturiyeler.
o ğızın şendî şeyle oturmuş. ılanın şendî de beyle
oturiy. ılan fıxareymiş. başlığ parasını bulamamış.
ğız sâbide başlîa parasını al ver ki bize biz de
5 ğızımıza taxt alağ, áyne alağ, sandığ alağ diye ğız
evi isdiy parayı. di ılana diy. valla yoğ ğolum
ġanadım ğırırđ diy. babası da yoğ ılanın. olum dedi
babam baban yoğ mu dedi. yoğ dedi. anañ. anam öldü
dedi. saña ömür dedi. nenem dedi olum anası benim
10 dedi. ali dedi babama. anası benim didi acı bunu

xáyrine ever navar dedi. başlının parasını sen ver
 dedi. acı buna yardım et de bu ölani bu ölüm evlensin
 yazziğ dedi. peki ana dedi. aldığ araba yoğ. tagsi
 yoğ. ğamyon yoğ. mator yoğ. develernen yügleri herkes
 15 deveye biniy. on beş deve yükü fıstığ getiriyik biz
 dāa orda ğalandan ğayrı. geldi gitdi anam bunu şeye
 verdi, getdi bedesti gemigli bedesden vardı. belki
 biliñ mi acaba. ántebli misin. kilisli. ántebde
 gemigli bedesden derdiğ var. ordan herkes gider
 20 sevdînnen birbirinnen borç xarc alıllar
 birbirlerinnen. aldı kimi ölani başlının parasının
 babam hepsini daliyaladı ölani ğızın babasına veriy
 al ölüm. ben bunu babam xáyrine everecēm. everdi.
 vermeyler anası yoğmuş. evi yoğ. biz bizim evmizden
 25 iki ğat yatağ goyduğ orıya. yiyeceg burgul. yā deride
 yanlığda yağımız olurdu. yağ nenem böldü birez onun
 evine de götürdü. goydu. yā burgul götürdü işde.
 duzaca götürdü. eyle ettig ğızım. onu ev sâbi ettig.
 babam rawmadlığ eTdi onu da. eve everdi. barxardı.
 30 adam getmiş. azab durmuş. üç sene çalışmış. geldi ki
 bir avradın ğucāında uşağ var bi de goynunda iki
 tene. ē para getirmiş ki bize borc ödüy. babam ölüm
 dedi ğēd sen bu parayinan dedi hanımıña ihtiyac al.
 yiyeceg al. öte beri al. gediñ siz güle güle yiyin
 35 dedi. ben ā bu ğuruşuzu gene almam dedi. almadı.
 nenem de gene varsa sandığda, sepedde geline
 çıkartmış, vermiş çarşaflaraça, ğaryola şu döşşeg
 çarşaflarınaça verilir mi vermiş. biz beyle axıllıyığ
 yanı hepimiz soyca axıllıyığ. ha gözünü sevdîm böle.
 40 sen garileri diñnersen mesele çoğ.

Kaynak Kişi : Ali Doğan
Yaş : 77
Eğitim Durumu : İlkokul 3
Derleme Yeri : apalı köyü

Konu : Törelî ve Çapalı köy isimlerinin kökeni, düğün adetleri

VI

vallâ çapalî. eşde oldu ismi çapalı. çocuğluğ çapalı çapalı. şuranın ismi babağır. o deñiřdi törelî oldu. burayı deñiřtirmediler. bura çapalı ğaldı. esás efendim daa esas adı. burda eveli ğışlar yaış yaış 5 çoğ olurdu. köün adına çipilli dellerdi çipilli. sonadan çapalı etmişler gennini. ye harfiñi almış, a harfini ğomuşlar. çapalı olmuş. esás ismi çipilli. bu etraftan çıxamamışlar. şurada da babağır. babağır oluşu. bir adam addan giderken atı çögmüş. gelmiş 10 köylüyü ğötürene ğader at mırriğa ğömülmüş. ō ğırmızı rengli olana doru deller. öbürlerine de rengi beyaz oldu mı ğır deller. adamın atı da ğırmış. çegmişler demişler yav bu atın ğır mıdı doru mudu. baba ğır baba ğır demiş adam. atın ğırlî, beyazlî ğalmamış. her 15 tarafı mırriāa belenmiş. doru olmuş. ğırmızı reng almış. ondan adı babağır ğalmış. buralar bütün çöl yataıdı. törelinin esgi adı hē, törelinin esgi adı babağır. buralar, ēřde burıya da çipilli dellermiş. sona adı çapalı olmuş. eyle devam etdi.

VII

ā o esginin zamanı işde burda dūn olur. olanı sen
 düün yapacām diye kōlüyü toblarsın. bir ğurban
 kesersin. eşde mısafırını sayar alan adam, düün
 yapacaĝ adam kac köy. beş köy, on köy neyse. ántebden
 5 ne ğaderi şu ğaderi. düün yapacaĝ adam bunā şeyini
 verir, hesabını verir. orda ğavlan adamlar da eşde
 fılan yer benim mısafırım fılan köy benim mısafırım.
 ántebden on adam benim mısafırım, fılan fılan benim
 mısafırım. herkes mısafırını bilir. geldi şindi düün
 10 başlar. eşde köyde toplanıllar. genç yetişen erkeĝ
 çocuĝlar, genç yetişgin ğız çocuĝlar ē toplanıllar.
 halay deller geñiş el elden tutallar. davuldan
 zurnadan abtal ō sanaadzárlár orta yerde çalallar
 eşde. eyi baş çeken deller o başı çekene başdan
 15 tutar. abdala işde şu havıyı çal der, o da o havıyı
 çalar. köy düünü işde o. şeyin düün bitene ğadeni
 sekeller. ondan sona gece ğına yakallar. gelinnen
 ōlanın ğınası yanar. sebáhden de onu getiriller.
 eşde. başĝa köden geleceĝ gelin, başĝa köden
 20 geleceĝse işde o zaman adlarda gedeller. şey de yoĝdu
 beyle tıraĝtor, makine fılan nerdeydi. tagsi magısi
 yoĝdu. atı olan atına biner. yayan olan yayan
 gedeller. ordan eşde gençlerin köy yolu olur. o
 köyden çıxacāın o gençlerin bir ey ergen başı deller
 25 oña. ergen başı deller. gençlerin içinden bir
 tenesini başĝan seçeller. ona ergen başı deller. o da
 yol ister köyden ğızlar ğız gelin gédiy ya. onnara
 bahşış vereceĝler. yanı neyse on kâıd yirmi kâıd hē
 onun kimi veriller. onnar da işde müsâde edeller
 30 gelinin orda ğınası yanmasına. ğına o gelinçi gidinçi
 orda ğına yaĝmıya ō ergenlerin yolunu sağlamazsan

olmaz işde. köyün muhtarına ayrı bir kilo yağ, kahve
 alıllar ya çay alıllar veriller. hē öyle işde.
 gençler de o aldıkları parıya gedeller ya bir ğuzu ya
 35 bir ōlağ alıllar, keseller. eşde arakı getiriller,
 bilmem nedeller. onnar da bi gece onnan eylenil
 geçeller. ğız geder eşde burdan gelin gelinçiye işin
 güzel tarafı ğōe dama çıkar ō damad. damın üsdüne
 çıkar, damın birinin. görügmeli, damad görügmeli
 40 ordan. gelin yağlaşınçı köe gelinin ata bindiriller.
 bir de ğucana yastığ ğollar. gelin onnan tutar o
 yāstī. gencin bir tenesi çeker gelinin elinnen, alır
 gaçar. o damda duran güvēnin varır depesine yastığdan
 vurur. güvey yıwılır kağar çıkar vurur bahşış verir.
 45 birez daa vurana ğaden o yastığdan döer, damadı döer.
 hē damad yıwılır kağar. yoğ şeye gelni getirirken de
 orda çoban derig köün ğoyununu yayar. istenir
 icabında iki köy aşib üç köy aşırı geden. beş köy
 aşırdı olur o ğız ordan géder getirirsin ta. o da
 50 baxar ki gelin geliy. géder davarın içinde nerde bír
 böyüg koç varsa yüz kilōlu onu getirir. onu yol
 üsdüne çıxartdı mı gelin oldū kimi durur gelinçi.
 gedemez. ne olacağ ō. bu ğoçu gelnin atdan eyilib
 tutacağ. bu yüzden alıb öte yüze atacağ yoğsa çobana
 55 bahşış vereceg. ē yüzde bir gelin ğaldıramaz. bes bir
 gelin atmışdı atın görmedim de eyle deller. ğaldırmış
 öte yüze admış. hē. ğaldırmış verin siz bâ dutturun
 demiş. gelin dutmuş iki elinnen atın ō yüzüne atmış.
 bahşış vermemişler gecmişler. boşa getdi. o gelin o
 60 ğoçu atamazsa ğaldıran o çobana bahşış veriller işde.
 bahşış veren de o gelin geldiin ğayın babası olacağ.
 hē. o çobana der ki yorum ā saa işde benim bahşışim
 su kad parıyı al. bir şeyler alırsın der bizi de

bırağ. para vermezse bırağmaz. o ğoçu çobanı bırağıb
 65 gédemezler. depelig edemezler yani. usúl eyle. onna
 parayı aldı mı geçin derse onnar da eger geliller.
 esgi düünlerin usulu da beyleydi eşde. o zaman gelin
 gelir atdan inmez. o gelinin yakın dorudan doruya o
 gelnin evleneceğ olan oğlanın evine de indirmezler.
 70 sayılır bi ğonşu evine indirir. gel gelişde gelni
 götürüller nikáw ğıymıya evden géder. gelin gelinçi
 atdan inmez. minnet edilir geline. ğayınbaba geleceğ,
 geline bir şey báişlıycađ. ya bir parça tarlasa fılan
 yeri saa verdim veyahud tarlası yoğsa ya bir ineg
 75 verir ya bir at tayı verir. neyse onu ıqrar etti mi
 gelin o zaman atdan iner yoğsa inmez. o bır şey
 báişlamadan gelin atdan inmez. o zaman atdan
 indiriller. esgide örneğlerin işde düünleri böyleydi.
 eyle ya. oğ eziyetdir yav. eyle işde. onnan sona
 80 işde düünün sebası oldu mu da gelir gelini
 götürüller. bır hoca getiriller. damaddan gelinin
 nikáhını ğıyallar. düünde biter. onnar da evleniller.
 şindî ğızdan olan birbirni göremez. fılan yerde bir
 ğız varmış. olanın işde olanın babasınnan anası
 85 gideller. yakınını amcası neyi varsa onu götürüller.
 ğızı beyenillerse alıllar. bunnar birbirini göremez.
 efendim tā bir arıya gelinçiye ğader, evleninciye
 ğader birbirni görmezler. ğararı alanlar veya ğızın
 babasınnan anası verir. onnar ğarar verdiğden sora o
 90 ocuğ bir şey diyemez. eyi bir şey deil de o zamanda
 da geimsizlik oğ olurdu. heç görmeden birbirnen
 ğonuşmadan ańnaşmadan alıllar. onnan sora da o gelin
 ya birinnen ğaar ya boşanır ayrılır ya da
 birbirinnen anlaşıllar yaşar gideller işde ölünceye
 95 ğader. eyledi şindi eyle deil. ğıznan oğlan
 ańnaşabilirse ańnaştıđ biz evleneceiđ bitti ğetti

tamam. bir bildimiz bu. ebedi hayad geçireceg, bir arada yatacağ, bir yastıa baş koyucağ. en güzeli añaşmağ. esgiden eyle deildi.

Kaynak Kişi : Yasim Yeltekin
Yaş : 78
Eğitim Durumu : İlkokul mezunu
Derleme Yeri : Almalı köyü
Konu : Düğün adetleri

VIII

esgi düünlerimiz buranın düünlerimiz efendime sölüm
köv halkı toblanır. çevre köler gelir. efendim bizim
ğadın erkeg heb barabar halay dutarız. oynallar,
zēdeller onnan sona. he barağ havasī çalar. onnan sona
5 gelinleri āt bindirriz. köü dolanırız. ondan sona
gelni getir, indiririz. ondan sora eşte nikāh
ğıyılır. gerdege varılır. belli bi şey var. ğız işde
anasından babasından isdenir allahın emrinen
peygamberin gavliyle istenir. o dā nasib görüse
10 verir. ondan sona başlıg olur bizde. bir milyar iki
yüz, bir milyar yüz, bir milyar işde. şeyin ğızın
büdçesine göre, babanın istēine göre. bāzi göñülsüz
olur bir buçuğ dir. a ben bizim geliñe bir buçuğ
milyon. heralde o zamanda başlıg vardı. ben benim
15 xanıma senē ğırw iki bin mi ğırw ikiydi bir milyar
ikü yüz, bir milyon ikü yüz verdim bir milyon ikü
yüz. sene ğırg ikide eved. amma bizim gelin. āam işde
ne yapacağsın. dana satdım. öküs satTıg. māsul
satTıg. he. çünkü he vermeg istemiydi babası. benim
20 amcam ğızı. efendime sölüm dürür düşer feleg bir
ucunu zora getirir diy. para zoruyunan işde minnetçi
düşe düşe verxasıl nasibmiş gader ğısmemiş o da bize
ğısmemiş oldu. efendim fağād şindī başlıg kağdı. başlıg
yoğ. ben beş tene ğız everdim. efendime sölüm ben
25 gereken neyse olan evine düşen olan alır, ğız evine

düşen ğız. bir yuva ğurulur. o zamanda eyle deyildi. o zaman bir áyne bir sandıĝ bir de kilim, bir ğat yataĝ verillerdi. feĝad parıyı alır Şeye ğordug butçeye. hē cebe ğordu. feĝad Őinçi cebe ğomaĝ yoĝ.

30 ben ğızı everiken bi aĝrabama verdim. didim ām bīr milyar ben veriyim üsdüne. hē. bīr de üsdüne veriyim dédim. yoĝ didi. razı olmadı. çüngü bīr milyardan fazla gider. çüngü geregen neyse gendi televzyonu alırsa ben buzdolabıñı almam lazım. gendi çamaşır

35 mekinesi alırsa ben fırınlı ocaĝ almam lazım. bele yāni ĝarşılıĝlı yuva ğurulur. eşde áyne, sandıĝ efendim bu ĝardolabı mardolabı derken Őindi çoĝ bahalıya mal olur. alla yardım ede. altını var, işde yüsūü var, gerdanı var. işde çeşid çeşid ēşyalar

40 gerek oluniy ne gerekse, bir ev nē Őey oluniyse, bir eve ne lazımsa hebsi temin ediliy. yāni iki taraflı babai kız babası, ōlan babası tarafından. eşde ondan sona da dūün oliy. ēşde çevre kōlere owuntu gönderiliy. ōlan evi yükü varsa. hē eşde ō kimisine

45 gömleg gönderir kimisine ikü üç metire çid gönderilir. ondan sona o da gelir ne ĝader yükü varsa temsil bir urub admıssa bir urub, bir altın admıssa bir altın, yarım altın admıssa yarım altın, para admıssa para onun ĝarşılını vermiye mecbur ille. hē.

50 beylelikle işdē üç gün, dörd gün dūün çalınırdı, bir háfde yāni o zamanda. Őindi ēle deil. Őindi herkiş dūün salonuna gidiy. o bizim zamanımızda bir háfta dūün çalınırdı. cuma gecesi gerdeg olurdu ille. faĝad Őimdi cumartesi bazar dūün Őeherde dūün salonuna

55 gidiy, bitiriy dáveyi kısadan. eşde beyle hocam hē.

Kaynak Kişi : Gölendam Ülger
Yaş : 73
Eğitim Durumu : Okuma - yazma yok
Derleme Yeri : Deredüzü köyü
Konu : Çocuk oyunları, çocuklarla ilgili adetler

IX

zillek oynardığ taşnan. şurıya bir höl dikerig kaç
dēnēsađ. kim atar vurursa ō uttuzan adam gider onu
vurusa ğurtulur vuramassa gene getir genni diker. ne
bilim. oyun çoğ dā bir ağlıma gessin. hoblanbac
5 oynardığ. birine çöb dutuşuruğ. kimin añası ölürse o
eyilir. herkes de üsdünden adlar onun. bağ hađđad de
şindi hec eyle bi şeyler ğalmadı. hiç ğalmadı şindi.

he. evel yüssüg oynardıĝ. yedi seggis tene oluruĝ.
 yeddi çabıt ĝoruĝ, dilbet parça. yüssüg saĝlarıĝ
 10 altına. bilēne utuzan adam ne kesmişseg o cezasını
 çeger. işde bir sayı şu ĝader sayı, şu sayıda çıĝma.
 işde oynallar onū bitene ĝader. kim utuzursa o
 cezasını çeger. he. ne bilim işde küççüg yaşlarda.

X

anam rahmadlıĝ şeyle iki şe duz ĝordu. azıcıĝ da şe
 şeker aĝdarır, ĝarışdırırdı. çocuun sırtına sürerdi.
 ayaĝların üsdüne basdırırdı, ĝulānın içineçe,
 azınaça. āzına niye çalın ana derdim. āzı qoĝmasın
 5 derdi, āzı qoĝmaz derdi. bilmim ki ondan da ĝordu
 birez. birez de şeker aĝdarırdı şe. duzu çoĝ qor,
 şekerini de çoĝ az qordu. he acı dellerdı bi duzunda
 yadsın da eyi bişsin beliyeg yadsın. uyıĝdan da

qağdīnan çocuğ imdirillerdi. he. uyudun bir silme.
10 uyandığdan sona da imdirillerdi.

Kaynak Kiři : Fatma Tūzel
Yaş : 78
Eğitim Durumu : Okuma - yazma yok
Derleme Yeri : Yeřilkōy kōyū
Konu : Çocuklarla ilgili adetler, kōyūn tarihi ile ilgili bilgi

biz duzlardıĝ e çocuĝ yedi günnüg oldūnan bi náán
 duzlardı ĝaynanam. sona da ben ĝaynana oldum. ben
 duzlardım. duz bir ĝaba bi loĝma sıcaĝ, ılıĝ su ĝon.
 çocu cılbadin. işde bir bezin belēnin üsdüne
 5 durdurun. o duzlu suyu bir yere aĝmasın deyin. ōnun
 içine birez de şeker atarıĝ. çoĝ duz cip çocu
 yaĝmasın, ĝaraldır dillerdi. zatı ĝarayıĝ da. ele
 dillerdi. bu duzu çocu eyice duzlardıĝ. şu saçının
 içinnen, burnunun deliglerine, xırdlāna, āzına
 10 barmāmızı batır batır çalardıĝ. āzı köpürürdü çocuun.
 gözlerine damladırdıĝ. hec göz ārısı bilir midig.
 şindikiler ne. valla, her yeri biŝiy şindi çocuun a
 ŝū daa hec duz, hec duz görmeyik. bi yirmisinde
 duzlarıĝ, bir de ĝırxında duzlardıĝ ĝırx duzu. he
 15 yadmalı o duzuñ üsdüne. he, üsdüne ağır bir şe
 atallardı, yadsın dillerdi. ĝırxında eyi yatarsa
 çocu ĝiráhád olur dellerdi. yatırır
 irehádleşdirirlerdi çocu.

XII

adı neblim ben geldim de ğarasákáldi. şindi yeşilköy
 oldu. bu köün yanı saxali aarmazmış. genc ölüllermiş.
 öyleymiş. ğarasaxal ğalmış adı. he şindi de yeşilköy
 diyeler. şindi yeşilköy diller. yeşillî çoğdu. evel
 5 beyle mi diki şuralar tã kerizin hüyüü var. hüyüe
 ğadeni ā şe le ğavahdı. arasınnan geçemezdiñ. suyu
 çoğdu. şindi su ğalmadı. yavrum sontajlar vuruldu.
 suyu ğuruttu. he. yeşillig, yeşilköy. hükümetin
 adamları gelir. pıñarın başında şe le park kimi bi yer
 10 varya ora gelir. yeşilködeyik, genner telefonnan
 evlerine mi artı başğa yere mi ğonuşurlar.
 yeşilködeyik deller, yeşilîn içindeyik. he yeşilköy
 diller.

Kaynak Kişi : Elif Gökşen
Yaş : 90
Eğitim Durumu : Okuma - yazma yok
Derleme Yeri : Kürüm köyü
Konu : Düğün adetleri, çocuklarla ilgili adetler, dini inanışlar

XIII

esgi zamanda gızım işde gidellerdi gız evine. önce araşdırıllar. e şindi eyle iş yoğ. evel önce köy, kög, yer arallardı. he sora da işde gidellerdi. böüglerimizden isdemeye gideller. he işde gider 5 gonusullardı. bilân gideller. tegral geri gideller işde göynüleri olusa isdeller. işde o zaman şeyini keseller, galınını filanını kesellerdi. evel galın vardı yavrum. e işde para verillerdi. beş yüz, altı yüz o gader he bütçesine göre. he ondan sona işde 10 gidellerdi, isdellerdi. e biterdi. bazarlına gideller. dūnünü yapallar. bizim buralarda davul olurdu. bazarlığda da eşa alınır. işde he işde sandığı, áynesi e ondan sona örtüsü, garaltısı, geyimi filan alınırdı. geyeceg öte berisini 15 alıllardı. he ne bilim yārum işde beyle olurdu. gızı işde nişan ideller. nişan garaltısı alıllar. nişan ideller gıza. garaltı alıllar işde geyeceg, gene geyeceg. gideller işde yemeg yapallar. yemegde işde şedellerdi. hanı yemeg sözüm oldu güzel bir gurban 20 boazlallar, boazlallar goç moç nese işde bir şe boazlanır. yemeg olur işde şevemiz olur, aş olur. he

ya bütün ğonuyu ğonşuyu çırırın. orda yinir içilirdi,
 gelilllerdi. şevedis şe le soannan filannan şevediz
 ederdig ya biz. he onu siz bilmiyoñuz mu. soannan
 25 yourdnan güzel şevediz ğazanlar, don ğazanlarıyla
 ederig, yinilir. bütün herkeş çırılır, yinilir,
 gelinir. güzel olurdu. ğızların ğınası da işde
 şedeller, gideller, şeker daıdıllar, ğonuya ğonşuya
 şeker dāıdıllardı. ğonu ğonşu āşam birkir. mesel ā
 30 bizim şu havlu diyik hayatta. bir davul getirirdig.
 davulnan ğınasını yahallar. bütün herkeş birikirdi.
 ğınası yanardı ğızların. aĝşamdan ğınası yanar.
 sabáhden de gelin çıkar. gelini alır gideller düün.
 mısafır garib yere giderseñ mısafır oluñ. bir gece
 35 ğalırdıñ orda garib yerden alırsan. köün içi olursa e
 o gün çıkarın gelini. yoĝsa garib yere gidersen bür
 gün orda ğalın, mısafır olun. eyle getiriñ. devlisi
 gün getirirdig gelini. bir gün, ikü gün, o haftalarça
 davul çalınırđı evel. haftalarça ōlan evinde davul
 40 çalınırđı. haftalarça davul çalınırđı. bür gün işde
 gideñ. işde ğızın ğınasını yaxan. orda ğalıñ gece.
 sabáhden geliniñi alıñ, geliñ. he ya ata bindiriller.
 yerimeydi. şindi arabaynan marabaynan gidiyolar.
 atınan gelirdig. atınan geliller. getiriller işde
 45 indiriller gelini. oynar seker evine getiriller. he
 evel şeyle bür tavuĝ tüyü derik. tavuĝ tüyünden
 boyardıĝ tavuĝ tüylerini. şeyle şeyle iblere
 sarardıĝ. onu da beyle başlarına beyle edellerdi,
 sarallardı. altından da bir fes geydirillerdi.
 50 alnılarına da ğāziyi bālallar beyle he. bir de şegge
 olurdu ğızım. yüzlerine de şegge edellerdi beyle.
 şegge işde uclarında urub olur. şeggeler beyle
 sallanırdı süslüce. süs yanı. süs idellerdi. ğıyafeti
 zubun olurdu yavrum. ğadife, ğadife olurdu. şe le

55 boydan boya dikilir. ğadife bes Şu dōŐlerinde azıċıĝ
Şele acıĝlıĝ yer olurdu. he ğadife dırnāı bile var
ĝadife. beyle acıĝlıĝ filan ā mā bi Şe yōdu. ğadife
geyellerdi. he. o ĝıyafeti iŐde bu tavuĝ tūyūnden
yapallardı. dūūn Őle yōdu. he elbisesi iŐde bir
60 ğadife. ğadife geyilir. ĝara ĝara ğadife olur ũsdū
dallı. ĝara ğadife siyeh olur. altı ũsdū de dallı
dallı, ĝul ĝul olur. onu zubun eder geydirillerdi. he
işde bu gelinlī, gelinlig bu. yoĝsa eyle aĝ maĝ yoĝ.
o evel eyle ĝızım eyle Şeyler mi vardı. he Şindi
65 baĝma sen. boyalı sūslū. iŐde evel gene ĝuzeldi.
evel Şeydi. beyle Şeggeler daxılır, alnına ĝāziler
bālanır. onnan sona ĝūmūŐ kemerler daxılır. evel daha
bir ĝuzeldi yanı. ne bilim ayānda ĝondıra. be°yi°n
āsābi. ĝumaŐ tumanlar olurdu. ĝudlu tuman derig, biz
70 ēle derig. ayāna gey. siz Şindi pantor falan geyyoñuz
ya. o ĝutlu derdig biz evel onnara, ĝutlu tuman
tirdig. eylesin olurdu. he. ne bilim bilimom artı
fazlasını. beyle olur gelinligler beyle olurdu.

Kaynak KiŐi : Mūnire İncearık
Yaş : 95
Eĝitim Durumu : Okuma - yazma yok
Derleme Yeri : KavŐak kōyū

Konu : Çocuklarla ilgili adetler, bayram adetleri

XIV

yedi günnen bir náán, yedi günlüg oluncu bir náán
duzlallar. bi yirmi ğırxı diller çıharıllar
yirmisinde. bir de ğırxında ğırx ğırxı diller bi de
çıxarıllar işde biddi. üş dus, üş dafe duzlallar
5 beyle. añnadın. he üş dafe duzlallar biddi. ondan
soña şeker ğor, dus ğor. şegernen duznan gendini
duzlar ğızım. eyle duzlar sade duznan duzlanır mı?
yaxar çocuu. içine o ğaden de şeger ğor dus ğaden de.
duslar işde gendi halıylan. sona da o ğalan duzu bir
10 ğaba ğollar, şora ğollar. ğısığlarının, ğoltuğlarının
neyim bişig yerine çalallarqıne bişmesin deyin. evel
eyleydi. şindi bilmiyom artı. işin rasgele ğıscaaz.
benden şe örgeniyo yanı. beñi söylediyo ğari deyin.

XV

esgi bayramlar nolucu. sábehten billoğma yemeg yidin.
ondan sona giderig sallangac sallanmıya. ha aaca
sallangaca erkegler çadmali deller gurallar. avradlar
ayrı, erkekler ayrı. töho günahları dökülürmüş.
5 sallagaç sallanmadan günah mı dökülürmüş? valla ya
ğızım. eyle dellerdi. şindig onnar yoğ. şindi
sallangac, mallangaç, çādırlar işde uşag sallanmaya.
erkegler ayrı gurardı. avradlar ayrı gurardı. güleceg
şindiye baxarsağ. ne güleceg. şindi sallanma yoğ.
10 gadınlar, gelinler ayrı sallangıc gurardı. gızlar
ayrı sallangıc gurardı. bizim kövden aşşai kövün
arxasında bir çıncın tobu olurdu. aynı kaxkeg olurdu.
yālı ekmeğ olurdu. arefe gunu yālı ekmeğ edeller,
daıdıllar gōşulara. begmezi gaynadıllar gızım. içine
15 bir topağ da yā atallar. ekmē de açallar. bunu içine
gollar, gollar. ikişer ikişer büker, büker gōşulara
daıdıllar. hayred yani annadın mı? şindig yabma yoğ
onnan. şindikilerin işi gōlaylığ. birilerine un
öüddürürdü anam. unu xaran birnen yourun da dirdi
20 edin dirdi. onu igişer üçer, igişer üçer gōşulara
daıdmalıyığ. sen eden. sen daıdın. ötegi eder, ötegi
daıdır. yanı halında olan daıdır. halında olmayan
daıdmaz. yabmas. şindig eyle bi şeyler galmadı. valla
işler gōlay oldu.

Kaynak Kişi : Burhan Yıldırım
Yaş : 66
Eğitim Durumu : İlkokul mezunu
Derleme Yeri : Akbayır köyü
Konu : Çocuk oyunları

XVI

ha bizim günümüz. bizim günümüz, günümüzde a bele
zagdiyende tobbu dikedig bele. iblîle daş gimi olur
bele. deynene vurdunan hanı çad didi mi ta şõ
pirkedli olan yerin yere giderdi bu. onu şindi bi
5 aynı şu şindiki tob oynamış, kimi ayağ tobu oynuyo
ya. biz deynegden vururduğ ona. biri bu taraftaydı
biri bu tarafda. bu ortada gideki onun bir tene bu
tarafta o yüze gideni vurduñ mu bu taraf yeñmiş
olurdu. bizim oyunumus eyledi. şindikine ayağ topu.
10 yàni kafaña filan deyse o dedim tob uvağda da deysin
dombalağ dönderir. daşdı aynı. he ya oyunu o
oynardığ. valla o zaman bir de şe oynardığ arası
kesdim derig. şindi ortıya a bele bi ataş di yaxar
gice bu arası kesdim didimiz. işde o ataşın başında
15 bir tenesi döner beyle kövdeki o séyirciler bunuñ
holmusle seerdir yerine. o ataşta şe le yani o
kinerdaxı topluma ulaşmadan vurusu onu vurmuş oluñ.
bi de sinsi olurdu bizde bağ esgiden esgiden. bu ateş

yahallardı bu kinarda ne ğadeg... burda bi düün var. bu
 20 kinarda na ğader gençler varsa gece alayı bu ğış günü
 ha. ğarlığ marlığ ossun gece gelillerdi. gelillerdi
 işde onda sinsiñ oynallardı yanı her genç çıxamas.
 işde áynin ataşın başında dönerdi beyle. he ataşın
 başında şeyle tobluma ulaşmadan vurdu mu depîynen
 25 vurdu mu ister tuvarlansın isden össün bi şi
 diyemezdin. sen saa güveniyosan çığ diller yoğsa
 çığmañ ora. ona sinsin dillerdi.

Kaynak Kişi : Fatma Kurt
 Yaş : 75
 Eğitim Durumu : Okuma - yazma yok
 Derleme Yeri : Bekişli köyü
 Konu : Düğün adetleri

XVII

esgi düür gidellerdi. düyür gedinci heye dellerdi.
 heye dellerse evel ğoruğlu yüssüg olurdu. ğoruğlu üç
 yarpağlı onu çıkar ğızın barmāna daxallardı. dēlisi
 gün de gider bir teneke havla alıllardı. havlayan
 5 ğalın yatırıllardı. dolaa çıkınnallardı o ğalını,
 parıyı. dolaa çığar. yüz elli káád eyi parıyıdı o
 günde, eyi parıyıdı yüz elli káadı. /.../ qalın
 kesmeye gelinçidi işde ğalını keseller. verdig
 dedigleriynen káár birbirlerinen öpüşüller. heyırlı
 10 ossun deller. he ya onnan sona da parmāna de bir de

üç yarpağlı gümüş yüssüg olurdu bizim günümüzde,
 gümüş üç yarpağlı gümüş yüssüg olurdu. çıkarı parmāna
 daxallar. devlisi gün de bi teneke havla alıllar.
 işde yaxınını toblallar. işde havlayı yaman deller ki
 15 bal dutan parmānı yalamış. havlıyı çıkarıllar
 tenekeden çarşı egmēnen onu yiller. çarşı egmenen
 yillerdi. /.../ başındı ğına davul gelirdi ğına
 yağmıya oturullardı. başımıza meşefe örterdig.
 gözümüz çılamazdı. görmezdig oynıyanı, sekeni,
 20 meydana çığıp da deyilki oynama. şindikiler meydana
 çıxıyo oynuyo. allah edmiye. ben anam görmedim ben
 beyle işi. yani ben ğınarım beyle şeyi. işde ğınıyi
 getiriller. ğınıyi getiriller. ğına yüssüü isdeller.
 ğına yüssüü de o yarpağlı yüssüg olur gümüş. o
 25 yarpağlı yüssü verisin. elini açmas ğıs gene elni
 açmas yol isder. dutar elne para ğollar. ğız eline
 ğıneyi yaxınır. ayāna ğıneyi yaxallar. ğızı götür
 alidir, evine ğollar. biz beyle gördüg. şindikiler be
 bilim anam vallah be. valla ramazan baña gülen olanım
 30 ben tááfime geliy şindikiler. yanı ben bir ğız gelin
 eddim. gene görmedim. biz bi şey geymedig. ğıza ne
 bilim ğına asbabı elbisesi mi geydiriyler elif. esgi
 günümüzde bi şey geymezdig. a bu boz esgimizden
 başımıza çarşaf örtellerdi. ortuya otururduğ orda
 35 kinarda. yanı gelin olan ğız bi şey geymes. boz
 esgisiyner varır şora oturūr. ğınası yanar. ondan
 sona ğızın ayāna niye. ayāmıza puharlarımızdan belli
 ğınıyi suvallardı. elimize şurdan belli suvarlardı.
 bizi da alidir içeri oturdullardı. valla biz ne, ne
 40 gün gördüg. düün de işde cümá günü davul gelirdi.
 cümá günü çalınırdı. cümürtesi gecesine ğına
 yaxarlardı. pazar günü de gelni alır gider, evine
 indirillerdi. gelin işde eveli bizim günümüzde ğudlu

giyerdi. ğudlu üç eteg olurdu. üç eteg ğudluyu
 45 geyerdi. atın üsdüne bindirillerdi. biz atın üsdü,
 ben atınan geldim. sonadan da arabıynan geldiler
 işde. arabadan da gelinçi gelinlig geydirmeye
 başladılar. biz iki ğız gelin ettig. gene şey de para
 verdig. senin ağlın yedmez. he iki ğız verdig. gene
 50 onnar da aynı ğudluyu, üç eteg ğudluyu geydiler. atın
 üsdüne bindirdiler. atınan al giddiler. saçlarına da
 zeytin dalı, tozāĝ, işde sedef, garib çiceg, garüz
 soxallar başlāna şu ğaden. şurdan da fırlı dolānan
 balallar. yüzüne bi duvaĝ atallar. alī gideller. atı,
 55 iki dene, iki tene ğız verdin geçeden iki üzengi
 dutmıya şidelle. o üzengiden ğál daş geçirisen bālı
 olurmuş. gelin şe olmazmış, evlenemezlermiş. o
 üzenginin, üzenginin yanna iki adam dutardı. kimse
 bıraĝmazdı o üzengiye. biri de atın ğuyrünü çekerdi.
 60 atın ğuyründan bi tene ğoparı da düyüm çalarsansene
 şe olurmuş. he. evel axil çoĝudu. valla ben bilmim.
 biri atın ğuyrünü çeger. biri başını çeger, biri
 başını çeger. ikisi de üzengisini dutardı. görmedim.
 kadın. erkē güvenmezlerdi. ğadın dutardı. o da ğadın
 65 da ya görüm ya bacısı. yabancıyı ğomazlardı. tanıdı
 yeg tanıdını. yabancıya ğomazlar. he davul öñde davul
 çalır. köçeg sıçırar. düyün sábi olanlar hoblar.

Kaynak Kişi : Emine Özer
Yaş : 52
Eğitim Durumu : Okuma - yazma yok
Derleme Yeri : Sarıkaya köyü
Konu : Düğün adetleri

XVIII

bi tanesi gelnin ayağını dutardı. ona zengel mi
dillerdi ne dillerdi bilmiyom. ağılımda ğalmadı. ayānı
dutallardı götürüllerdi. eved. eve getir. başına
çerez atallardı. duvā yüzüne ğaldırılılar, öle
5 diñeldillerdi. şindig öyle deel. ğızı ne öle elbise
geydirillerdi. gelinlig filan yoĝdu. gelinlig yoĝdu,
gelinlig yoĝdu. sada ğuru elbise geydirillerdi.
ğadfe, ğadfe elbise dikellerdi boydan. sacını da bōle
darallardı. tel mel daxallardı. başına fes
10 gidirilerdi. şōle zeytin ğollardı. bōle başına bir
işde yeşil atalardı. bir ğırmızı atallardı dolaĝına.
yanı gelinlig filan yoĝdu. sadece gelni işde
diñeldiller. bōle gelin süzünürdü. baxallardı. /.../
bu elbise dikellerdi. üzerine duvaĝ dutallardı.
15 diñeldillerdi. süzündürüllerdi. genni geri aynı içeri
götürüllerdi. damatın görmesi yasaĝ. e işde benim
ağılım yiddi yiteli böyle. daa öncesini bilmiyom. üç
gün, dörd gün davul gelirdi. bayraĝ dikellerdi. şabaş
yapılıy. bele sandalye düzellerdi. bele bi masa
20 ğurallardı. iki tane erkeg otururdu masanın başına.
getirinin yani bircî parayı alırdı bircî de yazardı.
deftere geçirirdi. bōle sıraynan parıyı toplulullar.
masıya ğollardı. ondan sona yimei yıllerdi. ondan

25 sona gelni almıya gidellerdi. düün bitiyö. şabaş
 oluyo. yemeg yeniyo. ondan sona gelni almıya
 gidiyolar. getiriyo. he bitiyö. /.../ şindi ğız
 isdememis benim ikisi de gelinnerimin eltilerimin
 ğızları. bi zorluğ çegmedim. zate çocuğlarım görüyödu
 amcalarının ğızlarını. beyenmişler. biz de gittig
 30 allahın emrine istedig. sate ğızında göynü vardı. bu
 gene bi danışığ dimiye kağdı. danışdılar. devlisi
 günü bağdığ qaberini aldığ. gelin didiler. allahın
 emrine istediler. seiden güssüme söz kesiliyo. bi
 yüssüg daxılıyo. ondan sona gene nişan isdellerse
 35 nişan yapıyoğ. köde yapılıyo. köden üsde ğız evi
 tarafına varıyon. tatlıymış ne alırsan yani dadlı
 olarağ. varıyon ğonşularını çırıyon. geline daxı
 neye ğader gücüñ yeterse onu alıyoñ. giyim eşyası
 alıyoñ üç ğat. üç ğat, üç ğat tamam olmalı bağlanmaz.
 40 yüssüg sáád, bi gerdan yaud da gerdan olmasa bi çüd
 bilezig gene daxabiliyoñ nişanda da. sonra genner ne
 isdelerse onu yapıyon. işde ğonşulardan dadlını
 yiyyon. ğızın nişanını daxıyon. gelene alacağ şeye
 ğader ğalıya vaxede ğader. he eşde ondan sona da düün
 45 davulna isdellerse davul geliyo. davulu ğarşılıyoğ.
 hoblayarağ da davulu getiriyoğ. düün yerine
 getiriyoğ. onnan sōna işde dürüb baş çegiyöğ da bi üç
 gün üsdüne çalınıyo. ağşam oluncug gelen devlisi gün
 ğınası yanıyo. gene ğonşular toblanıyo. daved iden.
 50 evel bele daved vardı. şindi daved yoğ. evel davedsiz
 gene gelillerdi ğınıya. davedsiz he, herkes gelirdi
 düüne bağmıya. gelillerdi herkeş kağarlardı.
 oynallardı. ğızın ğınasına gene aynı çarşaf
 atallardı. şindig şe geydiriyolar. ğına elbisesi evel
 55 çarşaf atallardı. gelnin yüzünü görmezlerdi gelen
 misafir filan. ğızın elini vermezdi. çarşafın aldında

elni zor ıxardıllardı. yüssüg daxallardı. eline ınayı yaxallardı. ondan sona elne yaxallar. ble blallar. gelni aldırılılar. herkeş eve dailir.

60 şindig gelin oynadiyolar. sbsine de işde gene gelni gelni almıya gelillerdi. şabaş olurdu yanı. ondan sona yemeg yenirdi. ondan sona geliler. gelni alıllardı. gelin işde şamdan alana ader kimseye rm dl başında çarşaf durmalıydı. valla bilmiyom.

65 işde şindig farglı. dnde esgiden yemeg yapılırdı. uru fasulye, pilav yosa patates cıvılıyna gene pilav, yeşil fasulyene gene pilav yani bunnarı yapallardı azan yem. egmmizi yapardıĝ yuĝĝa egmeg. sulardıĝ. ayranımızı yapardıĝ. yemeĝler yinirdi

70 böyle. gelinimizi onnan sona gider evimize alırdıĝ. gidilir. gelin c günlüg olurdu el öbmeye gidilirdi babası tarafına. he. el öbmeye giderdi. babası da yoĝ para virirdi, yoĝ bi şe dakardı. eved, eved.

Kaynak Kişi : Ayyş zoĝlu
Yaş : 64
Eĝitim Durumu : Okuma - yazma yok
Derleme Yeri : Durantaş köyü
Konu : Hayat hikayesinden kesitler

XIX

ben ayyüş özolu. yaş e admış dörd. yoğ. /.../ he zor,
zor valla. ğızım bizim işlerimis çoğ zordu. ğuyudan
su çegerdig. ocağda su ğızdırırığ. beyle hazır bez
5 eyle derim. bez yumalıdığ. dağda, daşda mama ğannesini
elimisinde mamadan böyüddüğ çocuğları. eziyedliidi.
dağda, daşda uşaq böyüddüğ. çileli böyüddüğ. yolma
yolardığ. egdîmizi yolardığ. yolardığ. onu da geri
şeye xarmana çekellerdi. cercerden döerdig. yabadan
10 savurıdığ ğızım. onu al gider yurduğ. birezini burgul
iderdig. birezini unluğ iderdig. evlere eşde eyle
ğorduğ. eziyed, eziyed, eziyed. ne çileler çegedig.
ğuyudan su çegedig. ğuyudan çegdîmis suyun ğoğanın
ipinnen ğoğayı bir adam götürüdü. ötegi ğadüsleri
15 ğadüs diyim artı ğadüsü añnaman beki de su
getirecêmis helkeler de bir adam götürüdü. iki
ğışiden suya giderdi. teg olusa rezillii cib bidmişdi
onun. çoğ çilelidi. bu köün suyu yoğturdu. ğuyudan su
çegerdig. eziyeddi yani añnayacain çoğ eziyeddi.
20 bûdayı arpıyı işde yolduğ. xarmanda çegdig. içeri
ğoduğ. bûda unluğ vaxdı biddi. bağ başlar bağlarımıs
var. hayillerimis var. hayilleri toblar sererig.
bağları keserig. ántebe gideceg. ántebe sandıa
tutarığ. ántebe gedmeyecegse şire ediciseg şire
25 ederig. basdığ ederig. begmez ederig. onnarı da eyle
yaparığ eşde. basdı nası yapığ? üzümü getidig.
torpağdan depeledig. ocaa ğoduğ. ocağda ğaynadırığ bir
aşır. fazla ğablara çegerig. ğablarda süzülür o. geri
ğaynaddîmıs ğazanı maxsere ğazanında ğaynadırığ. onu
30 yuruğ. tegral geri süzdürrüğ durū áyne kimi olur.
nişeden çalarıx. damlara sererig. ikü, üç gün sona da

soyarıĝ. nası soyyuĝ. evel çabıd ĝurudu. basdıĝ
 çabıdı şu. bunun yüzünü temis bi çabıddan çalarıĝ
 yanı silerig. onu geri sererig. o ĝurur. ondan sora
 35 devre yüzünü dönderrig. yaşardıırıĝ. yaşardı mı
 çabıddan duddū mu çıkar zaten aĝlı başında edesen.
 yoĝ aĝlı başında edememisin parça parça çıkar,
 haĝından geledinse. keserig. şele şele çuĝa ederig.
 elimin içi, ceviz ĝader çuĝa ederig. onu da bükerig.
 40 satılacaĝ satarıĝ. evmizden fazlasını satarıĝ.
 fazlası olmasa da evmize ĝoruĝ. he dilme de şeyden
 oliy şerbedden olur. nişeden niŝeki acı dilmeki ĝoyu
 olur. basdıĝki ŝerbed şeyi xabsası diyim. dilmegi
 ĝoyu olur. onu ĝoyuca çalarıĝ. ĝablara ĝoruĝ. ĝablarda
 45 işde boyun bişidig. ĝoduĝ ĝablara. sebáhden sererig
 onu dilim dilim eder dama sererig. xásirlerimis var.
 xásirlerin üsdüne sererig. tarhana ederig. tarhanay
 da gene áynisini. áyni ĝablara ĝoruĝ. sábehden kaar
 hásirin üsdüne sererig onu. dilme nişeden olur.
 50 tarhana ya simid atasın burgul simidi ya darı
 çēgesin. o onnan olur.

ÖZGEÇMİŞ

Hafıza Şeyma Kocakerim 21.07.1987 tarihinde Kilis'te doğdu. İlk ve ortaöğrenimini Kilis'te yaptı. Gaziantep Üniversitesi Gaziantep Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümünden 2009 yılında mezun oldu. Gaziantep Üniversitesi Eğitim Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmenliği Tezsiz Yüksek Lisans Programını 2010 yılında tamamladı ve aynı yıl Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yeni Türk Dili bilim dalında tezli yüksek lisansa başladı. 2013 yılından beri Şanlıurfa'da Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmeni olarak çalışmaktadır.

VITAE

Hafıza Şeyma Kocakerim was born in Kilis in 21.07.1987. She finished her primary and secondary education in Kilis. She graduated at the department of Turkish language and literature in Gaziantep Science and Literature faculty in Gaziantep University in 2009. She completed her none-thesis master program in the field of Turkish Language and Literature in Educational Faculty in Gaziantep University, in 2010. At the same year, she has started master programme at the field of Turkish language in Social Sciences Faculty in Gaziantep. She has been working as a teacher of Turkish language and literature since 2013 at Şanlıurfa.